

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ BİLİM VE
DÜŞÜNCE HAYATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. MİKAİL BAYRAM**

**HAZIRLAYAN
HAVVA NUR TURGUT**

KONYA - 2009

ÖNSÖZ

Selçuklular, asırlarca süren mücadeleler sonucunda, Anadolu'da yeni ve yüksek bir medeniyet oluşturmuşlar, Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu tarihin oluşmasında baş mimarlar Süleymanşahlar, Kılıç Arslanlar, Danişmend Gaziler, Sultan Mesud, Keyhüsrev ve Keykavusler olup, bunların arasında I. Alâeddin Keykubad'ın dönemi ayrı bir öneme haizdir.

Büyük bir devlet adamı, iyi bir diplomat ve usta bir kumandan olan Sultan I. Alâeddin Keykubad, medeniyetçe ileri ve güçlü bir Selçuklu Devleti'nin kurucusu olmuş bu yüzden Türk Milleti'nin hafızasında "Uluğ Keykubad" olarak iz bırakmıştır. Yaklaşık onsekiz yıl hüküm sürdüğü saltanatı boyunca, izlediği istikrarlı politikalarla Anadolu Selçuklu Devletine "İkbal Devri" ni yaşatmıştır. Bu dönem Anadolu'nun hızla Türkleştiği, sınırların genişlediği, medeniyet ve kültürün en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemdir. Bu yüzden Anadolu Selçuklu tarihinde bir dönüm noktası niteliğinde olan I. Alâeddin Keykubad devri her yönüyle incelenip araştırılması gereken bir dönemdir.

Bu devrin en önemli özelliklerinden biri de bilim alanında kendini göstermektedir. Bu durum büyük ölçüde Alâeddin Keykubad'ın bilime ve bilim adamlarına gösterdiği ilginin sonucudur. Bu çalışmada Alâeddin Keykubad döneminde yapılan bilimsel çalışmalar ve bu dönemde telif edilen eserler tanıtılacaktır. Bununla beraber bu devirde yetişen bilim adamları ve faaliyetleri açıklanmak suretiyle devrin tarihine ışık tutulacaktır.

Alâeddin Keykubad'ın bilime ve bilim adamlarına sağladığı desteğin o dönemde nasıl bir gelişmeye vesile olduğunu açıklığa kavuşturmak ve bunun devletin yapılanmasında ne gibi olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermek amacıyla Sultan Alâeddin Keykubad dönemi bilim ve düşünce hayatını incelemek istedik.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Alâeddin Keykubad'ın kişiliği ve devletin bilim siyaseti başlığı altında Alâeddin Keykubad'ın çocukluğu, melikliği, yetişmesi, Alâeddin Keykubad dönemi siyasetine yön veren umera, Horasan ve Maverau'-nehr ulemasının Anadolu'ya daveti açıklanacaktır.

İkinci bölümde; Alâeddin Keykubad Döneminde Yetişen Belli Başlı Âlimleri yani müfessirleri, mütekellimleri, muhaddisleri, fakihleri, edip ve şairleri, tabibleri, tabiat bilimcileri ve sosyal ve kültürel halk örgütleri hakkında bilgi verilecektir.

Son bölümde ise Alâeddin Keykubad'a Eser Sunan Bilim Adamları ve Eserleri açıklanacaktır.

Bu konu üzerinde bana çalışma imkânı vererek; beni yönlendiren ve desteğini esirgemeyen değerli hocalarım sayın Prof. Dr. Mikail BAYRAM Beyefendi'ye, Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ Beyefendi'ye ve sayın Doç. Dr. Mustafa DEMİRCİ Beyefendi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimi maddi olarak destekleyen TÜBİTAK'a da teşekkür ederim.

Çalışmam süresince benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen çok değerli aileme göstermiş oldukları sonsuz sabır ve sevgiden dolayı teşekkür ederim.

H. Nur TURGUT

ARALIK 2009, KONYA



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin	Adı Soyadı	Havva Nur TURGUT	Numarası 064202021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Ortaçağ Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mikâil BAYRAM	
Tezin Adı	I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ BİLİM VE DÜŞÜNCE HAYATI		

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devletinde bir dönüm noktası niteliğinde olan I. Alâeddin Keykubad devri her yönüyle incelenip araştırılması gereken bir dönemdir.

Bu devrin en önemli özelliklerinden biri de bilim alanında kendini göstermektedir. Bu durum büyük ölçüde Alâeddin Keykubad'ın bilime ve bilim adamlarına gösterdiği ilginin sonucudur. Bu çalışmada Alâeddin Keykubad döneminde yapılan bilimsel çalışmalar ve bu dönemde telif edilen eserler tanıtılacaktır. Bununla beraber bu devirde yetişen bilim adamları ve faaliyetleri açıklanmak suretiyle devrin tarihine ışık tutulacaktır.

Bir giriş üç bölüm bir de sonuç kısmından oluşan tezimizde Alâeddin Keykubad'ın ilmi kişiliğine ve ona sunulan eserlere özellikle değinilmiştir.

Sonuç itibariyle, I. Alâeddin Keykubad devri; bilim, kültür ve sanat alanında büyük ilerlemelerin yaşandığı, sağlam bir toplumsal yapı ile birlikte yüksek bir medeniyetin oluştuğu dönem olarak tarihte büyük bir iz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Alâeddin Keykubad, Anadolu Selçuklu Devleti, Bilim.



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin	Adı Soyadı	Havva Nur TURGUT	Numarası 064202021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Ortaçağ Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mikâil BAYRAM	
Tezin İngilizce Adı		The Science and Intellectual Life in The Period of Alaeddin Keyqubad I	

SUMMARY

The reign of Alaeddin Keyqubad I, which is a historical turning point in Anatolian Seljuk State, should be examined and investigated with all aspects.

One of the most important characteristics of this period shows itself in the field of science. This situation is completely the result of the interest which was demonstrated in science and among scientists.

In this research, the scientific studies and copyrighted works which have been attributed to Keyqubad's period, will be introduced. Moreover, the scientists who grew up in this period and their activities will be explained so that the history of the period will be illuminated.

Our thesis consists of an introduction, three chapters and a result. I have touched on Keyqubad's scientific personality and the books which were presented to him.

As a result, the reign of Alaeddin Keyqubad I, which influenced the history of Anatolian Seljuk State with a high civilization and strong social structure, left a great impression and a great progress in science, culture and art.

Key Words: Alaeddin Keyqubad I, Anatolian Seljuk State, Science.

KISALTMALAR

age.	Adı geen eser
agm.	Adı geen makale
agt.	Adı geen tez
Ansk.	Ansiklopedi
A.Ü.D.T.C.F.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
Der.	Dergisi
der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dn.	Dipnot
DT	Doktora Tezi
Ens.	Enstitü
EÜ	Erciyes Üniversitesi
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.İ.F.	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
km.	Kilometre
ktp.	Kütüphane
LT	Lisans Tezi
Nr.	Numara

ö.	Ölümü
s.	Sayfa
S.	Sayı
sad.	Sadeleştiren
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
STAD	Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi
S.Ü.İ.F.	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
TDAD	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDTD	Türk Dünyası Tarih Dergisi
TED	Türk Etnografya Dergisi
TK	Türk Kültürü
TM	Türkiyat Mecmuası
trc.	Tercüme
TTK.	Türk Tarih Kurumu
TY	Türk Yurdu
Üni.	Üniversitesi
vd.	Ve diğerleri
VD	Vakıflar Dergisi
y.	Yazımı
yay.	Yayınevi
yy.	Yüzyıl
YLT.	Yüksek Lisans Tezi

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
TEZ KABUL SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR VE TARİHLER	1
1. XII. YÜZYILIN BAŞINDAN İTİBAREN ANADOLU SELÇUKLULARI'NIN GENEL GÖRÜNÜMÜ	10
2. I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DEVRİNİN BELLİ BAŞLI SİYASİ VE SOSYAL OLAYLARI	15

I. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN KİŞİLİĞİ VE DEVLETİN BİLİM SİYASETİ

1. Alâeddin Keykubad'ın Çocukluğu Ve Yetiştirilmesi.....	22
1.1. Meliklik Zamanı.....	24
2. Alâeddin Keykubad Devri Siyasetine Yön Veren Umera.....	25
3. Alâeddin Keykubad'ın Dini Ve Felsefi Eğilimleri.....	29
4. Horasan Ve Mâverâu'n-Nehr Ulemasının Anadolu'ya Daveti.....	33

II. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE YETİŞEN BELLİ BAŞLI ÂLİMLER

1. Alâeddin Keykubad Dönemindeki İlmî Faaliyetler.....	40
--	----

2. Mutasavvıflar	44
2. 1. Şihabeddin Sühreverdi	44
2. 2. Necmü'd-Din Daye	45
2. 3. Evhadeddin Kirmani	45
2. 4. Ahi Evren	46
2. 5. Muhyiddin-i Arabi	47
2. 6. Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi	48
2.7. Sultanu'l-Ulema Behaeddin Veled	48
2. 8. Kamil-i Tebrizi	49
2. 9. Şems-i Tebrizi	49
2.10. Mevlana Celaleddin Rumi	50
2.11. Sadreddin Konevi	51
3. Tabii ve Felsefi Bilimler Âlimleri	52
3. 1. Muvaffakûddin Abdüllâtif Bağdadi	57
3. 2. Şemsüddin İbni Hiblil Musuli	58
3. 3. Takivüddin Re'sul Avnî	59
3. 4. Cerrah Fasil	59
3. 5. Secaüddin Ali bin Ebu Tahir	59
3. 6. Ebu Salim Bin Kureba	59
3. 7. Ebul Fereci Nasrani	59
3. 8. Bahaüddün Ebûs Sena Mahmut Taberi el Mahrumi	59
3. 9. Hekim Yakubi	60
3.10. İzüddin İbni Hibli Musuli	60
3.11. Hasunnûr Rehavi	60
3.12. Ahi Evren	60
3.13. Hubeyş bin İbrahim et-Tiflisi	60
4. Şair ve Yazarlar	61
4. 1. Kâni'î-Tusî	62
4. 2. Muhammed b. Gazi Malatyavi	62
4. 3. Nizameddin Ahmed Erzincani	62
4. 4. Mecduddin Ebibekr	63
4. 5. Şemseddin Hamza-i Tuğrai	63

4. 6. Taceddin Halati.....	64
4. 7. Şemseddin Muhammed-i İsfahani	64
4. 8. Şemsü'd-din Hasoğuz	64
4. 9. Kemalü'd-din Kamyar.....	64
5. Din Alimleri	65
5. 1. Necmuddîn el-Kübrâ.....	65
5. 2. İbnu Teymiyye.....	66
5. 3. el-Cemâl el-Mısri	66
5. 4. el-Mavsılî	67
5. 5. İbnu Muğâyid.....	67
5. 6. es-Sühreverdî	67
5. 7. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi.....	68
5. 8. Amidli Seyfeddîn Ali	68
5. 9. İbnü's-Salah	68
5. 10. İbni Kemune	68
6. Sosyal ve Kültürel Halk Örgütleri	68
6. 1. Gâziyân-ı Rûm.....	68
6. 2. Abdalân-ı Rûm.....	69
6. 3. Âhiyân-ı Rûm.....	70
6. 4. Bâciyân-ı Rûm	74

III. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD'A ESER SUNAN BİLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

1. Ahi Evran.....	77
1. 1. Mürşidü'l- Kifâye	79
1. 2. Yezdan-Şinaht.....	79
1. 3. Ahlak-ı Nasirî	80
1. 4. Tercüme-i en-Nefsü'n –nâtıka	81
1. 5. Mi'râc-nâme.....	81

2. Zencânî.....	81
2. 1. El-Letâifü'l – Alâiyye fi'l- Fedâili's-Seniyye	82
3. Necmü'd-Din Daye.....	84
3. 1. Mirsâdu'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Me'âd	87
3. 2. Bahru'l-Hakâ'ik ve'l-Me'ânî fi Tefsîri's-Seb'i'l-Mesânî	88
4. Nizâmeddin Yahya	89
4.1. Kitâbu Hadâiki's-Siyer fi Âdâbi'l-Mülûk.....	89
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	93

GİRİŞ

KAYNAKLAR VE TARİHLER

Belli bir dönemin kültür hayatını anlatmak için başvuruda bulunduğumuz kaynaklar oldukça çeşitlidir. Biz burada konumuz açısından en önemli gördüklerimizi, Ramazan Şeşen'in özetleyerek¹ sunduğu çalışmasından yararlanarak ifade edeceğiz.

A) SELÇUKLU DÖNEMİNİN YERLİ KAYNAKLARI

1. İBNİ BİBİ (ö.H.680 / M.1282) *EL EVAMİRÜ'L-ALAI'YE Fİ'L-UMURİ'L-ALAI'YE*

İbni Bibi olarak bilinen şahsın künyesi El-Hüseyn bin Muhammed bin Ali el-Cafer er-Rugadi'dir. Annesi Bibi Hatun Nişabur Şafiilerinden Kamalü'd-din Simnani'nin kızı, babası Necmü'd-din Muhammed Tercüman ise İran'da bulunan Curcan'dandır. İbni Bibi, annesi ve babasıyla beraber, M.1231 yılında Konya'ya gelmiştir. Babası, M.1236'da II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev(M.1236–1246) tarafından tercümanlık görevine getirilmiş ve M.1272 yılında ölümüne kadar bu görevde bulunmuştur.

El Evamirü'l-Alai'ye fi'l-Umuri'l-Alai'ye adlı eser İbni Bibi tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. I.Gıyasü'd-din Keyhüsrev(ilki M.1192–1196/ ikincisi M.1204–1210) döneminden başlayan eserde bu dönem hakkında detaylı bir bilgi olmamasına rağmen I.Alâü'd-din Keykubad dönemi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İbni Bibi eseri, III. Gıyasü'd-din Keyhüsrev (M.1264–1283) döneminde yaklaşık M.1279 yılında bitirmiştir. İbni Bibi, M.1282 yılında vefat etmiştir. Eser, M.1192–1281 yılları arasındaki Anadolu Selçuklu Devlet Tarihi'nden; özellikle de Alâeddin Keykubad döneminden ayrıntılı şekilde bahsetmesiyle tezimizde en çok yararlanan kaynaklardan biri olmuştur.

¹ Ramazan Şeşen, Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998.

Osmanlı Devleti padişahı II. Murad zamanında Yazıcızade tarafından muhtasar olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Türkiye'de A.Sadık Erzi, Selçuklu döneminin en önemli yerli kaynağı olarak belirttiği bu eseri, M.1956 yılında TTK yayınları arasında faksimile olarak yayınlamıştır.² Eserin Türkçe'ye tam tercümesi ise Mürsel Öztürk tarafından M.1996 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.³

2. KERİMÜ'D-DİN MAHMUD AKSARAYİ (ö. M.1323)
MUSÂMERETÜ'L AHBÂR VE MÜSAYERETÜ'L AHYAR

Anadolu Selçuklu Tarihinin ikinci en önemli kaynağıdır. İbni Bibi'nin eserinin sona erdiği M.1280'den Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar olan zaman dilimi için tek vekayi-namedir. M.1256'dan başlayarak M.1323 yılına kadarki zamanı içine alan eser Emir Çoban'ın oğlu ve İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtaş Noyan'a ithafen yazılmıştır. Dört kısımdan oluşan eser günümüze kadar gelmiştir.

Eserin III. Bölümünde Büyük Selçuklular'ın kuruluşundan yıkılışına kadar ki olaylardan, II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev zamanına kadar olan Anadolu Selçuklu tarihinden bahsedilir. IV. Bölümde ise H.VII. / M.XIII. yy.'ın ikinci yarısıyla H.VIII / M.XIV yy.'ın ikinci yarısındaki Anadolu Selçukluları tarihiyle ilgili bilgiler anlatılır.

Eserin bilinen ilk nüshası Ayasofya Ktp. nr.3143 ve Yeni Camii Ktp. D.827 numaralarda kayıtlı olup Osman Turan eser tenkidli neşrini yapmıştır. Türkçe'ye çevirisini ise Mürsel Öztürk yapmıştır.⁴

3. NİĞDELİ KADI AHMED (ö. M.1334?) *EL-VELEDÜ'Ş-ŞEFİK VE HAFİDÜ'L HALİK*

Bu eserin yazarı da Niğde kadısı Ahmed (ö.H.735/M.1334?)'dir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi olmamasına rağmen M.1332'de İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han adına yazmış olduğu eserinden bu tarihlerde yaşamış olduğunu

² İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l Umur'l-Ala'ıye*, yay. A. Sadık Erzi, Ankara 1956.

³ İbni Bibi, *el-Evamirü'l-Alai'ye fi'l-Umuri'l-Alai'ye*, çev. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.

⁴ Kerimü'd-din Mahmud Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

anlıyoruz. Anadolu Selçukluları hakkında önemli bilgiler içeren Niğdeli Kadı Ahmed tarafından H.733/M.1333 yılında telif edilen *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik* isimli eserin bugün bilinen tek ve neşredilmeyen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü No: 4518 (eski kayıtlarda 4519)'de bulunmaktadır. Eser 298 varaktan ibarettir. El-Veledü's-Şefikle ilgili M. Fuad Köprülü ve M. Altay Köymen'in makaleleri vardır. Bunlardan daha detaylı bilgilere ulaşılabilir.⁵

Eserin mukaddemesinden anlaşıldığı kadarıyla İlhanlı sultanı Ebu Sa'id Bahadır Han'a ve veziri Gıyasüddin'e takdim edilen bu eser, genel olarak muhtasar bir İslâm tarihi hüviyetindedir.

Müellif eserini beş bölüme ayırmıştır. Birinci bölüm, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadarki peygamberler tarihine ve Yunan filozofları, islâm arif ve hekimleri ile Acem şahlara ayrılmıştır. İkinci bölümde ise Klasik İslam Tarihi tarzında Peygamberimizin hayatından, Raşid halifeler ile Emevî ve Abbasî halifelerinden bahsedilmiştir. Abbasî halifeleri zikredilirken ayrı bir bahis açılarak Büveyhîler, Hamdanîler, İhşidîler, Fatımîler ve Mirdasîlere de değinilmiştir. Abbasî halifeleri hilafet sırasına göre tek tek sayıldıktan sonra, Cengiz sülalesi, Samanîler, Gaznelîler, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları'na da özet olarak yer verilmiştir. Fizikî ve felekî coğrafyaya dair bir bahisle başlayan üçüncü bölümün ortalarında ise konu birden bire değişerek ölüm ve kabir hayatına gelmekte, kıyametin kopması ve ahiret hayatı ile de devam etmektedir. Dördüncü bölüm ise Hz. Muhammed'in hayatı, fizikî ve ahlakî vasıfları ile ilgilidir. Beşinci bölüm de itikadî bahislerin ele alındığı Kelam konularıyla alakalıdır.⁶

⁵ Mehmed Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, VII/1, s.25–27, Ankara 1943, s. 391–392; M. Altay Köymen "Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Bir Kaynak: el-Veledü's-Şefik" *TTK Belgeler*, XV/29, 1993, s.1–23.

⁶ Ali Ertuğrul, "el-Veledü's-Şefik: Eseri Erzşimend ez Evâhir-i Deverân-ı Selçûkiyyân-ı Anatolî (Telif 733 Kamerî)", Farsça'ya tercüme eden: Nasrullah Sâlihî, *Kitâb-ı Mâh Târîh ve Coğrafya*, VIII/6–7 (S.90–91), Tahran, 1384 / 2005, s. 19–25.

4. ANONİM SELÇUK-NAME (M.1363)

Yazarı bilinmeyen bu eser, H.765 M.1363 yılında Eretnalılar zamanında Selçuklu şehzadelerinden biri adına kaleme alınmıştır. Büyük Selçuklular'dan Anadolu Selçukluları sonuna kadar olan bilgileri içine alan Farsça 47 varaktan ibaret küçük eserin bilinen tek nüshası Paris'te Bibliotheque Nationale yazmaları arasında (Collect. Schefer, 1553)'de kayıtlı bulunmaktadır. Devrin siyasi olaylarına yer verilen eserde Kayseri'de cereyan eden bazı olaylara da değinilmiştir.

Eser hakkında ilk bilgileri T.Houtsma verirken F.Nafiz Uzluk da M.1952 yılında Ankara'da Türkçe tercümesi ile birlikte yayınlamıştır.⁷

5. AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABADİ (ö. 1398?) *BEZM Ü REZM*

Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, Sivas Sultanı, şair ve âlim olan Seyyid Kadı Burhanü'd-din Devleti'(M.1344–1398)nin özel tarihçisidir. M.XIV yy'ın son yarısında Anadolu'da meydana gelen siyasi ve askeri olaylar hakkında çok önemli bilgiler verdiği gibi, o devirdeki Anadolu'nun tarihi haritası, medeni tarihi ve etnolojisi hakkında da bir yığın malzeme ihtiva etmektedir.

Bu eserin metni Kilisli Rifat tarafından M.1928 yılında istinsah edilmiş; Fuat Köprülü'de eseri neşretmiştir. Eser Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle M.1990 yılında Mürsel Öztürk tarafından da günümüz Türkçe'siyle çevrilerek yayınlanmıştır.⁸

6. ABU'L FARAC *TARİHİ* (BAR HEBREAUS-İBNÜ'L İBRİ) (M.1225/6–1286)

Süryani tarihçi İbnü'l İbri Abu'l Farac Gregorius bin Erhun Bar Hebraeus, M.1225 yılında Malatya'da doğmuştur. Süryani'ce olarak "*Tarih-i Muhtasarü'd-Düvel ve Tarih el-Düvel el-Kebir*" adlı genel bir tarih yazmıştır. Üç kısımdan oluşan

⁷ *Anonim Selçuk-name*, nşr. F.Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

⁸ Aziz bin Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.

eserin birinci kısmı, M.1284 yılına kadar olan siyasi tarihi içerir. Eser, İslam kaynaklarını kullandığı için güvenilir bir kaynaktır.

Türklerden ve özel olarak Selçuklulardan 9. ve 10. Devletler bölümünde bahseden eser, özellikle Selçuklular devri olaylarıyla ilgili bilgiler vermesinin yanında Moğol istilası döneminde Anadolu'da cerayan eden durmları da bildirir.

Abu'l Farac Tarihinin E.A.W.Budge tarafından yapılan İngilizce'ye tercümesini Türkçe'ye çeviren Ömer Rıza Doğrul, TTK, 1945–1950, Ankara'da iki cilt halinde yayınlamıştır.⁹

B) MENAKIB-NAMELER

1. MENAKIB-I EVHADÜ'D-DİN KİRMANİ

Anadolu Selçuklu topraklarına (H.601/M.1204) yılında yanında arkadaşlarıyla ayak basan Evhadü'd-din el-Kirmani, yaşamının uzun bir süresini Kayseri'de geçirmiştir. Bu menakıb-nameyi kaleme alan Muhammed es-Sivasî de, hayatının bir bölümünü Kayseri'de geçirmiştir. Bu bakımdan Kayseri hakkında orijinal bilgiler vermiştir. Ayrıca mensub olduğu Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî, Kayseri'de bulunması cihetiyle Muhammed es-Sivasî, Evhadü'd-din'den bahsederken onun çevresindeki kişiler hakkında da orijinal bilgiler sunmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızın en önemli kaynağı olmuştur.

Bu eser ilk defa İran'lı Bediü'z-zaman Fruzanfer tarafından M.1969'da Tahran'da basılmıştır.¹⁰ Bu basımda bazı eksiklikler bulunmaktadır. Prof.Dr. Mikail Bayram, menakıb-namenin neşrindeki eksiklikleri de tamamlayarak; Türkçe'ye tercüme etmiştir.¹¹

⁹ Gregory Bar Habreus, *Chronicun Syriacum*, nşr. P.Bedyan, Paris, 1980; (Abu'l-Farac Tarihi, E.A.W.Budge tarafından İngilizce tercümesinden çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara I, 1987, s.410)

¹⁰ Bediü'z-Zaman Fruzanfer, *Menakıb-i Şeyh Evhadü'd-din Kirmani*, Tahran 1969.

¹¹ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmani ve Menakıb-namesi*, Konya 2005.

2. MENAKIB-I HACI BEKTAŞ-I VELİ (VİLAYET-NAME)

Aslen Horasan'ın Nişabur şehrinden olan Hacı Bektaş M.XIII. yy. Anadolu'sunda yaşamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında temel taşlardan biri olarak kabul edilir.

Hacı Bektaş'ın menakıb-namesi, Anadolu Yeseviyyeliği hakkında kültür tarihimiz için en önemli bir kaynaktır. Eserde özellikle Baba İshak ayaklanması ve devrin Moğol baskısı altındaki siyasi ve sosyal yapısı hakkında da bilgiler bulmak mümkündür.

Bu eserin orijinal metni Hacı Bektaş İlçe Halk Ktp. 190 numarada kayıtlıdır. Adı bilinmeyen bir zat, bu eseri özetleyerek ve polemik sünnatürel unsurlar da ekleyerek yeniden telif etmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, bu eseri bugünkü Türkçe'ye aktararak yayınlamıştır.¹²

3. MENAKIB-I SİPEH-SALAR

Bu eserin yazarı Ahmed Feridun Sipeh-salar, Mevlana'nın yakınlarından. Eserini yazarken Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in anlatımlarını ve onun eserlerini kullanmıştır. Sipehsalar'ın yaptığı nakillerin büyük bir kısmını Eflâki Dede eserine almıştır. Bu bakımdan çalışmamız için önemli bir kaynak oluşturmuştur.

Risale, önce Hindistan'da, Cawnpore'da H.1319 M. 1901 yılında, sonra Sa'id Nefisi tarafından H.1325 M. 1947'de Tahran'da basılmıştır. Ancak her iki baskı da ilmi baskı olmaktan uzaktır. Eser Türkiye'de ilki Ahmed Avni Konuk tarafından "Menakıb-ı Hazret-i Mevlana Celalü'd-din-i Rumi" adıyla H.1331 M.1912, diğeri Midhat Buhari Hüsami tarafından "*Tercime-i Sipehsalar be Menakıb-ı Hüdevendigâr*" adıyla Osmanlı Türkçesi'nde yayınlanmıştır. Ancak her iki çeviri de, eserin sağlam el yazmalarına dayanmamaktadır. Tahsin Yazıcı da bu eseri Konya'da

¹² *Vilayetnâme (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli)*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1958

bulunan güvenilir eski bir nüshası ile karşılaştırıp, matbu hataları düzeltmek suretiyle yayınlamıştır.¹³

4. *MENAKİBÜ'L ARİFİN*

Mevlevi yazar Eflâki'nin bu eseri Türkiye Selçukluları devri için önemli bir kaynak olduğu gibi Mevlana'nın hocası Seyyid Burhanü'd-din'in¹⁴ Konya'da bulunmasından dolayı sık sık bu şeyhden bahsetmek ihtiyacı duymuştur. Bu vesileyle Seyyid Burhanü'd-din ve onun çevresi hakkında da bilgiler vermektedir.

Menakibü'l-Arifin devrin sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi birçok hadisesine ışık tutmaktadır. Özellikle Pervane Bey Medresesi'nde geçen olaylardan o günkü durum hakkında çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Anadolu Selçukluları hakkında önemli bilgiler içeren bu eser Tahsin Yazıcı tarafından M.1953 ve sonrasında TTK yayınları arasında M.1959–1961 yılında neşretmiş; aynı zat bu eseri Türkçe'ye de M.1964–1966 tercüme etmiştir.¹⁵

5. *MENÂKİBU'L KUDSİYYE Fİ MENÂSİBİ'L-ÛNSİYYE*

Aşıkpaşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin yarı menkıbevi yarı biyografik tarzda yazdığı bu eser, bir bakıma Elvan Çelebi'nin dedeleri olan şeyhlerin maceralarını ihtiva etmektedir. Bu eser Selçuklular zamanında Babaîler denilen Türkmen isyanlarını ve hareketin kahramanlarını anlatması bakımından çalışmamız için çok yararlı olmuştur.

Menakibü'l-Kudsiyye'nin bilinen tek nüshası Konya Mevlana Müzesi Ktp.'nde bulunmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak ile İsmail Erünsal eseri yayınlamışlardır¹⁶

¹³ Feridun bin Ahmed-i Sipeh-salar, *Mevlana ve Etrafindakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.

¹⁴ Seyyid Burhanü'd-din Muhakkak-ı Tirmizi, *Maarif*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara Tarihsiz

¹⁵ Ahmed Eflaki, *Menakibü'l Arifin*, haz. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2006.

¹⁶ Elvan Çelebi, *Menakibü'l – Kudsiyye Fi Menasibi'l- Ünsiyye*, Konya Müzesi Ktp. Nr. 4937 haz. İsmail. E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 1995.

C) SEYAHATNAMELER

1. EBU'L HASAN ALİ BİN EBİ BEKR EL-HEREVİ

Anadolu'ya Selçuklu Döneminde gelen seyyahların ilki Ebu'l Hasan Ali bin Ebi Bekr el-Herevi'dir (Ö.H.611 M.1215). Yazmış olduğu *Kitab el-İşarat ila Marifat ez-Ziyarat* adlı eserde Anadolu'dan bahsetmiş ve M.1173–1192 tarihlerinde Filistin, Mısır, Sicilya ve Anadolu'da bulunmuştur. Eski şehirden, surlardan, Battal Mescidi'nden ve hamamlardan bahsetmiştir.¹⁷

2. WILLIAM RUBRUCK

William Rubruck Orta Asya'dan ülkesine dönerken M.1255 yılında Kayseri'ye uğramıştır. Şehirde Moğolların işgali sırasında tahrip ettiği kiliselerden bahsetmiş ve tahminen bir hafta kalarak Konya'ya uğramıştır. Konya'da Franklar ve Cenevizliler ile karşılaşmış olması oldukça önemlidir.¹⁸

3. İBNİ BATTUTA

Asıl adı Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim Levati Tanci'dir. İbn Battuta olarak bilinen seyyah Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur. Yazmış olduğu *Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garâibi'l-Emsar ve Acâibi'l-Esfar* adlı eser birçok defa Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır.¹⁹ İbni Battuta, Türklerin siyaset, bilim, ticaret ve şehircilikle ilgili üstünlüklerini anlatır; Anadolu'nun o günkü durumu hakkında zengin bilgiler verir.

İbni Battuta, M.1330–1340 yıllar arasında Anadolu'yu dolaşmış; M.1332–1333 yılları arasında Kayseri'ye yolu düşmüştür. Anadolu'daki Türkmenleri, Hanefi yapılanmayı ve Eretna Devleti'nin refahını anlatarak; Ahilik hakkında birinci elden

¹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşf el-Zünun an-Esami el-Kutup ve el-Fünun*, Yeni Camii no.359 nşr. Kilisli MuallimRıfat-Şerafettin Yaltkaya, I, İstanbul 1941, s.103.

¹⁸William Rubruck, *The Journey of William Rubruck the Eastern Part of the World 1253–1255* İngilizceçev. W.Rockhill, London, 1900(*Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253–1255*, çev. Ergin Ayan, İstanbul 2001.

¹⁹ Ebu Abdullah Muhammed İbni Battuta Tanci, *İbni Battuta Seyahatnamesi*, Çeviri, İnceleme ve Notlar.A.Said Aykut, İstanbul 2004, s.XLVI-XLVII, LII-LIII

bilgiler verir. Onun Anadolu'da olduğu dönemde Kayseri ve civarında Selçuklu geleneğini devam ettiren Eretna Beyliği hüküm sürmekte idi. İbni Battuta, Ahilik geleneğinin güçlü bir siyasi yapı oluşturduğunu eserinde anlatmaktadır. Karşılaşmış olduğu ahiler onu ağırlamış ve gereken ihtimamı göstermişlerdir.²⁰

D) ARAP TARİHÇİLERİNİN ESERLERİ

Selçuklular döneminde Anadolu'da meydana gelen kültür medeniyet olayları hakkında arap tarihçileri, bol miktarda bilgiler sunmuşlardır. İbnü'l Esir²¹, Ebu'l Fida²², İbnü'l Kesir²³, ve Sıbt İbnü'l Cevzi²⁴, İbn Âdim²⁵, daha birçok tarihçilerin eserleri, birinci elden kaynak durumundadır. Çalışmamız süresince bu eserlerin bulabildiğimiz kadarıyla tercümelerinden yararlanılarak; çalışmamıza referansda bulunulmuştur.

E) ÇAĞDAŞ KAYNAKLAR

Alâeddin Keykubad Dönemi siyasi ve sosyal hayatını anlatan kitap ve makalelerden yaralandığımız gibi bu dönemi çeşitli yönleriyle Yüksek Lisans ve Doktora seviyesindeki çalışmalarında değinen akademisyenlerin tezlerine de başvurulmuştur. Bu çalışmalarını tek tek zikretmek imkansızdır fakat bizim çokça yaralandığımız kaynakları bahsedebiliriz.²⁶

²⁰ İbni Battuta, *age*, I, s.414–416, 451; (I, 32. Bölüm Anadolu'ya Açılış başlığı ile 400- 461 sayfalar arası Anadolu'dan bahsetmektedir.)

²¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, I-X, Beyrut 1386/1966 (çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın), I-XII, İstanbul 1986.

²² Ebu'l- Fida, *Min kitabi'l- Muhtasar fi Ahbari'l-beşer*, I-IV, Mısır 1323–1325; Ebu'l- Fida, *Takvimü'lBuldan*, nşr. M.Reinaud-Baron Mac Guckin, Paris 1840.

²³ İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X-XII, Beyrut 1932 (çev. Prof. Dr. Bekir Karlığa/ Bedrettin Çetiner),1–16, İstanbul 1995.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, editör: Ali Sevim, A.Ü.D.T.C. F yay. , Ankara 1968.

²⁵ İbn Adim, *Buğyet't-Taleb fi Tarihi Haleb*, editör: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1976.

²⁶ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, DT, İstanbul 1997; Erdal Eraslan, *Türkiye Selçuklu Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*, Gazi Üniversitesi, SBE Basılmamış YLT, Ankara 2000; Sabahat Orak, *Anadolu Selçuklu Devletinde İkbâl Devri I. Alaeddin Keykubad Dönemi*, Celal Bayar Üniversitesi SBE Basılmamış YLT, Manisa 2002.

1. XII. YÜZYILIN BAŞINDAN İTİBAREN ANADOLU SELÇUKLULARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

999 yılında Karahanlılar'ın Samani devletini yıkmaları ile, Müslüman Türklere güney yolu ile İslam ülkelerinin kapıları açıldı. Oğuzlar Horasan'a kadar ilerlediler. Kısa zamanda bölgede söz sahibi olan Oğuzlar, bölgenin hakimi olan Gaznelileri 1040 yılında Dandanakan savaşında yenerek Büyük Selçuklu Devletini kurmayı başardılar. 1071' de yapılan Malazgirt Meydan Muharebesi ile Türk tarihi çok önemli bir dönüm noktasına ulaşmış ve "Anadolu'nun Kapısı Türklere Açıldı" sözü tarihe yazılmıştır. Türkistan ve Horasan'dan bütün İslam ülkelerine ve de özellikle Anadolu topraklarına dalgalar halinde Türk göçleri başlamış, bu büyük göçler sayesinde Anadolu bir Türk-İslam yurdu haline gelmiştir.²⁷

Anadolu Selçuklu Devleti, bu büyük zafer sonrasında Anadolu'ya gelen Türkmenlerin Kutalmışoğlu Süleymanşah²⁸ önderliğinde birleşmeleri sonucu oluşmuştur. Kutalmışoğlu Süleymanşah, 1074'de Büyük Selçuklular'ın hâkimiyetini tanımak suretiyle Orta Anadolu hükümdarı olup, Konya'yı başkent yaptı. Bizans'daki taht kavgalarından yararlanarak birçok şehir ve kaleyi ele geçiren Süleymanşah, 1077 yılında İznik'i Bizans'ın elinden alıp başkent yaptı.

İznik'i başkent yaptıktan sonra İstanbul'u almak için yönelen Süleymanşah 1080'lere gelindiğinde devletin sınırlarını Marmara ve Ege Denizine kadar genişletmişti. Onun bu şekilde ilerlemesinden endişe duyan Bizans İmparatoru Aleksi Komnen (1081-1118), Süleymanşah'la bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre İzmit körfezine dökülen Drakon çayı, Bizans ve Anadolu Selçuklular arasında sınır kabul edildi. Ayrıca Bizans her yıl Süleymanşah'a vergi verecek bunun karşılığında Süleymanşah'da her konuda Bizans'a yardım edecekti.²⁹

²⁷ Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, TTK yay. , Ankara 1993, s. 97-98.

²⁸ Süleymanşah hakkında bkz. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi yay. , İstanbul 1998, s. 45-82., Turan, "Süleymanşah I" İA, XI, 201-219.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, TTK yay. , Ankara 1995, s. 1-12.

Süleymanşah, ticari yönden büyük bir öneme sahip olan Antakya'yı almak istediğinde aynı bölgeye sahip olmak isteyen Suriye Selçuklular'ı Melik Tutuş ile karşı karşıya geldi. Nitekim Süleymanşah bu mücadele sonucunda hayatını kaybetmiştir.(6 Haziran 1086)³⁰

Süleymanşah'ın yerine oğlu I. Kılıç Arslan(1092-1107) İznik'e gelerek Selçuklu tahtına oturdu. I. Kılıç Arslan ilk olarak İzmir bölgesinde faaliyetlerde bulunan Çaka Bey ile ittifak kurup, kızı ile evlendi. Bu ittifak sayesinde Marmara sahillerine hakim olmaya çalışan Bizans'ı geri püskürtebiliyordu. Fakat bu ittifaktan rahatsız olan Bizans İmparatoru Aleksios I. Kılıç Arslan'ı teşvik ederek Çaka Bey'in ortadan kaldırılmasını sağladı.

1095 yılında doğuya yönelen I. Kılıç Arslan, Malatya'yı kuşattı. Kuşatma sırasında Haçlıların Bizanslıların desteğiyle İznik'i kuşattığı haberini alınca geri döndü. Fakat bu şehrin Haçlıların eline geçmesine engel olamadı.

Bunun üzerine Konya'yı devletin merkezi ilan eden I. Kılıç Arslan , Haçlılarla olan mücadelesine devam etti. 1103 yılında Elbistan ve Maraş'ı haçlılardan, 1105'te Malatya'yı Danişmendli'lerden aldı. Sınırların giderek genişlemesive Musul'a hakim olma isteği, Büyük Selçuklular'la arasını açtı. 1107 yılında Musul'u almak için harekete geçen I. Kılıç Arslan, savaş sırasında vefat etti.³¹

I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine oğlu Şehinşah, 1110 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı oldu. Tahta çıktıktan sonra Bizans'la mücadele edip başarılar elde etse de, hâkimiyeti uzun sürmemiştir. Kardeşi Mesud'un isyanı sonucu, iki kardeş arasındaki taht kavgaları 1116'ya kadar devam etmiş ve Sultan Mesud'un kardeşi Şehinşah'ı öldürmesiyle son bulmuştur.

Selçuklular bir taraftan Haçlılar ve Bizansla mücadele ederken diğer taraftan da soydaşları olan Türk beylikleriyle- özellikle de Danişmendliler ile- mücadeleyi sürdürüyorlardı. Fakat yaklaşan Bizans tehlikesi, tahta yeni oturan Sultan

³⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 69-75.

³¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.138-148.

Mesud'u(1116-1555) Danişmendliler'le ittifak yapmaya zorlamıştır. Sultan Mesud Danişmendli'lerin desteğiyle Antalya ve Kilikya bölgelerine seferler düzenledi. Bizans orduları bu seferlere engel olmak istedi ise de başarılı olamadı. Sultan Mesud haçlılarla mücadele edip, Ermenileri itaat altına aldı. 1154 yılında Çukurova'yı ele geçirmek için yola çıktı fakat veba salgını nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. Sultan Mesud 1155 yılında vefat etti.³²

Sultan Mesud ölünce yerine oğlu II. Kılıç Arslan(1155-1192) geçti. Saltanatının ilk yılları kardeşi Şehinşah ve eniştesi Danişmendli Yağıbasan ile yaptığı taht mücadelelerini bastırmakla geçti. Daha sonra Bizans'a yönelen II. Kılıç Arslan, İmparator Manuel Komnenos ile bir anlaşma imzaladı. İki hükümdar arasında varılan anlaşmaya göre, karşılıklı yardımlaşma ve Türkmen kuvvetlerinin Bizans'a akın yapmamaları kabul edildi. Böylece Sultan II. Kılıç Arslan Anadolu'da rahat hareket edebilme imkânı buldu. 1163'de eniştesi Yağıbasan'dan Kayseri ve Malatya'yı, 1169'da kardeşi Şehinşah'tan Ankara ve Çankırı'yı aldı.³³

II. Kılıç Arslan'ın bu başarıları, Bizans İmparatoru Manuel'i rahatsız etti ve İmparator Manuel Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkmak için harekete geçti. İki ordu 1176 yılında Myriokephalon denilen vadide karşı karşıya geldiler. Bu savaşta Bizans ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. İmparator Manuel savaş tazminatını ödeyerek ve Eskişehir ile Sublaion kalelerini yıktırarak İstanbul'a dönebildi. Bu zafer Bizans'ın Malazgirt savaşından beri süre gelen Anadolu'yu geri alam ümidini tamamiyle kırmış, o zamana kadar Hıristiyan dünyasında bir nevi "Türklerin işgali altındaki memleket" olarak gösterilen Anadolu'nun, gerçek Türk yurdu olduğu ispat edilmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan 1178 yılında Malatya'ya girerek Danişmendli Beyliğine son verdi. Uzun ve başarılı bir mücadele hayatından sonra yaşlanan ve yorulan II. Kılıç Arslan, ülkesini on bir oğlu arasında taksim ettikten sonra 1192 yılında Konya'da vefat etti.

³² Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan Nümâ, Neşri Tarihi*, haz. Mehmet Altay Köymen, Faik Reşit Unat, I, TTK, Ankara 1987, s. 27; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.160-192.

³³ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi 7 (1080-1300)*, Ankara 1990, s.97-110.

II. Kılıç Arslan ölünce yerine en küçük oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktı. İlk başta onun tahta çıkışına kimse itiraz etmedi ve Sultan beş yıl hüküm sürdü. Ancak Tokat meliki kardeşi Rükneddin Süleymanşah 1197 yılında isyan edip, Konya'yı kuşattı. Dört ay süren kuşatma sonucunda şehir halkının zor durumda kalmasıyla, I. Gıyaseddin Keyhüsrev; kendisinin ve oğullarının can güvenliğinin sağlanması sözünü almış ve şehri terk etmek zorunda kalmıştır.

Yeni Sultan Rükneddin Süleymanşah, Anadolu'da sarsılmış olan Türk birliğini yeniden tesis etmeye çalıştı. 1201 yılında Erzurum'u alarak Saltuklular hanedanına son verdi. Böylece Gürcüler'le komşu olan Rükneddin Süleymanşah, Sarıkamış yakınlarına sefer düzenledi ancak; başarılı olamadı. Nitekim Gürcü tehlikesinden kurtulmak gayesiyle giriştiği ikinci sefer sırasında 1204 yılında vefat etti.³⁴ Yerine henüz reşid olmayan oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan geçti. Bunun üzerine uçta bulunan Türkmen beyleri, Bizansa'ta sürgünde bulunan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i, ikinci defa Selçuklu tahtına çıkarttılar.(1205)

Sultan ikinci saltanat döneminde ilk olarak İznik kralı Theodoros Laskaris ile anlaşdı. Arkasından Trabzon Rumları üzerine sefer düzenleyip, Karadeniz ticaret yolunu emniyet altına aldı. 1207'de Antalya'nın fethiyle Türklere deniz yolunu açtı. Ermenilerle yapılan mücadelelerde, Ermeni kralı II. Leon'u büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu gelişmelerden rahatsız olan İznik Rum İmparatoru Laskaris ile yapılan Antiochia (Alaşehir) Savaşı sonucunda I. Gıyaseddin Keyhüsrev şehit oldu.³⁵

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den boşalan Selçuklu tahtına devlet erkânının isteği üzerine Malatya meliki I. İzzeddin Keykavus geçti.(1211). Babasının ölüm haberini alan Tokat meliki I. Alâeddin Keykubad, bu durum karşısında saltanatı ele geçirmek için harekete geçti. Keykubad, amcası Erzurum meliki Mugüsiddin Tuğrulşah, Danişmendli Zahirreddin İli ve Ermeni kralı II. Leon ile ittifak yaparak tahta çıkmak için isyan etti ve Kayseri'yi kuşattı. Fakat bu kuşatma, Kayseri valisi Celâleddin Kayser'in müttefikleri birbirinden ayırma fikri ile sonuçsuz kaldı. Her şeye rağmen taht mücadelesinden vazgeçmeyen Keykubad, askerlerini topladı ve Ankara

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 45-50.

³⁵ Erdoğan Merçil, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2000, s. 87-98.

Kalesi'nde müdafaa tertibatı aldı. İzzeddin Keykavus Ankara'da teslim olmaktan uzak duran Keykubad'ı itaate almak ve bu meseleyi halletmek için Ankara'ya gitti, ve kaleyi muhasara etti. Uzun süren kuşatma sonucunda I. Alâeddin Keykubad zor durumda kalan şehir halkını kurtarmak ve kendi hayatına dokunulmamak kaydı ile şehri teslim etmeyi kabul etti(1212-1213). Sultan I. İzzeddin Keykavus kardeşine verdiği sözü tutarak onu öldürtmeyip önce Mişar kalesinde daha sonra Kezirpert kalesinde haps ettirdi.³⁶

İzzeddin Keykavus, Selçuklu tahtına tek başına geçmeyi başardıktan sonra ilk olarak, Kıbrıs Kralı ile ardından da Venediklilerle bir ticaret anlaşması imzaladı.(1214). Karadeniz ticaretini güvenlik altına almak maksadıyla 1214 yılında Sinop'u aldı. Diğer taraftan Latinlerin tahriki ile isyan etmiş olan Antalya halkını itaat altına aldı. Selçuklular'a ait bazı yerleri alan Ermeniler üzerine yürüdü ve onları vergiye bağladı.(1216).

Bu başarılı fetihlerin ardından Sultan I. İzzeddin Keykavus, Erzincan Mengüçük Beyi Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlendi. Böylece Sultan Mengüçlülerle ilişkilerini kuvvetlendirdi. Diğer taraftan Eyyubiler'in idaresinde bulunan Haleb hükümdarı Melik Aziz'in yaşının küçük olması, ülke savunmasında bazı sorunlara neden oluyordu. Haleb beylerinin bir kısmı, Selçuklulara bağlanmayı uygun bulup, Selçuklu Sultanını Haleb'e davet ettiler. Bunun üzerine Haleb seferine çıkan İzzeddin Keykavus çeşitli nedenlerden dolayı eli boş döndü. Bu yenilgiye çok üzülen Sultan şüphelendiği bazı emirlerini bir eve kapatarak yaktırdı. Yenilginin intikamını almak için Erbil hükümdarı Muzafereddin Gök-Böri ve Artuklu hükümdarı Nasurüddin Mahmud ile birlik oldu. Ancak verem hastalığı nedeniyle Malatya'da öldü.(1219-1220). Sultanın ölümünden sonra yerine Kezirpert kalesinde tutuklu bulunan kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçti.(1220)

³⁶ 1. İzzeddin Keykavüs ile I. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mücadelesi için bkz. Salim Koca "Sultan izzeddin Keykavüs ile Melik Alaeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi" Belleten, LIV/211, TTK, Ankara 1991, 935-943.

2- I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DEVRİNİN BELLİ BAŞLI SİYASİ VE SOSYAL OLAYLARI

I. Alâeddin Keykubad dönemi Anadolu Selçuklu Devleti'nin her bakımdan en parlak ve en güçlü olduğu bir dönemdir. Yaklaşık onsekiz yıl hüküm sürdüğü saltanatı boyunca, izlediği istikrarlı politikalarla Anadolu Selçuklu Devletine ikbal devrini yaşatmıştır. Bu dönem Anadolu'nun hızla Türkleştiği, sınırların genişlediği, medeniyet ve kültürün en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemdir. Bu dönemin önemli siyasal ve sosyal olaylarına değinmemiz, devrin ilmi ve kültürel yönden önem kazanmasının nedenlerini kavramada yararlı olacaktır.

Alâeddin Keykubad 1220 yılında devlet erkânının desteğiyle tahta oturmuştur. Tahta çıkışıyla birlikte, 34. Abbasi Halifesi en-Nasır li Dinillah (1180-1225) İslam aleminin dini reisi sıfatıyla Şeyhülislam Şihâbü'd-din Sühreverdi'yi hakimiyet alametleri ile birlikte Sultan'ın saltanatını onaylamak üzere Konya'ya gönderdi. Konya'ya gelen Şeyhülislam, halifenin gönderdiği hilat ve imame'yi Keykubad'a verdi. Böylece Sultan Şeyh Şihâbü'd-din Sühreverdi'nin elinden fütüvvet üniforması olan şalvar giymiş ve şed kuşanmıştır.

Sultan devletin başına geçer geçmez, siyasi ve askeri yönden bir takım faaliyetlere girişip, ülke sınırlarını genişletmek amacıyla ilk fetih seferini Alâiye'ye düzenledi. Akdeniz sahilinde askeri ve ticari bakımdan oldukça önemli bir yer olan Alâiye şehri, Kyr Vart denilen ve adından Rum olduğu anlaşılan bir mahalli idarecinin elinde idi. 1221 yılında Sultan Alâeddin Keykubad Alâiye'yi ele geçirdi ve orada kendi adıyla anılan muhteşem bir saray, mamur bir şehir ve tersane inşa ettirdi.³⁷

Alâeddin Keykubad tahta geçtikten kısa bir süre sonra ülke içi siyaseti düzene sokmakve mutlak otoriteyi sağlamak amacıyla, zenginlik ve nüfuzları artan emirlerin ülke yönetimine müdahil olmalarını engellemeyi düşündü. Kendisini kısa bir süre önce tahta geçiren bu emirlerle arasında baş gösteren gerginlik, onun tahttan uzaklaştırılmasına sebep olabileceğinden, iç siyaset açısından bertaraf edilmeleri

³⁷ İbn Bibi, a.g.e., s.258-267; Ebu'l Ferec, a.g.e., c.II, s. 516; Mükremin Halil Yınanç, "Alâiye", mad., İA., c.I, s. 287.

gerekiyordu.³⁸ Nitekim beylerin en nüfuzlusu olan Seyfeddin Ayaba idam edildi. Bir başka bey Zeyneddin Başara zindanda öldü. Mübarizeddin Behremşah hapsedildi. Bahaeddin Kutluca da Tokat'a götürülüp bertaraf edildi. Bertaraf edilen beylerin malları müsadere edildi. Anonim Selçukname, bertaraf edilen beylerin sayısının 24 olduğunu söyler.³⁹

Alâeddin Keykubad, bu olaylardan sonra Anadolu'da ticari hayatı tehlikeye sokan, Ermeni Prenslığı ile Moğollar tarafından işgal edilen Kırım üzerine seferler düzenledi. Çünkü o sırada uluslar arası ticaret yollarının kesiştiği bir güzergâh olan Anadolu da, 1219 yılında Ermeni prensi III. Leon'un ölümü ve Moğolların Kıpçak illeri ve Kırım'a saldırıları nedeniyle, ticaret yollarındaki emniyet ve asayiş sarsılmış, eşkıya ve korsan faaliyetleri artmıştı. Kendisine gelen şikâyetler üzerine, zarara uğrayan tüccarların zararlarını tazmin ettikten sonra Suğdak'a bir donanma sevk etti. Bir süre sonra kendisi Suriye ticaret yolunun emniyetini bozan Ermeniler üzerine sefer düzenleyerek kendine tâbi hale getirdi.⁴⁰

Sultan, Ermeni seferinden döndükten sonra, Anadolu'daki hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla Artuklu ve Eyyubi emirlerini kendine bağlı hale getirdi. Doğu Anadolu bölgesinde hüküm süren Artuklu ve Eyyubi emirleri siyasi gelişmelere ve menfaatlerine geldiği şekilde taraf değiştiriyorlardı. Diyarbakır Artuklu emiri Mesud, daha önce Selçuklu devletine tabi iken, Mısır sultanı el-Melikü'l-Kamil adına hutbe okutup para bastırdı. Ayrıca Celaleddin Harezemşah ile ittifak kurması üzerine Alâeddin Keykubad doğu seferine çıktı. Sultan, Eyyubi ve Artuklu müttefik güçlerini mağlup etmesine rağmen, Moğol tehlikesine karşı siyaseten Eyyubilerle dost kalmanın lüzumuna inandığından, onların barış tekliflerini kabul etti. Hatta bu dostluğu pekiştirmek adına 1227 yılında Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Adil'in kızı Gaziye Hatun ile evlendi. Bu sırada Erzincan havalisinde hüküm süren Mengüçük emiri Davutşah'ın Selçuklu tabiiyetinden ayrılma eğilimi

³⁸ İbn Bibi, a.g.e., s. 283-292.

³⁹ Anonim Selçukname, bu olayın 6 Haziran 1223 yılında olduğunu nakleder.

⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 344-347; Turan, "Keykubat I." mad. İA. c. VI s.649-650.

üzerine, onun bölgedeki hâkimiyetine son verdi.⁴¹ Böylece Anadolu'da hâkimiyet alanını genişleten sultan, ülkedeki siyasi istikrarın korunması için önemli bir adım atmış oldu.

Harezmşah Celaleddin'in Anadolu sınırlarına gelmesi, bölgedeki Selçuklu tabiiyelerinin ihanetine neden oluyordu. Nitekim Trabzon Rus İmparatoru Androkinos Harezmşah'ı metbu kabul ederek, Samsun ve Sinop'a kadar olan bölgelere taarruz etmişti. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad Trabzon üzerine sefer düzenledi. Trabzon Rum İmparatoru Androkinos, Harezmşah'ın 1230 yılında Yassı-Çimen'de Selçuklu ordusuna yenilmesi üzerine, yalnız kalmış ve Keykubad'ın tabiliğine girerek, daha önceki anlaşma hükümlerine bağlı kalmayı kabul etmiştir.⁴²

Alâeddin Keykubad, Harezmşah'ın batı İran, Azerbaycan ve Anadolu sınırlarına kadar olan bölgede bir devlet kurmasını ve bunun Moğol istilasına karşı tampon bir devlet olmasını önemsiyordu. Bu amaçla Harezmşah'a gönderdiği elçi aracılığıyla, onun doğuda Moğollarla, kendisinin de batıda Hristiyan devletlerle mücadele etmesi gerektiğini söyledi ve İslam dünyasının müdafaa konusunda ittifak ve yardımlaşmanın gereğini vurguladı. Harezmşah Celaleddin de sultanın bu düşüncesi ile aynı kanaatte olduğunun ifade eden bir mektupla cevap vermişti.⁴³ Ancak, iki Türk sultanı arasında başlayan bu dostane ilişki, Harezmşah'ın ülkesinin sınırlarını genişletmek gayesiyle Selçuklu'ya ait Ahlat şehrini kuşatmasıyla bozuldu. Alâeddin Keykubad Harezmşah'a âlim ve zahidlerden oluşan elçiler göndererek kuşatmadan vazgeçmesini ve geri dönmesini istedi. Moğollara karşı mücadelesini sürdürdüğü takdirde ise istediği kadar askeri yardımda bulunacağını bildirip ona nasihatlerde bulundu. Buna rağmen iki taraf Yassı-Çimen'de savaştılar(1230) ve Harezmşah bu yenilgiden sonra Malazgirt ve Ahlat üzerinden Azerbaycan'a çekildi.⁴⁴

⁴¹ İbn Bibi, a.g.e., s.368; İbnü'l Esir, a.g.e., c.XII, s. 437.

⁴² Turan, "Keykubat", mad, s. 651-652.

⁴³ Aynı makale, s.653-654.

⁴⁴ İbn Bibi, a.g.e., s. 404-409; Eflakî, a.g.e., s.99; İbnü'l Esir, a.g.e., s. 449-450.

Bu dönemin en önemli siyasi olaylarından biri, Anadolu sınırlarına dayanan Moğol istilası ve buna karşı Alâeddin Keykubad'ın uyguladığı politikadır. O, İslam dünyası için büyük bir tehlike oluşturan bu felaket karşısında şehirlerin etrafına kaleler ve surlar inşa ettirmek gibi bir takım maddi tedbirlerin yanında küçük komşu devletleri ittifak ve tabiiyet bağları ile zararsız hale sokmak veya ortadan kaldırmak suretiyle, bir takım siyasi tedbirler alıyordu. Örneğin İznik İmparatorluğu ile aralarındaki geleneksel dostluğu korumak, Moğollara karşı alınmış tedbirlerden biri idi. Yine Anadolu'daki Eyyubi, Artuklu ve Mengüçük emirlerine karşı aldığı önlemler ülkede birliği sağlamak ve Moğol tehlikesine karşı tedbirli olmak amacına yönelikti. Sultan'ın Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği mektuplar, onun Moğollar karşısındaki düşünce ve endişelerini ortaya koyuyordu. Moğolların zararından ülkesini koruyabilmek için onlarla karşılıklı elçi teatisinde bulunmuş ve dost hükümdarlar arasında elçi ve hediyeleşme şeklinde oluşan "il" olma tekliflerini kabul etmiştir.⁴⁵

Siyasi faaliyetlerin yanında Alâeddin Keykubad devletin başına geçtiği andan itibaren, ülkenin iktisadi yönden kalkınması için önlemler aldı. Bu yönde daha önce yapılmış ticari anlaşmaları yenileyerek, Venedikli tüccarların sultanın ülkesinde serbest ticaret yapmalarına imkân sağlayan uygulamaları devreye soktu. Sultan yabancı tüccarlardan %2'den fazla gümrük vergisi alınmayacağını; altın, gümüş ve zahirenin vergiden muaf tutulduğunu ilan ederek ticari hayatın canlanmasını sağladı.⁴⁶ Türk tüccarları da Venediklilere ait ülkelerde aynı serbestliği kazandılar. Bu anlaşmadan sonra Venedik ve Fransız tüccarları Türkiye'de daha çok faaliyet göstererek, bir takım ticari müesseseler kurdular. Aynı şekilde Kıbrıs Kralı Henri ile yapılan ticari faaliyetlerde gümrük vergisinin %1 oranına indirildiği anlaşılıyor.⁴⁷

Bundan başka Alâeddin Keykubad ticareti teşvik etmek için bazı tedbirler almış ve ticaret yollarının emniyetini sağlamıştır. Bununla birlikte, zengin ticari mallar taşıyan büyük kervanların, karalarda düşmanlar veya göçebe halk, denizlerde yabancı

⁴⁵ Turan, "Keykubat" mad. s. 655.

⁴⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara 1988, s.143-146.

⁴⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 396.

korsanlar tarafından tecavüze uğraması halinde, zararı tazmin etmek için, tarihte ilk kez devlet garantisi getirmiş⁴⁸, ticaret kervanlarının emniyeti ve dinlenmeleri için, ticaret yolları üzerine kervansaraylar inşa ettirmiştir. Kayseri ve Aksaray civarında inşa edilen “Sultan Hanları” onun tarafından bu amaçla inşa edilmiş binalardır. Bu konaklama yerlerinde, yolculara zengin- fakir, müslüman-gayri Müslim, hür-köle ayrımı yapılmaksızın ücretsiz yemek verilmesi, hayvanlara bakılması dönemin insanlık anlayışını ve medeniyet seviyesini göstermektedir.⁴⁹ İktisadi yönden kalkınmış Anadolu’da Alâeddin Keykubad tarafından darp ettirilen “Sikke-i Alâi” yüksek ayarlı altın dinar ve gümüş akçeler uzun süre dünya piyasalarında tedavülde kalmış değerli paralardı.⁵⁰ Uluğ Sultan Alâeddin Keykubad döneminin iktisadi yönden Türkiye’nin en parlak devri olduğunu ve yurdundan edilmiş insanların, niçin Anadolu’yu sığınak olarak tercih ettiğini tarihi kayıtlardan açıkça gösteriyor.

İktisadi yönden gelişen Anadolu ilim, kültür ve sanat faaliyetleri yönünden de gelişti. Sultan ilim, kültür ve sanat mensuplarını himaye eden, onlara değer verip, teşvik eden ve onları ödüllendiren kültür aşığı bir kişi idi. Kendisi de dönemin ilim ve edebiyat dillerini(Arapça-Farsça-Rumca) biliyordu. Onun meclislerinde siyasetten başka ilim ve kültür meseleleri de münakaşa ediliyordu. Sultan kendinden önceki bazı Türk ve İslam hükümdarları gibi tarih ve siyaset kitaplarına meraklı idi. Okuduğu eserler arasında Nizamulmülk’ün *Siyasetnamesi*, Gazzâlî’nin *Kimya-yı Saadet*’i ve *Nasihâtü’l Müluk*’ü ve Kâbus-i Vuşmgir’in *Kâbus-nâme*’si vardır.⁵¹

Sultan Alâeddin Keykubad Moğol istilası önünden kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer bölgelerden âlim, edip, şair, tüccar ve sanatkârlara Anadolu’yu bir sığınak haline getirerek, onları himaye etmiş ve böylece Anadolu’nun kültürel seviyesini yükseltmiştir.

⁴⁸ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.126-129.

⁴⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.396.

⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 2000, s.114; Alâeddin Keykubad döneminde imar ettirilen Alaiye’de de bir darphane kurulmuştur. Halil Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları Kayseri 1996, s.29-33 .

⁵¹ İbn Bibi, a.g.e. , s. 228.

İbn-i Bibi, “Selçuklular, kültür ve edebiyat adamlarını yoksulluk vadisinden ve fakirlik çölünden kurtarıp, onların yüzünü, dünyayı aydınlatan güneş gibi ağartıp, her isteklerini, kalbi temiz kimselerin duası gibi geçerli kılarlardı” sözleriyle onların kültür ve bilim adamlarına verdiği önemi güzel cümlelerle ifade eder.⁵²

Alâeddin Keykubad, kültürel faaliyetlerin artırılması ve iktisadi hayatın canlandırılmasının haricinde, Anadolu'nun imarına da önem vermiş, ülkeyi en yüksek medeniyet seviyesine çıkarmıştır. Büyük şehirlerin etrafını muhteşem surlarla çevirmesinin yanı sıra cami, medrese, hastane, tersane, köprü ve kervansaraylarla ülkeyi mamur bir hale getirmiştir. Onun döneminde yapılan tarihi yerler arasında Alâiye ve Beyşehir Gölü üzerindeki Kubad-âbâd şehirleri ile Kayseri’de Kubâdiye ve Konya sarayları çok önemlidir. Ayrıca Antalya ile Alâiye arasında göl kenarında ve bir tepenin eteğinde inşa ettirdiği Kubad-âbâd sarayı meyveleri, yeşillikleri ve göl manzaralı doğası ile harika bir yer idi. Sultan her yıl kışı Antalya ve Akdeniz sahillerinde geçirir, baharda Konya’ya dönerken burada konaklardı.⁵³

Sultanın Kayseri’de inşa ettirdiği Keykubâdiye Sarayı, yine Konya’da yaptırdığı meşhur Dâru’ş-şifa-i Alâi hastanesi dönemin en önemli eserlerindedir.⁵⁴ Alâeddin Keykubad’ın bu zengin imar faaliyetlerinden dolayı önceki Selçuklu sultanları tarafından Anadolu’da yaptırılmış birçok eser ona nispet edilmiştir. Meşhur tarihçi Kerimüddin Aksarayı eserinde Alâeddin Keykubad dönemi hakkında şunları söyler: “Onun hayrat serleri zamanın sayfaları üzerinde ve ülkenin her tarafında güneş ışığı kadar parlaktı”⁵⁵

Alâeddin Keykubad döneminde Selçuklu Devleti’nin siyasi, iktisadi ve imar faaliyetleri yönünden gelişmişliğine paralel olarak, askeri yönden de gelişmiş olduğunu görüyoruz. Onun döneminde Selçuklu ordusunun 100.000’den fazla askeri ikta sisteminin yaygın olduğu; ordu içinde Gürcü, Frank, Alman, Kıpçak gibi

⁵² İbn Bibi, a.g.e., s. 241.

⁵³ İbn Bibi, a.g.e. , s.362-322.

⁵⁴ Aksarâyi, age.,s.33; Turan, *Resmi Vesikalar*, s. 50-55.

⁵⁵ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*, çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1943, s.30.

ücretli askerlerin bulunduğu bilinmektedir. Selçuklular Akdeniz ve Karadeniz sahil şehirlerini (Antalya, Alâiye, Sinop, Samsun) ele geçirdikten sonra buralarda donanma oluşturmuşlar, Sinop ve Alâiye’de gemi inşa tersaneleri kurmuşlardır.

Sultan Alâeddin Keykubad yüksek şahsiyeti, adaleti, kazandığı zaferler ile oluşturduğu yüksek medeniyet seviyesinden dolayı, tarihi kaynaklarda “Uluğ Keykubad” lakabı ile anılmaktadır. Onun döneminin yakın tarihinin kaynağı olan İbn-i Bibi bir manzumede onu medh eden şu ifadeleri nakleder: “Ey ülkeler fatihi cihan padişahı! Dünya her zaman adaletinle diridir ve felek, senin kılıcının kölesidir. Her kim zamanın darbesinden âciz kalır da senin gölgene sığınırsa, orada huzurlu ve sevinçli olur. Çünkü dünyanın sıkıntılarından emniyette olur.”⁵⁶

Anadolu’yu her bakımdan geliştiren, bu dönemin mimarı Alâeddin Keykubad’ın yetiştiği döneme ve şahsiyetine değinmek konumuz açısından büyük önem taşımaktadır.

⁵⁶ İbn Bibi, a.g.e., s. 360.

I. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN KİŞİLİĞİ VE DEVLETİN BİLİM SİYASETİ

1. Alâeddin Keykubad'ın Çocukluğu ve Yetiştirilmesi

"Selçuk oğlu İsmail oğlu Kutalmış oğlu Mesud oğlu Kılıç Arslan II oğlu Keyhüsrev oğlu I. Alâeddin Keykubad", Anadolu Selçuklu Devletinin onuncu sultanıdır.⁵⁷

I. Alaeddin Keykubad, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu olup annesinin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir.⁵⁸ Kaynaklarda çocukluğu hakkında fazla bir bilgiye rastlayamadığımız Alâeddin Keykubad'ın doğum tarihi hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Ancak babası Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya tahtını, ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'a terke mecbur olarak İstanbul'a gittiği vakit, Keykubad'ın çok küçük yaşlarda olduğu bilinmektedir.⁵⁹ İbni Bibi de kaydedilen bilgilere göre, Çaşnigir Seyfeddin Ayaba, Alâeddin Keykubad için: "Ben gurbet zamanlarında Sultan'ı ve kardeşini omuzlarımda ve kucağımda taşıdım, uzun sakalımı kestim, onların hatırı için sırtıma yüklediğim ekmeği Rum kadınlarına satarak Sultanı ve kardeşini besledim."⁶⁰ demiştir. Bu bilgi Alâeddin Keykubad'ın İstanbul'da bulunduğu zamanlarda (1197) omuzlara alınacak kadar küçük olduğunu gösterir. Yine İbni Bibi'de kaydedilen bilgiye göre; 1197 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'yı terk etmesi üzerine Rükneddin Süleymanşah, şehzadelerden I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ı kucağına oturtarak onlara babaları ile birlikte İstanbul'a gitme konusunda serbest olduklarını söylemiştir.⁶¹ Bu bilgilere göre Alaeddin Keykubad, 1197 yılında dize oturtulacak kadar küçük, ancak ciddi bir soruyu idrak edip cevap verecek kadar belirli bir olgunlukta idi. Dolayısıyla bu

⁵⁷ İbn Bibi, a.ge., s. 36-39.

⁵⁸ Turan, "Keykubat" mad., s. 646.

⁵⁹ Coşkun Alptekin, "Anadolu Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1992, s. 282.

⁶⁰ İbn Bibi, a.g.e., s.269.

⁶¹ İbn Bibi, a.ge., s. 36-38.

yıllarda Alâeddin Keykubad muhtemelen yedi - sekiz yaşlarındaydı. Yine İbn Bibi, şehzadelerin İstanbul'da (1205 yılında) boş vakitlerinde av partilerine katıldıklarını çimenliklerde arkadaşları ile birlikte oynadıklarını kaydeder.⁶² Bu bilgilere göre, 1197 yılında yedi - sekiz yaşlarında olan Keykubad, 1205 yılında onbeş - onaltı yaşlarında olmalıdır. Buna göre Alaeddin Keykubad 1190 yılı civarında doğmuş olabilir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uzun ve maceralı Bizans yolculuğunda, Alâeddin Keykubad babasının etrafındaki kalabalık grupta Trabzon'dan deniz yoluyla İstanbul'a gelmiş ve Bizans'a sığınmışlardır. Dokuz yıl süren bu sürgün hayatında Komnenoslar denilen İmparatorluk ailesinin üyesi Manuel Mavrazemos'un kızı ile I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlenmesi sonucu bu ailenin konuğu olmuşlardır. Dolayısıyla Alâeddin Keykubad'ın ve abisi İzzeddin Keykavus'un delikanlılık dönemleri İstanbul'da geçmiştir.⁶³

Küçük yaşlarda İstanbul'a giden Alâeddin Keykubad'ın ve abisi İzzeddin Keykavus'un eğitimi ile Seyfeddin Ayaba ilgilenmiştir. Bu iki kardeşin gençlik dönemlerinde çok iyi Farsça, Arapça ve Rumca öğrendikleri bilinmektedir. İstanbul'da özel hocalardan eğitim alan Keykubad'a Emir Bedreddin Gevhertaş da lalalık etmiştir.⁶⁴ Mimarlık, marangozluk, oymacılık, sarraçlık ve ressamlıkta son derece maharetli olan Alâeddin Keykubad, tavla ve satranç oynamakta da emsalsizdi. Güzel ok ve cirit atardı.⁶⁵ Yapı ressamlığı sanatında da iddialı olan Alâeddin Keykubad, İbn Bibi'nin verdiği bilgiye göre Kubâdâbâd Sarayı'nın projesini de kendisi çizmiştir.⁶⁶ Kaynaklarda verilen bu bilgiler, Alâeddin Keykubad'ın iyi bir eğitim aldığını göstermektedir.

⁶² İbn Bibi, a.g.e., s.78.

⁶³ Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi*,DT., s. 45-50.

⁶⁴ Eflakî, a.g.e., s. 43.

⁶⁵ İbn Bibi, a.g.e., s.228.

⁶⁶ İbn Bibi, a.g.e., s.353.

1.1. Meliklik Zamanı

Alâeddin Keykubad, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbuldaki sürgün hayatı boyunca, kardeşi I. İzzeddin Keykavus ile birlikte, onun yanında bulunuyordu. Konya'da bulunan Rükneddin Süleymanşah, 1204 yılında vefat edince yerine geçen oğul III. Kılıç Arslan (1204 - 1205) çok küçük yaşta olduğundan bu durum beyleri harekete geçirdi. Danişmendli Yağbasan oğulları bu harekette esas rolü oynadı. Yağbasan'ın üç oğlu Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli ve Bedreddin Yusuf, Gıyaseddin Keyhüsrev'i tekrar tahta çıkarmak istiyordu. Bu amaçla Antalya valisi Mübarizeddin Ertokuş'un da desteğini alarak Hacib Zekeriya'yı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gönderdiler.⁶⁷

Hacib Zekeriya vasıtasıyla daveti kabul ettiğini bildiren Gıyaseddin Keyhüsrev, oğulları, kayınpederi Manuel ve diğer maiyeti ile yola çıktı. Keyhüsrev İznik'e geldiğinde Theodore Laskaris ile karşılaştı. Laskaris yeni Sultan III. Kılıç Arslan ile yaptığı anlaşmaya göre kendi memleketinden Selçuklu devletine geçince izin vermeyeceğini söyledi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Laskaris arasında sonunda bir anlaşmaya varıldı. Buna göre Türklerin yeni fethettikleri Denizli Bizanslılara verilecek, güvence olarak da Sultanın iki oğulu ile Hacib Zekeriya İznik'te rehin bırakılacaktı.⁶⁸

Gıyaseddin Keyhüsrev bu anlaşmadan sonra maiyeti ve kayınpederi ile birlikte uç Türkmenleri'nin merkezi olan Uluborlu'ya vardı.⁶⁹ Burada, Konya'yı geçebilmek için hazırlıklar başlattı. Bu sırada rehin tutulan Hacib Zekeriya, Rum muhafızların reisi ile görüşerek, şehzadelerle birlikte kendisini serbest bıraktığı taktirde ona ihsanlarda bulunacağını vaadetti. Bu isteğinin kabul edilmesi üzerine Hacib Zekeriya, Gıyaseddin'e bir ulak göndererek çocuklarının kurtulduğu müjdesini verdi. Bu haberden sonra Gıyaseddin Keyhüsrev 1205 tarihinde, Konya üzerine yürüdü ve yaklaşık dokuz yıllık bir aradan sonra 1205'de bıraktığı tahtına kavuştu.

⁶⁷ Orak, *Anadolu Selçuklu Devletinde İktisat Devri I. Alaeddin Keykubad Dönemi*, YLT., s. 15-18.

⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.273.

⁶⁹ Aksarayî, a.g.e., s. 128.

Sultan tahta çıkar çıkmaz, ilk olarak Şam'a giden hocası Mecdeddin İshak'ı Konya'ya çağırdı. Daha sonra oğullarından büyük oğlu İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, ortanca oğlu Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, küçük oğlu Celâleddin Keyferidun'u ise Koyluhisar'a melik olarak tayin etti. Alâeddin Keykubad babasının ölümüne kadar Tokat meliki olarak görev yaptı.⁷⁰

Alâeddin Keykubad'ın Tokat melikliği dönemine ait üç sikkesi vardır. Mahalli darbi ve tarihi bulunmayan bakır sikkede "el-Melikü'l-Mansur Keykubad b. Keyhüsrev Nasıru Emirü'l-Mümin'in" ibaresi kullanılırken, Tokatta kesilen iki gümüş sikkede "el-Melikü'l-Mansur Alaüddeve ve'd-din Ebü'l-Muzaffer Keykubad b. Keyhüsrev Nasıru Emirü'l-Müminin" ibaresi kullanılmıştır.⁷¹

2. Alâeddin Keykubad Devri Siyasetine Yön Veren Umera

Alâeddîn Keykubâd, Sultan Gıyâseddîn Keyküsrev'in ortanca oğlu olup, babası 1211 yılında Alaşehir savaşında şehit düştüğünde Tokat meliği idi. Bu sırada Malatya meliği olan büyük kardeşi İzzeddîn Keykâvus, devlet adamları ve komutanların ortak kararı ile Türkiye Selçuklu tahtına çıkarılmıştı. Keykubâd da, eski Türk hukukunun kendisine tanıdığı hakka dayanarak, kardeşi İzzeddîn Keykâvus'a karşı biri Kayseri'de, diğeri Ankara'da olmak üzere iki defa iktidar mücadelesi vermişti. Fakat o, her iki mücadelede de başarı sağlayamamıştı. Bunlardan Ankara'da geçen mücadeleyi kaybettikten sonra teslim alınan Keykubâd, Malatya civarındaki bir kalede (önce Minşar, sonra Gezerpirt) hapsedilmiştir(1212). Sultan İzzeddîn Keykâvus, 1220 yılında vefat edip, Türkiye Selçuklu tahtını boşalttığıında, kendisi hâlâ hapiste idi. Öte yandan, merhum Sultanın tahta çıkarılabilecek oğlu yoktu. Bu durum Türkiye Selçuklu tahtına çıkarılabilmesi için Keykubâd'ın şansını artırmıştı. Bu hususta kararı da Türkiye Selçuklu devlet adamları ve büyük komutanlar verecekti. Nitekim devlet adamları ve komutanlar, Sivas'ta yaptıkları toplantıda seçim ve tercihlerini Alâeddîn Keykubâd üzerinde

⁷⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.275.

⁷¹ İbrahim Artuk, "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, XLIV/174, 1980, s. 265-273.

yapmışlardır.⁷² Bu seçim ve tercihte de Türkiye Selçuklu Devletinin ordu komutanı (Beylerbeyi) Seyfeddîn Ayaba ile protokol amiri olan (Emîr-i Meclis) Mübârizeddîn Behrâmşâh hâkim ve belirleyici bir rol oynamışlardır. Bunlardan özellikle Seyfeddîn Ayaba'nın Alâeddîn Keykubâd üzerinde ısrar etmesinde ve diğer devlet adamlarına da kendi fikrini kabul ettirmesinde belirli bir maksadı vardı. O da kendisini Keykubâd'a affettirmek ve yeni yönetimde yerini ve makamını korumaktı. Çünkü Seyfeddîn Ayaba, diğer devlet adamlarına ve komutanlara: “Vaktiyle Ankara'dan Malatya'ya (hapse) götürürken Melik Alâeddîn Keykubâd benden incindi. Bu yüzden bana kin duymaktadır. İzin verin de onun huzuruna ben gideyim. Onun gönlünü alarak, canımı kurtarayım” dedi. Devlet adamları ve komutanlar da, hep birlikte “Haklısın, gidebilirsin” diyerek, Melik Alâeddîn Keykubâd'ı Sivas'a getirme görevini ona verdiler.

Nitekim Ayaba, bu amacına ulaşmıştır. Seyfeddîn Ayaba, yanında getirdiği kefeni Türk âdeti gereğince boynuna asıp, kale komutanından aldığı kılıcını Keykubâd'ın önüne koyarak, ona “Sultanımız kölesi hakkında neyi uygun görürse onu yapsın” dedi⁷³ Sultan, korku içinde olan Ayaba'nın gönlünü almak için güzel sözler söylemeye ve ona vaatlerde bulunmaya başladı. Fakat Seyfeddîn Ayaba'nın bu sözlerle yetinmeyip hem yazılı bir ahit istemesi hatta Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etmesini söylemesi, Alâeddîn Keykubâd'ı en duyarlı yerinden vurmuştur. Onun ruhunda derin bir yara açmıştır. Bu yara da Seyfeddîn Ayaba'nın devam eden hükmedici tavrı yüzünden hiçbir zaman kapanıp gitmemiştir.⁷⁴

Sultan İzzeddîn Keykâvus'un ölümünden sonra Alâeddîn Keykubâd'ın tahta çıkarılması, Selçuklu devri Türk halkı ile zamanın sivil toplum örgütü olan Ahîleri ve İğdişleri çok sevindirmiştir. Çünkü Alâeddîn Keykubâd'ın 8 yıl gibi uzun bir süre hapiste tutulması, bu kitlelerin vicdanını son derece rahatsız etmiş idi. Dolayısıyla onlar bu tahta çıkarılma olayını bir mağduriyetin telâfisi olarak görmüşler ve

⁷² İbn Bibi, a.g.e., s. 204.

⁷³ İbn Bibi, a.g.e., s.206.

⁷⁴ Salim Koca, “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 8-12.

değerlendirmişlerdir. Bu hususta duydukları sevinç ve mutluluğu da Keykubâd'ı karşılama, uğurlama ve kutlama törenlerinde en etkili bir şekilde göstermişlerdir.

Seyfeddîn Ayaba, Alâeddîn Keykubâd'ın yeni Türkiye Selçuklu hükümdarı olarak seçilmesinde başlıca rol oynamıştır. Fakat Seyfeddîn Ayaba'nın gücü ve etkisi bununla sınırlı kalmamıştır. O, bu gücünü ve etkisini yeni Sultana karşı da kullanmaya devam ederek, bütün Selçuklu idaresi üzerinde de hâkimiyet kurmak istemiştir. Bunun için devlet adamları ve komutanların büyük kısmını etkisi ve kontrolü altına almıştır. Hatta devletin en tecrübeli ve en yetenekli erkânını Sultandan soğutmuş, ona düşman ettirmiştir.⁷⁵

Seyfeddîn Ayaba, devlet adamları ve komutanlar üzerinde kurduğu baskının bir benzerini Sultan üzerinde de kurmayı amaçlamıştır. Daha doğrusu o, tahtını ve tacını kendisine borçlu olan Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın devlet idaresinde hiçbir şeye karışmadan sadece devleti sembolik olarak temsil etmesini, devlet yetkisini ve işlerini de tamamen kendisine bırakmasını istemiştir. Fakat Seyfeddîn Ayaba, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ı uysal ve her şeye boyun eğen bir hükümdar bulamamıştır. Nitekim önce Konya, Sivas, Alâ'iyye ve diğer şehirlerdeki surların ve kalelerin yapım masraflarının büyük bir kısmını komutanlarının üzerine yükleyerek, onları maddeten zayıflatmaya çalışmıştır. Bu durumdan çok etkilenmeyen komutanlar, otorite mücadelelerini devam ettirince, 1223 yılında güvenilir komutanlardan Hokkabaz oğlu Seyfeddîn, Mübârizeddîn İsa ve emîr Komnenos ile komutanların hepsini tasfiye ederek, iktidarını daha da güçlendirmiştir. Beylerbeyi Seyfeddîn Ayaba ve kervansaray, cami, mescit, medrese, zâviye gibi birçok sosyal, dinî, ilmî hizmet veren eser yaptırmak suretiyle devlete ve ülkeye büyük hizmetler yapmış Emîr-i Âhûr Zeyneddîn Beşâra bu tutumlarını canlarıyla ödediler. Emîr Bahâeddîn Kutuğca Tokat'a gönderilerek, buradaki kalede ve Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behramşâh ise Kayseri yakınlarındaki Zamantı kalesine hapsedildi.⁷⁶

Sultan, boşalan beylerbeylik makamına (mansıb-ı beglerbegî) Komnenos'u getirdi. "Naibü's-Saltanat" görevini de Hokkabazoğlu Seyfeddîn'e verdi. Böylece

⁷⁵ Koca, a.g.m., s. 15-17.

⁷⁶ İbn Bibi, a.g.e., s.262-265.

Sultan Alâeddîn Keykubâd kendisine, devlet idaresinde eskisinden sağlam ve sağlıklı bir ekip oluşturmuş oldu.

Alâeddin Keykubad devri siyasetine yön verenler sadece komutanlar değildi. Öyleki şehirlerin bile fikri ve kültürel yapısının ülke siyaseti üzerinde etkisi büyüktür. Anadolu Selçuklu Devletinde adet olduğu üzere şehzadeler belli şehirlerde öğrenim görürlerdi. Özellikle Malatya ve Tokat şehirleri şehzadelerin eğitim gördükleri bölgelerdi. Şehzadeler melik ünvanıyla bu illere gönderiliyordu. I. Gıyaseddin Keyhüsrev dokuz sene süren sürgün hayatından sonra tekrar Anadolu'ya dönüp ikinci kez taht oturduğunda büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, ikinci oğlu Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a melik olarak göndermiştir. Meliklik döneminde Sultan Alâeddin Keykubad'a lalalık yapan bilim ve fikir adamlarının kimler olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir.⁷⁷

Selçuklular döneminde Malatya ve çevresinde İran milli kültürü, Tokat ve çevresinde ise Türkmencilik ülküsü kuvvetli idi. Bu fikri ayrılık yüzünden iki yörenin sakinleri arasında siyasi rekabet yaşanmaktaydı. Bu sebeple her iki ilde kendi şehzadelerini iktidara getirmek için faaliyette bulunuyorlardı. Nitekim Malatya şehzadesi I. İzzeddin Keykavus tahta oturduğunda kardeşi Alâeddin Keykubad'ın tutuklu kalacağı yerin Malatya civarında olması düşündürücüdür.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın şehzadelik dönemini geçirdiği Tokat şehri Danişmend İli olarak anılırdı. Yüz seneye yakın bu bölgede hâkimiyetini sürdüren Danişmend Oğulları, ülkelerinde Türk milli kültürüne dayalı bir siyaseti ve gazilik ülküsünü izleyerek, pek çok medreseler kurmuş ve tabii bilimlerin öğrenilmesini sağlayarak bilimsel zihniyetin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Böyle bir ortamda yetişen Sultan Keykubad, devlet politikası olarak Türkmencilik ülküsünü gütmüştür. Yüksek memurluklara Türk asıllı kişileri atamış ve Türkmen bilim adamlarını koruyup gözetmiştir.

Sultan'ın devlet siyasetini bazı teşkilatlar da şekillendirmiştir. Abbasi halifesi en-Nasır li Dinillah'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilatı'nın "Şeyhu'ş-şuyuh'u Şihabü'd-din

⁷⁷ Mikail Bayram, "Alau'd-din Keykubad'ın İlmi Kişiliği", s. 1-3.

es-Sühreverdi 1220 yılında Alâeddin Keykubad'a Fütüvvet üniformasını kuşatmak üzere Anadolu'ya gelmiştir. Sultan bu teşkilata üye olup, üniforması olan şed bağlayıp şalvar giymiştir. Böylece Türkmenlerdeki gazilik ülküsünün yanında, kahramanlık ülküsünü de benimseyen Sultan Alâeddin devlet yönetiminde hilafet otoritesini kabul etmiş hemde İslam dünyası ile siyasi ve kültürel bağlarını güçlendirmiştir.⁷⁸

Türk fütüvvet hareketi diyebileceğimiz Ahilik de, dinî ve siyâsî bakımdan Abbasî Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh'ın kurduğu Fütüvvet teşkilâtına bağlı olarak kurulmuştur ve Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'daki sosyal, kültürel, ticarî ve siyâsî şartların etkisiyle oluşmuş ve gelişmiştir. Ahi Teşkilatı da altın çağını Alâeddin Keykubad döneminde yaşamıştır. Bütün Anadolu'ya yayılan Ahiler şehirlerde beledî hizmetlerin yürütülmesi ve güvenliği sağlama görevini üstlenmişlerdir. Başkent Konya'da da Ahiler beledî hizmetleri, sosyal, sınaî ve ticarî faaliyetleri, Ahi Fütüvvet-nâmelerinde belirlenen kurallara göre yürütmektedirler.

Ahiliğin devlet siyasetindeki diğer bir rolü de, göçebe Türkmen halkı, iş ve meslek sahibi yaparak şehirlere yerleşmelerini ve şehir hayatına uyum sağlamalarını temin etmek idi. Güdülen bu politika sayesinde şehirlerin Türkleşmesi sağlanmıştır.

3. Alâeddin Keykubad'ın Dini Ve Felsefi Eğilimleri

Selçuklular zamanında oluşan medeniyetin ilk bir buçuk asrında felsefe ve pozitif ilimlere büyük bir ilgi duyulduğu farkedilmektedir. Bunun da en önemli sebebi, Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri yöneticilerinin ilim ve fikir adamlarını bu alana yönlendirmeleri ve müsbet ilimlerle uğraşan ilim adamlarını himaye edip, onların çalışmalarına imkân vermeleridir.

Sultan Alâeddin Keykubad'da bu geleneği sürdüren âlimlerden biridir. İbn Bibi: Sultan Keykubad'ın ibadete riayet eden ve okumayı çok seven biri olduğunu Nizamü'l-Mülk'ün "Siyaset-name"si ile İmam Gazzali'nin "Kimya-i Saadet"ini ve Kâbus-i Vuşmgir'in "Kâbus-nâme" sini çokça mütalea ettiğini de bildirmektedir⁷⁹. Ayrıca

⁷⁸ Bayram, a.g.m., s. 3.

⁷⁹ İbn Bibi, a.g.e., s.228.

Sultan'ın Hey'et (Astronomi) ilmine dair eserleri okumayı sevdiğini bildirmektedir. Astronomi ilmi ile ilgili eserleri okumak için Matematik ve Geometri gibi bilim dallarını bilmek gerekir ki bu da Sultan'ın tabiat bilimlerine olan ilgisini gösterir.

Sultan'ın, Eş'ari kelamcısı Fahru'd-din er-Razi ile İbn Sina hayranlığı dolayısıyla İbn Sina'nın bazı eserlerini Ahi Evren'e Farsça'ya tercüme ettirmesi onun felsefi eğilimi konusunda fikir vermektedir. İnsanların kurtuluşa ermeleri için iki yol bulunduğunu söyleyen Ahi Evren bunlardan birinin peygamberlerin yolu olduğunu diğerinin ise akıl yolu yani filozofların gösterdikleri yol olduğunu belirtmekte bu filozofların başında da İbn Sina'yı görmektedir.⁸⁰

Pozitif ilimlere olan bu yönelimin Alâeddin Keykubad'ın meliklik yaptığı Danişmend İlinde aldığı eğitim sonrasında oluştuğunu düşünmekteyiz. Çünkü Anadolu da ilk ilmî faaliyetlerin Dânişmend Oğulları Devleti zamanında ve Dânişmend İlinde başlaması, bilge bir aileden gelen Melik Ahmet Gazi'nin, Selçuklu ailesinin muallimi Dânişmend Ali Taylu'nun oğlu olması dolayısıyla kurulan devlete "Dânişmendiyye" devleti denmesi bundandır. Anadolu'nun ilk medreseleri XII. asrın ilk yarısında Dânişmend Oğulları zamanında Niksar, Tokat, Sivas ve Kayseri'de yapılmıştır.

Danişmendliler Mu'tezile(akliyecilik) mezhebinde oldukları için tabii ve akli ilimleri önemseyip, bu yönde eserler veren fikir adamlarını ülkelerine davet etmişler ve onlara medreseler inşa ederek bilimsel çalışmalarını desteklemişlerdir. Anadolu'da ilk defa bilimsel bir eser te'lif eden İbnü'l-Kemâl İlyas b. Ahmed, Danişmendlilerin Kayseri şehir muhafızı olup, Hey'et (Astronomi) ilmîne dair olan "Keşfü'l-akabe" adlı eserini Dânişmend Oğlu Melik Ahmed Gâzi'ye sunmuştur⁸¹. Eserinde Melik Ahmed Gâzi'nin Astronomi ve Felsefe'ye ilgi duyduğunu da belirten İbnü'l-Kemâl, eserinin bir yerinde de onun hakkında: "*O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fâzil ve filozoflar (Hükemâ) dır. Dünyanın her yanından bilge kişiler o hazrete yöneldiler. Her biri ilmîni yayması nisbetinde itibâr görüp, o hazretin cömertlik denizinden*

⁸⁰ Mikail Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, Konya 2008, s.38-39.

⁸¹ Mikâil Bayram, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe"*, Konya, 1981, s.10-15.

paylarını aldılar."⁸² demek suretiyle Melik Ahmed Gâzî'nin bilimi ve bilim adamlarını himaye ettiğini ifade etmiştir.

XII. asrın sonlarında Anadolu Selçukluları, Dânişmend Oğulları Devletini ortadan kaldırdılar. Fakat Dânişmend Oğullarının koyduğu bilimsel gelenek Selçuklu tahtına oturan ve melikliğini Danişmend İlinde yapan sultanlar tarafından devam ettirilmiştir. Şafii tarihçi İbnü'l Esîr Süleyman Şâh hakkında şöyle demektedir: "Ancak onun itikadının bozuk olduğu, felsefî inançlar taşıdığı, bu inançta olanların ona sığınıp, ondan yardım ve himaye gördükleri nakledilir. Fakat o akıllı idi. Halkın tepkisinden çekindiği için bu inanç ve itikadını açığa vurmazdı"⁸³. Yine İbnü'l- Esîr, Anadolu Selçukluları Devleti'nin kurucusu Süleyman Şâh'ın Babası Kutalmış'tan bahsederken: "Tuhaf olan şu ki, bu Kutalmış Türk olmasına rağmen *Astronomi (Nücûm) ilmîni çok iyi biliyordu. Ayrıca Kavimler ilmîni de iyi bilirdi. Kendisinden sonra da oğulları bu ilimlere rağbet göstermeye devam ettiler ve bu ilimlerde sivrilmiş olan bilim adamlarını korudular*"⁸⁴ demek suretiyle bu hususu gayet açık bir suretle ifade etmektedir.

"XII. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya gelip "*Akâid-i Ehl-i Sünnet*" adlı bir eser yazan Ömer b.Muhammed b.Ali es-Savî adında bir zât, adı geçen eserinin önsözünde: "*Diyâr-ı Rum'a (Anadolu'ya) geldim. İnsanların Astronomi (İlm-i nucum)'ye rağbet ettiklerini ve fakat dinî ilimlerden bîhaber olduklarını gördüm.*" diyerek İbnü'l-Esîr'in söylediklerini doğrulamaktadır."⁸⁵

Sultan I. İzzü'd'-din Keykâvûs ve I. Alâü'd'-din Keykubâd zamanlarında Amasya Valisi olan Emir Mübârizü'd-Din Hâlifet Gâzî, 1209 (606) yılında Amasya'da medrese inşâ etmiştir⁸⁶. Bu medresede hizmet veren Hakim Bereket adlı bir bilgin tıp ilmine dair "*Tuhfe-i Mübârizî*" ve "*Hulâsa der ilm-i Tıb*" adlarında Türkçe iki eser yazmıştır. Onun bu eserleri Anadolu'da telif edilen bilinen ilk Türkçe eserlerdir.

⁸² Bayram, a.g.e., s 20.

⁸³ İbnü'l-Esir, a.g.e., c.XII, s.196.

⁸⁴ İbnü'l Esir, a.g.e. c.X, 37.

⁸⁵ Bayram, *Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, s. 39-42.

⁸⁶ Re'fet Yinanç, "Amasya Halifet Gâzî Medresesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara,1982, XV, s.5-14

Çok yönlü bir ilim adamı olan Hubeş b. İbrahim et-Tiflîsi adlı zât Sultan II. Kılıç Arslan zamanında Kayseri'de "*Sıhhatü'l-Ebdân*" ve "*Takvîmü'l-Edviyye*" adlarında Tıbbâ dair eserler yazdığı gibi "*Medhal ilâ İlmi'n-Nücûm*" ve "*Beyânü'n-Nücûm*" adlarında Astronomi'ye dair ve "*Beyânü-s-Sinâat*" adlı eserler de yazmıştır⁸⁷ I. Gıyâsü'd-din Keyhusrev de pozitif ilimlere vâkıf, şâir ve edip bir sultan olarak bilinmektedir. İbn Bîbî onun İbn Sina'nın hayranlarından olduğunu yazmaktadır⁸⁸.

I. Gıyâsü'd-din Keyhusrev'in, iki oğlu I. İzzü'd-din Keykâvûs ve I. Alâü'd-din Keykubâd'ı da kendisi gibi yetiştirmiştir. Bu üç sultan da Arapça, Farsça ve Rumca biliyorlardı. Bilim sever idiler ve Anadolu'da bir çok bilimsel müesseseler kurmuşlardır. Özellikle de Sultan Alâü'd-Din Keykubâd çok kültürlü bir sultan olarak tanınmaktadır. Ahi Teşkilâtı'nın baş mi'mârı olup Ahi Evren diye bilinen Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud "*Yezdan-Şinah*t", "*Mürşidü'l-Kifâye*" ve "*Ahlâk-i Nasîrî*" adlı eserlerini ona ithaf etmiştir. Ahi Evren onu hakim bir kişi olarak anlatmaktadır

Alâü'd-din Keykubâd hoşgörü sahibi bir sultan idi. Dostları, sohbet arkadaşları arasında Ermeni, Rum kişiler de vardı. Eşi Kirfard'ın kızı Hond Hatun, uzun süre dinini muhafaza etmiş ancak sonunda kendi rızası ile İslâmiyeti kabul etmiştir. Uluğ Sultan eşinin üzerinde hiçbir baskı kurmamış, İslâmı yaşayarak ona örnek olmuştur.

İbn Bibi, Alâeddin Keykubad için İmam-Azam Ebu Hanife'nin mezhebinden olup, onun usulüne göre amel ettiğini, ancak sabah namazlarını İmam Şafii'nin mezhebine göre (yani erken vakitte) kıldığını belirtmektedir.⁸⁹

Bütün bu örnekler Selçuklular zamanında (ilk bir buçuk asırda) Anadolu'da devlet adamlarının felsefî geleneğe bağlı buldukları ve Mu'tezile mezhebine yatkın olduklarını ortaya koymaktadır. Dânişmend Oğulları itikatta Mu'tezile Mezhebi'ne yatkın ve felsefî geleneğe bağlı oldukları gibi, amelde de Hanefî Mezhebi'ne mensup idiler. Bu yüzden Dânişmend İli'ndeki fakihlere "Türkmen Hanefî Fukaha" denmiştir. Bu Dânişmendli geleneği Dânişmendli Türkmenlerin dini eğilimini şekillendirmiştir. Bu yöredeki Türkmenler şeriata bağlı dinî anlayışa sahip olmuşlardır.

⁸⁷ Bayram, *Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, s.41-42.

⁸⁸ İbn Bibi, a.g.e., s.25

⁸⁹ İbn Bibi, a.g.e., s. 245.

Rüknü'd-din Süleyman-şah ve Alâü'd-din Keykubad bu bölgenin melikleriydiler ve burada eğitim görmüşlerdi. Bu iki şehzade sultan oldukları zaman bu bölgedeki dinî zihniyeti iktidara getirmişler, destek vermişler ve gelişmesine vesile olmuşlardır.

4. Horasan Ve Mâverâü'n-Nehr Ulemasının Anadolu'ya Daveti

XI. yüzyılın sonlarından itibaren kısa zamanda göçebe Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan yöresinden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Harezm, Horasan ve Azerbaycan üzerinden batı istikametinde Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr bulunmaktaydı. XI. yüzyılda Türkmenlerin büyük çoğunluğu Orta Asya ve Horasan'dan gelmeleri, Anadolu'nun bir Türk diyarı haline gelmesine sebep olmuştur. Bu göç dalgası Anadolu'nun ilmi ve fikri gelişiminde büyük rol oynadığı için çok önemlidir.

XII. Asırda ise özellikle İran çevrelerinden, Horasan'dan pek çok âlim ve mutasavvıfın Anadolu'ya hicret etmeleri ve yerleşip burada hizmet etmelerine sebep olmuştur. XII. yüzyıl göçlerinin, önceki göç dalgalarına göre en belirgin özelliği, bu dönemde göçebelerin yanı sıra; şehirliler, tüccarlar, sanatkârlar, ilim adamları ve mutasavvıfların da Anadolu'ya gelmiş olmalarıdır. Bu zümrelerle beraber bir kısım Fars unsurları da Selçuklu topraklarına getirmişlerdir. Siyasî istikrarın tesis edildiği II. Kılıçarslan zamanında (1155-1192) ilk medreselerin kurulduğu ve saray çevresinde bir kısım âlim, edip ve şairlerin toplandığı dikkat çekmektedir. 1170 yılında yeniden kurduğu Aksaray'da medreseler, zâviyeler ve camiler inşa ettiren sultan, Azerbaycan'dan buraya âlimler, gaziler ve tüccarlar getirtmiş ve yerleştirmiştir.⁹⁰ II. Kılıçarslan'dan sonra tahta geçen II. Süleymanşah döneminde (1192-1205) Anadolu'ya gelen ilim ve edebiyat mensupları, Selçuklu sarayı

⁹⁰ Anonim Selçuknâme, nşr. F. Nafiz Uzluk, s. 25; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.233.

tarafından himaye edilmiş⁹¹; bu sultanın kardeşi Muhiddin Mesud'un hâkimiyeti zamanında ise, Ankara ilk defa bir kültür ve sanat merkezi durumuna gelmiştir.⁹²

XIII. yüzyılda bütün Asya'yı kasıp kavuran Moğol istilâsı, bu coğrafyada varlığını sürdürmekte olan pek çok devletin siyasî açıdan sukutuna neden olduğu gibi; sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden de telâfisi mümkün olmayan tahribata yol açmıştır⁹³. Bu istilânın en önemli sonuçlarından biri de Orta Asya yurtlarında yaşayan pek çok Türk kitlesinin Anadolu'ya yönelik göçü olmuştur. Yeni gelen bu zümreler Moğolların, kudretli devletine saygı gösterdikleri ve istilâyı göze alamadıkları, Alâeddin Keykubâd'ın ülkesine sığınmıştır. Göç dalgalarıyla gelenler arasında, her sınıftan halk ile birlikte; ilim, din ve sanat erbabı da bulunmakta idi⁹⁴. Ne var ki, Uluğ Sultan Keykubâd'ın ölümünden bir müddet sonra, Moğol istilâsı bu defa Anadolu'ya ulaşmıştır. Anadolu'nun Moğol tahakkümüne girmesi, eski ve yeni Türkmen göçebelerin Moğol takibatının ulaşamadığı dağlık bölgelere ve uçlara sığınmalarına neden olmuştur. Böylece göçebe gruplar, ilim ve fikir adamları, dervişler, tüccar ve sanatkârların pek çoğu, sınır bölgelerindeki Türkmen beylerin etrafında toplanmışlardır. Türkmen çevrelerin bir kısmı Kırım ve Kıpçak bölgesine giderken; bazı ilim adamları da Suriye ve Mısır'a göç etmek zorunda kalmışlardır.⁹⁵

Bu göçleri özetle sınıflandıracak olursak;

İlki, Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçler ki Anadolu'ya olan en kalabalık göçlerden biridir. Anadolu'da önemli etnik değişimlere sebep olmuştur.

⁹¹ İbn Bibi, a.g.e. s.79-82.

⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 261; İsmail Çiftcioğlu, "Orta Asya-Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XIV. Yüzyıllar)", Bilig, S. 44, s. 147-172.

⁹³ İbnü'l Esîr, a.g.e., c. XII, s. 313-314; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 477-495.

⁹⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 124-127.

⁹⁵ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler", Uluslararası I. Batı Anadolu Sempozyumu, 2005, s. 124-126.

İkincisi, Harzemşahlar devletinin Moğollar tarafından yıkılmasından sonra Harzemşahlı boy ve oymakların bir kısmının Anadolu'ya gelmeleri ve askerlerinin büyük bölümünün Anadolu Selçuklu Devleti hizmetine girmeleridir.

Üçüncüsü ise XII. asrın ikinci yarısından itibaren toplumda meydana gelen siyasi değişimler sonucunda, Anadolu'da yaşanan karışıklıklardan usanan ve Moğol himayesine girmiş bulunan Anadolu Sultanlarının yönetimi altında yaşamak istemeyen birçok ilim adamı, devlet görevlisi yurtlarını terk ederek Mısır ve Suriye'ye göç etmişlerdir. Bu durum Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra gerçekleşmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminde devleti uluslar arası ticaret alanı içine sokmak için geliştirilen yolları sadece tacirler değil aynı zamanda göç etmek üzere ülkelerinden gelen âlimler de kullanıyordu. Bu âlimler Anadolu'ya üç ana yoldan gelmişlerdir.

Bunlardan birincisi, Orta Asya'dan başlayan ve İran üzerinden gelen yoldur. Bu yolla pek çok Türkistanlı ve İran'lı alim Anadolu'ya gelmiş veya Anadolu'dan bu istikamette tahsil için gidenler olmuştur. Doğu- Batı Yolu olarak da adlandırılan bu yol İran'dan Türkiye'ye girdikten sonra yol iki kola ayrılıyordu. Kollardan biri Erzurum-Bayburt ve Zigana geçidi ile Trabzon'a ulaşıyor; diğeri ise Erzurum-Erzincan-Sivas-Kayseri-Aksaray-Konya üzerinden Alanya, Antalya ve Ayas limanlarına ulaşıyordu. Bu yolla İslam ülkeleri alimleri Bağdat ve Halep'ten gelerek, Mardin-Malatya-Elbistan-Kayseri-Konya-Antalya ve Alanya istikametine devam ediyordu. Bu yolun en önemli özelliği ise pozitif ilimlerin geldiği yol olarak adlandırılmasıdır.⁹⁶

İkinci yol ise Bulgar, Kırım ve Kafkas güzergahı olup bu yolla Bulgar nisbesini taşıyan bazı alimler ile Müslüman Kafkas kavimlerinden, özellikle müslüman Gürcülerden Tiflisi nisbesini taşıyan pek çok alim Anadolu'ya gelmiştir. Kuzey-Güney Yolu diye de isimlendirilen bu yol Antalya, Sinop ve devamında Alanya'nın fethinden sonra, Karadeniz ile Doğu Akdeniz arasındaki yoldur.

⁹⁶ İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlimi Hayatın Teşekkülü ve Davud Kayseri", Uluslararası Davud El- Kayseri Sempozyumu Tebliğleri, Kayseri 1998, s. 25-42.

Ayas'dan Konya ve Kayseri'ye gelen tacirler, Sivas-Amasya üzerinden Samsun'a ulaşıyorlardı.

Üçüncü yol ise Endülüs ve Mağrip'ten başlayarak Mısır ve Şam'dan Anadolu'ya gelen yoldur. Bu güzergâhla Endülüslü, Mısırlı ve Şamlı pek çok âlim Anadolu'ya gelmiştir. Muhyiddîn İbn el- Arabî ile İbn Baytar gibi âlimler bu yolu takip ederek Anadolu'ya gelmişlerdir.

Horasan ve Maverau'n-nehr ulemasının Anadolu'yu tercih etmelerinin sebepleri ve buradaki ilim merkezleri bu çekimi neye borçluydu dersek bu soruya birkaç yönden cevap verebiliriz. Öncelikle Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilmi hayatın gelişmesi için yönetenler gerekli ortamı sağlamışlardır öyle ki tesis ettikleri medreseler, kütüphaneler, zaviyeler ve vakıflar sayesinde bir ilim ordusu oluşturmuşlardır. Anadolu'da ilmi hayata ve ilim adamlarına gösterilen saygı, hoşgörü birçok âlimin yönünü Anadolu'ya çevirmiştir. Nitekim âlimler eserlerini rahatlıkla ortaya koyabilecekleri beldeleri kendilerine yurt seçmişlerdir. Selçuklular dönemindeki iktisadi gelişme ve huzur ortamı ile birlikte devlet adamların ilimsever ve ilim adamlarını himayeci tutumu tercih edilmenin sebepleri arasındadır.

Âlimlerin göçlerinde Anadolu Selçuklu Sultanları'nın yollarda sağlamaya çalıştıkları emniyetin de önemli etkisi bulunmaktadır. Sultan Alâeddin Keykubad devrinde yapılan kervansarayların, hanların ve bir takım bayındırlık faaliyetlerinin hem tüccarlara hem de gezgin ilim adamlarına kolaylıklar sağladığı kesindir.

Dini eğilimin, mezhebi yakınlıkların ise bu göçlerde en önemli amil olduğuna hiç şüphe yoktur. XI. yüzyıl itibariyle Orta Asya kaynaklı birçok Hanefî âlim ve düşünür, Selçukluların İslam'ın önemli merkezkerini geliştirmesi sonucu batıya doğru yönelmişlerdir. Selçuklular ise Hanefiliği, Hanefî dayanışmayı himaye edip Hanefî Mutezililik çizgisinde ilerlediler. Önemli makam ve mevkileri doğu asıllı Hanefî âlimlere tahsis ettiler. Doğu Hanefî âlimlerinden Hatibî ve Saîdî aileleri uzun yıllar başkadılık görevlerinin sahibi olmuşlardır. Türkiye kütüphanelerinde bulunan Maveräu'n-nehrli Hanefî- Maturidi âlimlere ait el yazma eserlerin çokluğu bu durumun bir kanıtıdır. Anadolu Selçuklularının Maveräu'n-nehrli Hanefî âlimleri Anadolu'ya getirme meselesiyle bizzat ilgilenmeleri, I. Alâeddin Keykubad'ın

Bağdat'ta âlim bir zat olan Hanefî Reşiduddin el-Ferağaniye, 1234 yılında gönderdiği davetiyeyle yeterince ortaya konmaktadır.⁹⁷

Anadolu Selçukluları zamanında İran'dan ve Arap memleketlerinden gelip Anadolu'ya yerleşen ulema arasında Abdulmecid b. İsmail el-Herevî (ö.537/1142), Muhammed Telekânî (ö.639/1217), Yusuf b. Said es-Sicistânî (ö.639/1241) ve Ömer el-Ebherî (ö.663/1265) gibi isimler sayılabilir. Sökmenliler zamanında Ahlat'ta fıkıh alimi Abdussamed b. Abdurrahman (ö.540/1145) çok tanınmaktaydı. Ayrıca Anadolu medreselerinde yetişmiş olup çeşitli Arap memleketlerine giderek oralarda yerleşen Türk alimleri de vardı.

Anadolu'nun ilim, kültür, sanat bakımından olduğu kadar iktisadi ve ticari hayat itibariyle de gelişmiş ve refah içinde yaşadığı Türkiye Selçukluları zamanında birçok alim ve mutasavvıfın istikameti Anadolu olmuştur. Anadolu'da XIII. yüzyılda faaliyet yürüten mutasavvıflar arasında, Konya'da Evhâdüddîn-i Kirmânî (ö.635/1237), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273), Şems-i Tebrîzî, İbn-i Arabî (ö.638/1240), ve onun en önde gelen temsilcisi Sadreddin-i Konevî ((ö.673/1274), Sadreddin-i Konevî'nin müridlerinden ve Şeyh-i Ekber'in bazı musannefatını şerheden Müeyyedüddin Cendî (ö.691/1292) ile İbnü'l-Fâriz (ö.632/1235)'in *Kasîde-i Tâiye*'sine şerh yazan Sadeddin-i Fergânî ((ö.699/1300), Mağribli Afîfüddin Tilimsânî ve arkadaşı Muhy'id-din Suraka; Tokat'ta kendi mürid ve müntesibi Muînüddin Pervâne'nin yaptırdığı hanikâhta irşad faaliyetini sürdüren *Lemeât* sahibi Fahreddîn-i Irâkî (ö.688/1289); Kayseri ve Sivas'ta *Mirsâdü'l-İbâd* müellifi Necmuddîn-i Dâye654/1256); Kırşehir'de Ahî Evrân (ö.660/1261) ve mutasavvıf bir halk ozanı olan Yunus Emre (ö.720/1320)'yi sayabiliriz.⁹⁸

Ayrıca I. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev zamanında, Sultanlar Muallimi diye anılan Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak Bağdad'dan dönerken, beraberinde Fütüvvet Teşkilâtı'na mensup bazı şeyhleri, ilim ve fikir adamlarını Anadolu'ya celbetmiştir.

⁹⁷ Wilferd Madelung, "11. ve 13. Asırlarda Hanefî Âlimlerin Orta Asya'dan Batıya Göçü", *Maturidilik*, haz. Sönmez Kutlu, Kitabiyat yay., Ankara 2003, s.371.

⁹⁸ Kadir Özkese, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VII, s.249-279.

Muhyi'd-din İbnü'l Arabî, Evhadü'd-din el-Kirmanî, Şeyh Nasîrî'd-din Mahmud el Hoyî (Ahi Evren), Ebû Ca'fer Muhammed el-Berzâî, Arapgirli Şeyh Hasan Onar, Ebû'l-Hasan Ali el-İskenderânî, Cemalü'd-din el-Vasiti bunlardan bir kaçıdır⁹⁹.

Anadolu ve çevresinde yaşanan ilim adamlarının göç etmelerindeki diğer bir husus ise asrın en önemli olayı olan Moğol istilasıdır. XII. asrın sonu ve XII. asrın ilk yarısı Moğol istilasından batıya göç etmek zorunda kalan çok sayıda Orta Asyalı âlim, edip, şair, mutasavvıf ve sanatkâr, Anadolu'ya gelerek Sultan Keykubad'ın himayesine girmiştir. ¹⁰⁰ Nitekim, ünü asırlar ötesine taşan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin babası Bahâeddin Veled, sultanın daveti üzerine Konya'ya gelip yerleşmişti. Burhaneddin Tirmizî, Siraceddin Urmevî, Kadı Huteni, Nasireddin Mahmud el-Hoyî (Ahi Evren), Mecdeddin Merendî (Baba Merendî), Şemsi Tebrizî, Necmeddin Nahcevanî, İzzeddin Urmevî, Bedreddin Tebrizî, Necmeddin Râzî, Müeyyeddin Cendî, Emineddin Tebrizî, Sadeddin Fergânî, Taceddin Hoyî ve Ahmed b. Mahmud Tûsî de, yine XIII. yüzyılda Konya'yı mesken tutan tanınmış ilim ve tasavvuf erbabındandır.

Moğol istilasından Anadolu'ya gelen Hanefî Maturidi âlim Zencani'nin söyledikleri dönemi anlamamız bakımından manidardır: “ İçimden bir ses bana gidilecek en doğru yerin, bahse değer en önemli ülkenin, sultanı en geniş imkânlarla sahip olan, halkına adalet ve iyilikle davranan, fazilet, neseb, adalet ve yeterlilik konusunda diğer sultanlardan üstün olan bir sultanın başında bulunduğu bu ülke olduğunu fısıldadı... Bu niteliklere ancak yeryüzündeki sultanların sultanı, ümmetin koruyucusu, Arap ve Acem sultanlarının en ulusu, insanların koruyucusu, ülkenin hamisi, Halifenin yardımcısı, Allah tarafından muzaffer kılınmış, düşmanlarına karşı dinini ve dünyasını yüceltmede yardım görmüş olan, İslamın ve Müslümanların yardımcısı, her tarafta emniyeti sağlayan, ihsanı yayan, kâfirlere ve müşriklere galip gelen, zındıkları ve sapıkları kahreden, yüce izzet sahibi, nesebi ulu, imkânı bol,

⁹⁹ Bayram, a.g.e. , s30.

¹⁰⁰ Ramazan Şeşen, “Selçuklular Devrindeki İlme Genel Bir Bakış”, II. Uluslararası Mevlana Kongresi, Bildiriler, Konya 2004 s.243.

ihsanı geniş, makamı temiz, fetihler sahibi, Emiru'l-mü'minin, şehid ve bahtiyar sultan, din ve dünyanın yardımcısı Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubad'dır.¹⁰¹

¹⁰¹ Zencani, *Sultana Öğütler Alaeddin Keykubat'a Sunulan Siyasetname*, haz., Hüseyin Adaloğlu, İstanbul 2005, s.33.

II. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE YETİŞEN BELLİ BAŞLI ÂLİMLER

1. Alâeddin Keykubad Dönemindeki İلمي Faaliyetler

Anadolu Selçukluları sultanları, kültür ve medeniyet hizmeti için ilim ve âlimlere kıymet vermişlerdir. Bir ilim yuvası olan medreselerde eğitim ve öğretim ücretsiz olup, vakıf gelirleri onların geçimini temin için kullanılmıştır. Medreselerde İslâmî ilimlerin yanında, matematik, astronomi, tıp ve felsefe gibi fen bilimleri de öğretilirdi. Genellikle medresenin yanında dârüşşifâ denilen hastane, câmi, kütüphane, zâviye, mescid, hanikah, kervansaray ve imâret de bulunurdu. Bunlar da, birer ilim ve irfan yuvasıydı. İslâm ülkelerinden birçok âlim, Sultan Keykubad zamanında Anadolu'daki ilim yuvalarına gelip ders okutmuşlardır.

Kültür ve irfan merkezi olan Konya, 1097-1308 yılları arasında Anadolu Selçuklularının başkenti olmuştur. Selçuklular devrinde bilhassa Alâeddin Keykûbâd ve II.Kılıçarslan zamanında Konya, medeniyetin en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bir çok sultan ve devlet adamı burada büyük imârlar yaparak Konya'yı İslam Dünyasının ilim ve fikir merkezi hâline getirmişlerdir.

XIII. yüzyılda Alâeddin Keykubad döneminde Sutan'ın yaptırdığı ve onun zammında yapılan eserler, Konya ve çevresindeki kültürel faaliyetler, bu dönemdeki kütüphaneler, medreseler ve ilim adamları ana hatlarıyla ele alınarak dönemin ilmi havası ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

I.Alâeddin Keykubad ilk olarak daha önce Sultan Mes'ud'un sağlamlaştırmaya çalıştığı şehir etrafındaki surları yeniden inşa etmiştir. Bütün emirlerini görevlendirerek şehrin etrafına iç ve dış surlar olmak üzere iki sıra sur inşa etmiştir. Kaynaklarda 140 emirin bu işte görev aldıkları kaydedilmektedir¹⁰². Bu surların yapımı için emirler büyük paralar harcamışlardır. Çok sayıda san'atkâr, mi'mâr ve mühendis bu görev için çalışmış böylece Konya'nın savunma sisteminin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Şehrin

¹⁰² Anonim Selçukname, neşr.F.N. Uzluğ, s.45.

imarının devam ettiği, merkezinde birbirinden güzel camiler, mescidler, medreseler, hânîkâhlar, bedestenler, lüks evler, cadde ve sokaklar bulundurmasından anlaşılmaktadır. Nitekim Ünsî "*Şeh-nâme*"sinde "Selçuklular zamanında Konya'da 360 zaviye, 70 hânîkâh, 7 büyük camiin (Cuma Camii), şehre dağıldığını 300 tane mescid bulunduğunu yazmaktadır"¹⁰³.

Alâeddin Keykubad dönemindeki imar faaliyetlerinin yoğunluğunu yapıların kitabelerindeki bilgilerden de anlaşılmaktadır. "Bu döneme ait bani ismi veren 22 kitabeden 1'i Anonim Türbe ve Alâeddin Camii'ne, 5'i Alâeddin Camii'ne, 10'u Konya Kalesi'ne ait olup diğerleri mescit ve türbelere dağılmıştır. Bu kitabelerin 13'ünde Alaeddin Keykubad bani olarak yerini alırken, ayrıca bir emir, bir atabey, saray çevresinden bir kişi, bir tüccar ve bir mutasavvıf bani olarak tespit edilmektedir."¹⁰⁴

Bu dönemde merkezde Sultan II. Kılıçaslan (1156-1192) tarafından yapılan fakat daha sonra Alâeddin Keykubat'ın genişlettiği ve onardığı Alaeddin Köşkü, yine Atabeg Ayaz tarafından kontrolü sağlanıp onarılan Alaeddin Camisi, Fahu'd-din-i Razi'nin talebesi olan Şerefü'd-din-i Herevî'nin yaptırdığı Şerafeddin Camii ve Medresesi, Sultan'a ait Darüş-Şifâ-i Alâi adlı hastane, yakınındaki Şifahane (Sakahane) Mescidi ve Darü-ş-Şifa Medresesi imar edilmiştir.

Bu dönemde yapılan mescidler ise: Zelve Sultan Mescidi, Hüseyin b. Şaban tarafından yaptırılan Şeker Furuş Mescidi, Atabey Şemseddin Erdemşah b. el- hac İsmail'in yaptırdığı Kale-i Cerp (Erdemşah)Mescidi, banisi Horasanlı mutasavvıf ve şair Fakih Ahmed olan Hoca Fakih Türbesi, Bedrü'd-din Biremuni Hâc b.Mahmud'un onardığı Hatuniye Mescidi, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara'nın yaptığı Başarabey Mescidi, Celaleddin Karatayı tarafından yapılan Karatayi Mescidi, Emir Zahirüddin Mansur Terceman tarafından yaptırılan Terceman Mescidi, âlim Sencari 'nin yaptığı Sencari Mescidi'dir.

¹⁰³ Ünsî, *Şeh-name*, neşr. M. Koman, Konya 1942, s.2; Bayram, *Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, s.26.

¹⁰⁴ Azize Aktaş Yasa, "Selçuklu Konya'sında Mimari Eserlerin Banileri", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, s.423-455.

Göçler sonucunda gelen âlimlerin belli bir fikir akımına veya belli bir tasavvufî meşrebe mensup olması bu dönemdeki her hânîkâh ve tekkenin ve bunların yanbaşındaki mescid ve zaviyelerin belli bir görüşün temsilcisi olarak hizmet verdiğini göstermektedir.

Sultanü'l Ulema Baha Veled'in Türbesi Mevlevilere, banisi Emir Ziyâü'd-din Kara Arslan olan Hanîkâh-ı Ziya, Hanîkâh-ı Lâlâ, Hânîkâh-ı Vezir Nasîrüddin, Ahi Gühertaş Zaviyesi, Ulurmak Mescidi gibi yerler Ahilere, Sadırlar Hanîkâhı, Fakih Ahmed Hanîkâhı Evhadîlere ait iken Ahmedek Hanîkâhı, Mağribliler Mescidi ise Konya'ya yerleşmiş ve Mâlikî mezhebinden olan Mağriblilere ait idi.¹⁰⁵

Medreseler ise devrin vazgeçilmez ilim irfan yuvalarıydı. Dönemin en önemli özelliği bir mescidin, hanikahın bir bölümünün veya yanbaşındaki yerin aynı adla medrese olarak kullanılmasıydı. Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadis'i (1236), Tâcu'd-din el-Mervezî'nin yaptırdığı Tacü'l-Vezîr Medresesi(1238), Hatuniye Medresesi (1229), Lala Ruzbe¹⁰⁶Medresesi, Gühertaş (Molla-i Atik)Medresesi (1232), Şeref Mes'ud Medresesi, Nizamiye (Nalıncı)Medresesi gibi Keykubad Döneminde bir çok medrese inşa edilmiştir.

Anadolu Selçuklularının en önemli ilim merkezi olan Konya'da, gerek medreselere, gerekse hanikahlara bağlı birçok kütüphane vardı. Nizâmiye Hanikahı Kütüphanesi ile bu çevrede Şeyh Sadreddin Konevî tarafından kendi camiine bitişik olarak kurulan kütüphane ayrıca Selçuklu Sarayında bir kitaplık ve arşivin olduğu yine saraylarda Sultanlara ait kitaplıkların olduğu ve bu kitaplıklarda Sultanlara ithaf edilen eserlerin bulunduğu bilinmektedir.

Konya, hem medreselerdeki öğrencileri, hem de ilim adamları ile kitap açısından önemli bir pazar idi. Konya şehrinde kitap istinsâhı, ciltlenmesi ve diğer husûslar için kendisine mahsus bir sanat türü gelişmişti.

¹⁰⁵ Bayram, *Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, s.60-85.

¹⁰⁶ I. Alaeddin Keykubad'ın lalası Bedreddin Gühertaş'ın babasıdır.

Selçuklu saray teşkilâtı içinde Gayrı Müslim çocukların eğitildiği. “Gulam-hane” denilen bir mektep vardı. Emirlerden Celâlü’-d-din Karatay, iki kardeşi Seyfü’-d-din Karasungur ve Kemalü’-d-din Durunday, Komnen ailesinden olan Emir Arslan el-Mavrazemi bu saray mektebinde eğitim görmüş ve devletin en yüksek kademesinde getirilmişlerdir. Bu gulam-hane’de yetişmiş olanların gayet iyi Farsça ve Arapça bildikleri de dikkat çekmektedir.¹⁰⁷

Alâeddin Keykubad sadece merkez Konya’yı mamur etmekle kalmamış fethettiği yerlerdeki şehirlerin imarı için de uğraşmıştır. Öyle ki Beyşehir gölü üzerinde yaptırdığı Kubadabad külliyesi saray, misafirhane, kışla, cami ve diğer binalardan oluşmaktadır. Sultan Kayseri’de ise Keykubadiyye Sarayı’nı inşa ettirmiştir. Bu sarayların yanında yol güvenliğini sağlanması ve rahat seyahatler için kırsal yerlerde kervansaraylar yaptırmıştır. Biri Konya-Aksaray, diğeri Kayseri-Sivas arasında Sultan Hanı adıyla iki kervansaray, Alaiye-Antalya yolu üzerinde Şerefşah Hanı ile Konya-Antalya arasında Alara Hanı Keykubad’ın inşa ettirdikleri arasındadır. Özellikle Alaiye’de kale, kule, tersane, bedesten, mescid, cami gibi birçok yapı inşa ettirmiş, Anadolu’nun bazı şehirlerinde de kendi adını taşıyan camiler yaptırmıştır.¹⁰⁸

Bütün bu imar faaliyetleri tek bir şeyi göstermektedir; Sultan Alâeddin Keykubad dönemi Anadolu’nun her bakımdan en ileri ve en müferreh olduğu dönemdir. Nitekim ünlü mutasavvıf Necmü-d-din Daye, Uluğ Sultan ve dönemi için: “Vatanımdan ve meskenimden umudu yitirince, din ve dünya salahının, ehli sünnet ve cemaatin yaşadığı diyarda buldum. Orada emniyet ve adalet varmış, dirlik düzenlik varmış. O diyarda dindar, alim, adil, insafli bir padişah varmış. Memleketler hakkında bilgi sahibi olan tüccarlara ve görüş sahiplerine sordum soruşturdum. Dediler ki: Bu özellikte bir yer bu zamanda ancak Anadolu şehirlerinde olabilir. Hem ehli sünnet ve cemaattirler, hem adalet, insaf ve emniyetle donanmışlardır. Allah’a

¹⁰⁷ Bayram, *Konya’da Dini ve Fikri Hareketler*, s.119.

¹⁰⁸ Faruk Sümer, “Keykubad I”, *DİA*, s. 358-359.

şükürler olsun, o diyarda Selçukluların devamı olan bir padişah var. Müslümanlar rahat, huzur ve emniyeti o hanedanın gölgesinde bulmuştur.”¹⁰⁹

Bu dönemde ilim ve kültür hayatına yön veren âlimleri ana hatlarıyla tanıtmaya çalışalım.

2.Mutasavvıflar

XIII. asırdaki göçlerle Anadolu'ya çeşitli tasavvufi cereyanlara ve tarikatlara mensup şeyhler ve dervişler gelmeye başladı. Bu tarikatların başında Kübrevilik, Bektaşilik, Ekberilik, Evhadilik, Kalenderilik, Sühreverdilik ve Mevlevilik başta olmak üzere birçok akım gelmektedir.

Moğol istilası öncesi ve istila sırasında Türkistan, Harezm ve Horasan'dan kaçmak zorunda kalan bir çok mutasavvıf, alim, derviş ve şeyhler de Anadolu'ya gelip yerleştiler Bu alim ve fazıl insanlar Anadolu'da bir çok tekke ve zaviyeler kurdular. Bu durum, XIII. asır Anadolu'sunda sosyal, ekonomik, dini ve kültürel hayatın büyük ölçüde değişmesine ve gelişmesine sebep oldu. Bu dönemin ünlü Mutasavvıfları:

2.1. Şihabeddin Sühreverdî

Ebû Hafs Ömer b.Muhammed Sühreverdî, 1144 (h.539) yılında Sühreverd'de doğmuştur. Fıkıh ve kelâm âlimi olan Sühreverdî, amcası büyük âlim Ebü'n-Necîb Abdülkâhir ve Abdülkâdir Geylânî'den tasavvuf ilmini öğrenmiştir. Kendisini yetiştirdikten sonra Bağdat'a gitmiş ve orada birçok talebeye ders göstermiştir. Kazandığı ün dolayısıyla, Halife en-Nâsır'ın yakınları arasına girmiş ve eserlerini, bu halife adına yazmıştır.

Bir ara halife tarafından Konya'ya Sultan I.Alâeddin Keykûbâd'a gönderilen Sühreverdî, bu şehrin kültürüne katkıda bulunmuştur. Meşhûr İran Şâiri Şeyh Sâdi'yi okuttuğu gibi (1221), tanınmış mutasavvıf Arap Şâiri İbnü'l Fâriz'le de Mekke'de görüşen bu büyük âlim, 1234 (h.632) yılında Sühreverd'de vefât etmiştir.

¹⁰⁹ Muhammed Emin Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev., Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s.73.

Sühreverdî, İmâm-ı Gazzâlî'nin yolunu takip ederek, Yunan felsefesini ve ona itibar eden İslâm filozoflarını tenkid etmiştir. Nitekim bu konuda *Keşfu'n-nesâihi'l-imâniye* ve *Keşfü'l-fezâihi'l-Yûnâniye* adlı eserlerini kaleme almıştır. Fakat onun en meşhûr eseri, ahlâk ve tasavvuf sahasındaki *Avârifü'l-ma'ârif* adlı kitabıdır. Ayrıca onun eserlerinden *Akîdetu er-bâbi't-takî*, *Behçetü'l-ebrâr* ve *Bugyetü'l-beyân*'ı da söyleyebiliriz.

Şihâbeddin Sühreverdî, aynı zamanda Sühreverdiye tarikatının kurucularından sayılır. Ebü'n-Necîb ve yeğeni Şihâbeddin Sühreverdî tarafından Bağdad'da kurulan bu tarikatın esasları riyâzet, halvet, zikir ve mücâhedeye dayanır. Daha çok Afganistan ve Hindistan'da yayılmıştır.¹¹⁰

2. 2. Necmü'd-Din Daye

Asıl adı Abdullah İbn-i Muhammed İbn-i Şahavar el-Esedî er-Razî (H.573–654 M.1177–1256)'dir. Necmü'd-din Kübra'nın Anadolu'ya ulaşan müridi olan Necmü'd-din Daye, Sivas ve Kayseri'de bulunduğu yıllarda Farsça olarak kaleme aldığı *Mirsâdu'l-İbad* adlı eseri de klasikler arasında kabul edilir. Alâeddin Keykubad'a eser ithaf eden ilim adamları arasında olduğu için üçüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.¹¹¹

2. 3. Evhadeddin Kirmani

Türk asıllı olan Evhadü'd-din, İran'ın Kirman bölgesindedir. Evhadeddin Kirmânî, Bağdad'da Rukneddin Sücâsî ve Şihâbeddin Sühreverdî'den ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Evhadeddin Kirmânî, Kirmanşehr'de uzun süre öğretimle meşgul olmuş ve ayrıca tasavvuf sahasında ün salmıştır. Şeyh Evhâdüdin, Fütüvvet teşkilatı'nın Anadolu'da kurulmasını ve kadrolaşmasını sağlamıştır. Ahi teşkilatının da kurulmasına büyük yardımları olmuştur. Evhâdüddin, Fatma Bacı'nın babası olması dolayısıyla Ahi Evren'in de kayınpederidir. Evhadiyye Tarikatının da

¹¹⁰ Recep Dikici, "XII. Yüzyılda Konya ve Çevresinde Kültür Faaliyetleri", III. Uluslar arası Mevlana Kongresi, 152-153;

¹¹¹ Derya Örs, "Necmuddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", Nüsha, 2002, S.6, s.19-25.

kurucusu olan Kirmani'nin, adına yazılmış olan "*Menakib-nâme*" de hayatıyla ilgili bilgiler ve hikayeler anlatılmaktadır.

Şiirde evhadî mahlasını kullanan Evhadeddin Kirmânî'nin dizili bir divânı ve bir mesnevîsi vardır. Eserlerinden *Misbâhü'l-ervâh* ve *Menâkib*'i meşhûrdur.

Evhadeddin Kirmânî,de, talebesi Ahi Evren ile birlikte 1205 yıllarında Anadolu'ya gelmiş ve Muhyiddin-i Arabî, Şems-i Tebrizî, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî gibi zamanın büyük âlimleriyle görüşmüştür. Anadolu'da Evhadilik hareketinin fikir babası olmuştur. Konya'ya yerleşen Evhadeddin Kirmânî, kendisi için kurulan dergâhta Sadreddin Konevî'nin de aralarında bulunduğu bir çok talebeye ders okutmuş ve 1237 (h.635) yılında vefât etmiştir. Bu zatın türbesi, Konya'da Musallâ Mezarlığının içinde Şücâeddin türbesinin güneybatısındadır.

Yine meşhûr talebelerinden ve damadı olan Ahi Evren, Evhadeddin hazretlerinin vefâtından sonra yerine geçmiştir.¹¹²

2. 4. Ahi Evren

Ahi Evren diye tanınan Nasîrüddin Mahmûd, 1171 (h.567) yılında İran'ın Azerbeycan taraflarında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Tahsilini Horasan ve Mâverâünnehr'de tamamlayan Ahi Evren, zamanının en büyük âlimlerinden Ahmed Yesevî'nin talebelerinin sohbetlerine devam ederek tasavvuf yolunda yüksek mertebelere kavuşmuş ve Şihâbeddin Sühreverdî'nin meclislerinde bulunmuştur. Bir hac yolculuğunda (1204) kayın pederi ve hocası olan Şeyh Evhadeddin Kirmânî ve Muhyiddini Arabî ile tanışıp, Anadolu'ya gelmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tıp ilmlerinde derin âlim olan Ahi Evren, Anadolu'da önce Kayseri'ye yerleşmiş ve Ahî Teşkilâtını burada kurmuştur. Uluğ Sultan'a eser sunan ilim adamlarından olduğu için üçüncü bölümde detaylı olarak incelenecektir.¹¹³

¹¹² İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, s.590; Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmani ve Menakib-namesi*,s.5-20.

¹¹³ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 33-35.

2.5. Muhyiddin-i Arabi

İbn-i Arabî ve Şeyh-i Ekber diye meşhûr olan Ebû Abdullâh Muhammed b.Ali, Tayy kabilesinden cömertliği ile tanınan Hatemü't-Tâyî'nin kardeşi Abdullâh'ın neslindedir. Muhyiddin-i Arabî, 1165 (h.560) senesinde Endülüs'teki Mürsiye kasabasında doğmuştur.

Küçük yaşta ilim tahsil etmeye başlayan Muhyiddini Arabî, İbn-i Rüşd ile görüşmüş ve 1194 (h.590) yılında Endülüs'ten ayrılarak Tunus'a, 1195'de Fas'a gitmiştir. Karşılaştığı birçok âlimin ilim meclislerinde bulunmuş ve 1199 senesinde tekrar Endülüs'e dönüp Kurtuba'ya gelmiştir. 1201'de yeniden Endülüs'ten ayrılarak Doğu'ya gitmek üzere Tunus'a geçen Muhyiddini Arabî, hacca giderken Mısır'a uğramış ve iki yıl kadar Mekke'de kalmıştır.

Muhyiddini Arabî, I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına oturması ve hacda tanıştığı dostu Şeyh Mecdüddin İshâk'ın Konya'ya davet etmesi üzerine, hep birden Konya'ya gelmişlerdir. Selçuklu sarayında Sultanın övgülerine mazhar olduktan sonra tekrar seyahatlerine başlayan Muhyiddini Arabî 1205 ve 1209 yılları arasında Şam, Kudüs, Kahire ve Mekke'ye yaptığı seyahatlerden dönerek tekrar Konya'ya gelmiştir. Daha sonra Muhyiddin-i Arabî, merhûm Şeyh Mecdüddin İshâk'ın dul kalan zevcesi ile evlenerek, Sadreddin Konevî'nin üvey babası olmuştur. Anadolu'da Ekberiyeye denilen fikir hareketinin de kurucusu olmuştur. Muhyiddini Arabî, 1230 senesinde Şam'a giderek orada son yıllarını geçirmiş ve 1240'da vefât etmiştir.

Muhyiddin-i Arabî'nin eserleri vefâtından sonra en sevgili ve sâdık talebesi Sadreddin Konevî vasıtasıyla Konya'ya gelmiş ve onun kendi türbesi yanında yaptırdığı kütüphaneye konmuştur. Muhyiddin-i Arabî'nin kendi rivâyetine göre 400 kadar eser yazdığı anlaşılmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Fütûhât-ı Mekkiyye*, *et-Tedbîrâtü'l-ilâhiyye*, *Mefâtihu'l-gayb*, *Akîdetu Ehl-i Sünnet*, *Füsûsü'l-hikem*.¹¹⁴

¹¹⁴ Dikici, A.g.m., s.155-156.

2. 6. Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi

1165 (H.561) yılında Tirmiz’de dünyaya gelen Seyyid Burhâneddin, ilk tahsilini babasıyla okuyarak yapmış ve daha sonra kendisini yetiştirmek için Belh’e giderek, Mevlâna’nın babası Sultânu’l-Ulema Bahâeddin Veled’in talebesi olmuştur. Seyyid Burhâneddin 12 yıl hocasının yanında ilim öğrenmiştir. Bundan sonra hocası, oğlu Mevlâna’nın yetiştirilmesi için Seyyid Burhâneddin’i görevlendirmiştir.

Seyyid Burhâneddin, hocası Behâeddin Veled’in vefatından sonra Mevlâna Celâleddin-i Rumî’yi yalnız bırakmamak ve onun hizmetinde bulunmak için Konya’ya gelmiştir. Seyyid Burhâneddin, artık Mevlâna’nın zahirî ve batnî ilimlerde olgunlaştığını ve tasavvufta çok yüksek derecelere ulaştığını fark edince, Kayseri’ye gitmeye karar vermiştir.

Mevlâna ve Şeyh Selâhaddin’in de aralarında bulunduğu pek çok talebe yetiştiren Seyyid Burhâneddin, Konya’da Şihâbeddin Sühreverdî ile tanışmış ve onunla bir süre sohbet etmiştir.

Seyyid Burhâneddin’in vefat tarihi kesin olarak belli olmayıp, 1240 (h.638) senesinden sonra vefât ettiği, bazı kaynaklarda kaydedilmiştir. Mevlâna, hocasının vefatını öğrenir öğrenmez, derhal Kayseri’ye gitmiş ve onun kabri başında Kur’ân’ı Kerim okumuştur. Bu arada Seyyid Burhâneddin’in kitapları da, Mevlâna’ya teslim edilmiştir.¹¹⁵

2.7. Sultânu’l-Ulema Behaeddin Veled

Mevlâna’nın babası olan Behâeddin Veled, 1151 (h.545) yılında doğmuştur. Babası Hüseyin Hatîbî, annesi Harezmsah sultanlarından Alâeddin Mu-hammed Harezmsah’ın kızı Emetullah Hâtun’dur.

Küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil yapan Behâeddin Veled, Kübreviyye tarikatının şeyhi Necmeddin-i Kübrâ’dan ders öğrenmiştir. Daha sonra Behâeddin

¹¹⁵ Eflaki, a.g.e., c.I, s. 56.

Veled, Harezmi Sultânı Rukneddin'in kızı Mümüne Hâtun ile evlenmiş ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî dünyaya gelmiştir.

Rüyâsında Peygamber Efendimizin “Sultânu'l-ulemâ” lakabını verdiği Behâeddin Veled, Nişâbur'da Feridüddin-i Attâr ile, Bağdat'ta ise Şihâbeddin Sühreverdî ile tanışıp, sohbet etmiştir. Haccını ifâ ettikten sonra Şam yoluyla Lârende (Karaman)'ye gelen Behâeddin Veled, burada Lârende Beyi Emir Mûsa'nın yaptırdığı medresede yedi sene hocalık yapmış ve sonra Sultan Alâeddin Keykûbâd'un daveti üzerine Konya'ya gelip, İplikçi (Altunaba)Medresesi'ne yerleşmiştir. Behâeddin Veled, Seyyid Burhâneddin'in de aralarında bulunduğu bir çok talebe yetiştirmiş ve 1231'de Konya'da vefât etmiştir.¹¹⁶

2. 8. Kamil-i Tebrizi

Anadolu'da iki Kamil'i Tebrizi bulunmaktadır. Bunlardan ilki I. Alâeddin Keykubad'ın elini öpmüş; Evhadü'd-din Kirmani'ye bağlı, Ahi ve Türkmen olan Kamil-i Tebrizi'dir. Bu zat Türkmen çevrelerde büyük bir şöhrete sahip, Sultan I.Alâü'd-din'in itibar edip, saygı gösterdiği kişidir. Kayseri'deki yöneticilerle Türkmenlerin aralarındaki geçimsizliği, Sultan I. Alâeddin'e bildirerek, sultanın kendilerinden yana tavır sergilemesini sağlamıştır. Bu zatın hikâyesi Evhadü'd-din Kirmani'nin Menakıb-namesinin 47. hikâyesinde anlatılmıştır.¹¹⁷

2. 9. Şems-i Tebrizi

Şemseddin Muhammed b.Ali, aslen Tebrizlidir. Evliyânın büyüklerinden olan bu zat, Ebû Bekr-i Kirmânî'den ve Bâbâ Kemâl-i Cündî'den ilim öğrenmiştir. Kısa zamanda zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek mertebelere kavuşmuştur. Menakibü'l-arifin'de Ahmed Eflaki, Şems-i Tebrizi'ye Kamil-i Tebrizi de dendiğini yazmaktadır.

Şems-i Tebrizî, Konya'ya gelmeden önce Erzurum, Erzincan ve Tokat gibi Anadolu'nun çeşitli şehirlerine uğramış hatta Erzincan'da öğretmenlik de yapmıştır. Şems-i Tebrizî, Sivas, Kayseri ve Aksaray yoluyla 1244'de Konya'ya gelmiş ve

¹¹⁶ Eflaki, a.g.e., c.I, s.7.

¹¹⁷ Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, s. 76-77.

Mevlâna ile yolda karşılaştığında, aralarında büyük bir dostluk başlamıştır. Anadolu'da Kalenderik hareketinin yayılmasında katkıları olmuştur.

Mevlâna'nın, tasavvufta derinleşmesine ve yaşayışında değişikliklere sebep olan Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra çevresiyle ilgisini kesmesi ve öğrencileriyle ilgilenmemesi, halkın Şems-i Tebrizî'ye tepki göstermesine sebep olmuştur. Bu tepkilere dayanamayan Şems-i Tebrizî, Konya'dan ayrılarak, 1246 yılında Haleb'e gitmiştir. Fakat Mevlâna, oğlu Sultan Veled'i göndererek, Şems-i Tebrizî'yi yeniden Konya'ya getirtmiştir. Bazı kimseler tarafından 1247 (h.645)'de Konya'da şehid edilmiştir.

Şems-i Tebrizî'nin eldeki tek eseri, Makâlât'ıdır. M.N. Gencosman tarafından "Konuşmalar" adıyla dilimize çevrilen *Makâlât*'ın dili Farsça olmakla birlikte içinde Arapça bölümler de vardır. Bu kitap, Mevlâna ile Şems-i Tebrizî arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır.¹¹⁸

2.10. Mevlana Celaleddin Rumi

Muhammed Celâleddin-i Rûmî, 1207 (h.604) yılında Belh'de doğmuştur. Babası Sultânü'l-ulemâ Behâeddin Veled, annesi Mümine Hâtun'dur.

Mevlâna, babası Behâeddin Veled'in âilesiyle Belh'den ayrıldığı sırada beş yaşında olup, Nişâbur, Bağdat, Hicâz, Şam ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gitmiştir. Mevlâna, ilk tahsilini babasından yapmış ve yedi sene Larende (Karaman)'de ikâmet etmiştir. Mevlâna, Şam'da oldukları bir sırada Şeyh Muhyiddin-i Arabî, Şeyh Sâdeddin Hamevî ve Osman Rûmî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulunmuş ve onların ilminden istifâde etmiştir. Tefsir, Hadis, fıkıh, mantık, usûl, edebiyat, matematik, fen ve tıp gibi pek çok ilimlerde mütehasıs olan Mevlâna, babası Behâeddin Veled'in vefâtından sonra, ders okutmaya başlamıştır. Bu arada Mevlâna Seyyid Burhâneddin ve Şems-i Tebrizî ile birlikte olup, tasavvufta yüksek makamlara kavuşmuştur.

¹¹⁸ Eflaki, a.g.e., c.I, s. 82.

Mütefekkir ve şâir olan Mevlâna, 1273 (h.672) yılında Konya'da vefât etmiştir. Cenâze namazını, Sadreddin Konevî kıldırmıştır.

Mevlâna'nın meşhûr eseri Mesnevî'sinden başka, *Divân-ı kebîr*, *Fîhi Mâfih*, *Divân-ı Rubâiyât*, *Mektûbât*, *Mecâlis-i Seb'a* gibi kıymetli eserleri vardır.¹¹⁹

2.11. Sadreddin Konevi

Ebu'l-Meâlî Muhammed b.İshâk Sadreddin, 1210 (h.606) tarihinde Malatya'da dünyaya gelmiştir. Babası Mecdüddin İshâk Efendi, Anadolu Selçukluları nezdinde itibarlı bir kişi olup, vefâtından sonra onunla üvey babası Muhyiddin-i Arabî meşgul olmuştur. Muhyiddin-i Arabî'den ilim ve feyz alan Sadreddin Konevî, hocası ile Halep ve Şam'a gitmiştir. Yine Mevlevî kaynaklarına göre Sadreddin Konevî, ilim öğrenmek ve hac için defalarca seyahate çıkmıştır.

Çok sayıda talebe yetiştirerek Anadolu'da Ekberiyye hareketinin baş muallimliğini yapmıştır. Müeyyedü'd-din el-Cendî, Kutbu'd-din-i Şîrâzi, Saidü'd-din el-Fergani, Fahu'd-din-i Irakî, O'nun Anadolu'daki en tanınmış talebeleridir. Bu talebeleri de pekçok eserler yazarak, talebeler yetiştirerek bu fikir hareketini yaymışlardır. Ayrıca hocası ve üvey babası Muhyiddin-i Arabî'den daha fazla mantıkçı ve rasyonalist bir bilgin olarak, O'nun felsefesini yaymağa çalışan Sadreddin Konevî, Konya'nın en büyük şeyhi ve mütefekkeri olmuştur.

Aynı zamanda büyük bir mutasavvıf olan Sadreddin Konevî, 1274 (h.673) tarihinde Konya'da vefât etmiştir.

Yapılan inceleme ve araştırmalara göre Sadreddin Konevî'nin Konya ve diğer Anadolu kütüphanelerinde bulunduğu tesbit edilebilen kitaplarının sayısı 25 civarındadır.

Sadreddin Konevî'nin eserlerinden *Nüsûs*, *Hukûk*, *en-Nefehâtü'l-ilâhiyye*, *Mefâtihu'l-gayb*, *Şerhu Ehâdis-i Erbaîn* hatırlatılabilir.¹²⁰

¹¹⁹ Eflaki, a.g.e., c.I, s. 73.

3. Tabii Ve Felsefi Bilimler Âlimleri

Anadolu Selçukluları zamanında yazılmış olan astronomi, matematik, mekaniik, simya, tııpe benzeri konulardaki eserlerin müelliflerini tanımaya çalışacağız.

Mühendis ve makinist **Ebû'l-İzz Cezerî'nin** (602/1205-1206'da sağ) El-Cezeri *Kitab el-Hiyel* adlı eserinde, çeşitli mekanik düzenekleri anlatırken, aynı zamanda günümüz robotlarına benzer düzeneklerden de söz edilmiştir. 1205-1206'da telif edip Harput Artukluları hükümdarı Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan'a (597-619) sunduğu *el-Câmi' beyne el-ilm ve el-amel*, İslam dünyasında mekanik konusunda meydana getirilmiş en geniş eserdir. Cezerî'nin bu eseri, makineler, pompalar, fıskiyele, su terazileri ve musikî aletleri hakkında bilgiler vermektedir.¹²¹

Matematik dalında **İsmail b. İbrahim Mardinî'nin** (İbn Fellûs lakaplı Hanefî fakihî Mardinli İsmail'dir) (1194-1239 veya 1252) matematik konusunda üç eseri örnek olarak verilebilir. Bu eserler *Kitab al-Adad el-Esrar fı'l-Esrar al-Adad* (bir aritmetik kitabı olup, sayı sistemi üzerinde yoğunlaşmıştır), *Kitabü'l-İrşadi'l-Hisab fı'l-Hussab fı'l-Maftuh min İlmi'l-Hisab* (bu eser de aritmetikle ilgili olup, bazı aritmetik hesaplama tarzları hakkında bilgi vermektedir) ve *Nisabi'l-Habr fı'l-Hisabi'l-Cebr*'dir (cebirle ilgilidir; birinci ve ikinci derece denklem çözümleri verilmektedir. Yazar bu eserini ve ikincisini Mekke'de kaleme almıştır.¹²²

Yine, VII/XIII. asırda Anadolu'ya gelen tanınmış filozof **Muvaffakuddîn Abdullatif b. Yusuf el-Bağdadî** (ölm. 629/1231), Erzurum, Kemah, Malatya, Divriğı ve Besni yanında hayatının önemli bir kısmını Erzincan'da geçirmiş (muhtemelen 607/1210 yılı civarından itibaren), felsefe, mantık ve tıı yanında matematik sahasında eserler yazmıştır. (mesela, *el-Kitab el-celî fı el-hisâb el-hindi*, Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, nr. 17211, 140 yaprak) . Anadolu'da

¹²⁰ Mustafa Can, "Sadreddin Konevi'nin Esreleri ve Kütüphanesi", Selçuk Arştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi, Konya 1989, S.4, s. 113-127.

¹²¹ Esin Kahya, "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi", III. Uluslararası Mevlana Kongresi Bildirileri, Konya 2003, s. 248.

¹²² İhsan Fazlıoğlu, "Selçuklu Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim- Bir Giriş", Cogito, İstanbul 2001, S.29, s. 152-168.

yaşayan diğer önemli bir matematik ve astronomi âlimi de **Kemaluddîn Musa b. Yunus el-Mevsilî**'nin (öl.639/1241-1242) talebesi ve Nasîruddîn Tûsî 'nin hem hocası hem de arkadaşı olan filozof **Esîruddîn el-Mufaddal b. Ömer el-Ebherî**'dir (öl. 663/1265). Matematik, astronomi, mantık ve felsefe sahalarında pek çok eser kaleme alan Ebherî, ömrünün belli bir bölümünü Anadolu'da geçirmiştir “önemli eseri *İslâh kitâb el-ustukussât fi el-hendese li-İklidîs* için bkz. Arkeoloji, nr. 596; 139 yaprak; Hüseyin Çelebi, nr. 744, 98 yaprak; astronomi eseri için bkz. *Mulahhas fi sinâ'at el-macistî*, Ayasofya, nr. 2583, 136 yaprak)”

Anadolu Selçuklularında devlet adamları, coğrafyaya büyük ilgi duymuşlar ve gittikleri seferlere dair 'günlük' benzeri eserler yazmışlardır. Coğrafya ile ilgilenen bilim adamları arasında **Ebu'l-Feda**'yı söyleyebiliriz. O, *Takvimü'l-Buldan* adlı eserinde, Ortadoğu ülkeleri hakkında bilgi vermektedir. Genellikle, coğrafya eserlerinde, ülkelerin bitki ve hayvan örtüsü, iklimi ve beşeri yapısı hakkında bilgi verilmiştir.¹²³

Anadolu Selçuklularında da simya, İslam Dünyası'nda olduğu gibi, ilgi çeken bir konu olmayı sürdürmüştür. Onlardan biri de Cevberî'dir. **Cevberî** ya da **Abdurrahman (veya Abdurrahim) b. Ömer Zeyneddin el-Dıvışkî** değişik ülkeleri gezip görmüştür. Anadolu'da bir süre Harran (H.612/1219) ve Konya'da bulunmuştur. Cevberî, daha sonra, Malik el-Mesud'un sarayında görev almıştır (618/1221). Cevberî'nin *Kitab el-Muhtar fi Keşf el-Esrar ve Hatk el-Astar li'l-Alamet (Sırların Ortaya Çıkarılması ve Örtülerin Kaldırılması Hak-kında* adını taşıyan bu eserinin çeşitli nüshaları yazma kütüphanelerinde bulunmaktadır. Cevberî simyayı sırlar sanatı olarak kabul etmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Cabir b. Hayyan-Ebu Bekir Zekeriyâ Razî çizgisindeki eski kimya-simya kitapları kullanıldı; aynı zamanda bu sahada bir çok yeni eserler telif edildi. Öte yandan **Hüseyin Hilatî** adlı başka bir bilgin kimyagerlikteki mahareti dolayısıyla akranları arasında "Laciverdi" lakabıyla tanınıyordu. Anadolu'daki pek çok şehirden kimya bilginleri çıktı. Örnek olarak

¹²³ Kahya, a.g.m., s.249-250.

Ahlat'ta yetişen **İbrahim b. Abdullah** adlı bir kimyagerin şöhretini duyan Memluk hükümdarı kendisini sarayına davet etti.¹²⁴

Astroloji de Anadolu Selçuklu döneminde ilgi çeken önemli bir ilim dalıdır. Astroloji bir askerî, bir istihbarat bilimi olarak incelenmelidir. Çünkü astroloji her ne kadar astronomi ile matematik bilimlerin karışımı olsa da geleceğe dair mümkün ve muhtemel olayların tespiti konusunda insan zihnini diri tutar; ayrıca alternatifleri daima hesaba katmayı gerektirir. Bu açıdan sultanların sık sık kendisine başvurduğu bir bilimdir dalıdır. Nitekim Ermeni vekayinamecisi Sempad, Sultan I. Alaeddin Keykubad 'ın nücum (hey'et) ilmine meraklı bir hükümdar olduğunu kaydeder. Bu ilgi yüzündendir ki Sultan, Celaluddin Harezşah'a gönderdiği elçi vasıtasıyla Ahlat'ta Harezşah'ın yanında bulunan **Müneccime Bibi**'nin ününü duymuş, onu Şam'da buldurup Konya'ya getirtmiş ve bu aileyi hizmetine almıştır. İbn Bibi'nin ilk kehaneti ise bir zaferi müjdelemesidir.

“Selçuklu saraylarında, yukarıdaki nedenlerden dolayı pek çok müneccimin istihdam edildiğini kaydeder. Bunlar arasında, Sultan II. Kılıç Arslan devrinde *Kâmil el-ta'bir* adlı eseriyle **Hubeyş el-Tiflisî**, Sultan I. Alaeddin Keykubad devrinde **Müneccime Bibi**, Kerimuddin el-Aksarayî tarafından *Musâmeret el-Ahbâr*'da ve İbn Bibi'de zikredilen **Esiruddin Müneccim** ve Ahmed el-Eflakî'nin *Menâkib el-ârifin*'inde geçen **Bahauddin Şang-i Müneccim** anılabilir.”¹²⁵

Astronomi alanında eser yazan diğer önemli bir isim, aynı zamanda mantık, felsefe, matematik gibi alanlarda pek çok eser kaleme alan **Esiruddin Ebherî** 'dir.

Eserleri günümüze gelen astronomlardan birisi *Keşf el-akabe* adındaki astronomi eserinin yazarı İbn el-Kemal diye tanınan Kayseri nazırı **İlyas b. Ahmed** diğeri ise *Zubdet el-hey'et* adlı çalışmanın sahibi **Muvaffak Kayserî**'dir. Bu dönemde yazılmış diğer önemli astronomi eserlerinden birisi de **Ebû Ali b. Ebi ' l- Hasan el-Sûfi** 'nin Kara Arslan'a sunduğu *Urcûze fî suver-kevâkib el-sâbite*'dir.

¹²⁴ Fazlıoğlu, a.g.m., 155-160.

¹²⁵ Fazlıoğlu, a.g.m., s.163.

Anadolu Selçuklularında imar ve inşa faaliyetlerinin gelişmesi, mühendis ve mimarların çok olmasına delalet eder. Artuk ve Sökmen illerinde bu meslek mensuplarına hisâbî (mühendis manasında aritmetikçi) ünvanının verilmesi matematik-mimari ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Bunlar arasında **Karakuş el-Hisâbî** ve **Yakut el-Hisâbî** gibi bazı mimarların yanında, Ahlat ilinde Ahlatlı mimarların da eserlerinin çok olması, bu şehirdeki matematik eğitiminin güçlü olduğunu gösterir. Nitekim I. Sultan Mesud zamanında Konya Alaeddin Camii'ni inşa eden **Hacı el-Ahlatî**, Tercan'da Mama Hatun türbe ve kervansarayını inşa eden **Mufaddal el-Ahlatî** ve XIII. asırda Divriği Darüşşifasını inşa eden **Hurremşah el-Ahlatî** gibi mimarlar bu gerçeğe işaret eder. Konya'nın imarında önemli hizmette bulunanlardan biri de Alaü'd-din Keykubad'ın Atabeği **Emir Esedü'd-din Ayaz**'dır. Bu zatın Gürcü asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Şihabü'din Ömer es-Sühreverdi'nin ders halkalarında bulunmuştur. Bu yüzden Fütuvvet Teşkilâtına mensup olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden bir çok kaynakta "Eş-Şihabî" nisbet adıyla anılmaktadır. Alâaddin Camii'nin Kuzey cephesindeki kitabelerde adı geçmektedir. Bu kitabelerden Emir Ayaz'ın Saray mimar-başısı olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu dönemindeki diğer mimarlar ise Dımaşklı **Mehmet bin Havlan**, **Ebu Ali Reha el-Kettan**, **Pervane Taceddin**, **Saadü'd-din Köpek**'dir. Saadü'd-din Köpek, I.Alâü'd-din Keykubad zamanında İbni Bibi'nin anlatışına göre tercüman, avcı, aynı zamanda bir mimar olan Saadü'd-din Köpek, I.Alâü'd-din Keykubad'ın Beyşehir'deki Kubadâbad sarayının planını çizmiştir. I. Alâü'd-din Keykubad'ın Kayseri'de öldürülmesinde bizzat rol oynayan Saadü'd-din Köpek, bu olaydan sonra İbni Bibi onun tabiatının kötülüğünden bahsederek kişiliğini ortaya koyar.¹²⁶

II.Gıyasü'd-din Keyhüsrev'in veziri olarak birçok kişinin öldürülmesine ve görevden azledilmesine sebep olmuştur.

Anadolu Selçuklularda medreselerden sonraki en önemli eğitim kurumlarından birisi de dârüşşifalardır. İnsanoğlu tarihin her devresinde sağlıklı ve uzun yaşayabilmenin mücadelesini vermiştir. Bu yüzden de tıp eğitimi insanlık tarihi kadar eskidir.

¹²⁶ İbn Bibi, a.g.e., s. 25-36.

Anadolu Selçukluları da genel anlamda diğer İslâm devletlerinin takip ettiği yoldan giderek Anadolu'da tıp eğitimine önem vermişlerdir. Aslında Anadolu'da tıp eğitimi Selçuklulardan önce başlamıştır. Daha ilk beylikler döneminde bu alana yönelmiş ve önemli dârüşşifâlar inşâ edilmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi hiç şüphe yok ki, Artuklular tarafından Mardin'de yaptırılan dârüşşifâdır. Gene bu dönemde tıbbî bir takım tercüme ve telif eserler de meydana getirilmiştir. Beylikler zamanında meydana getirilen bir başka önemli dârüşşifâ ise Sivas Divriği'de Turan Melik tarafından yaptırılan dârüşşifâdır. Bazı bölümleri hala tüm ihtişamıyla ayakta duran bu dârüşşifâ uzun süre Anadolu'da tıp eğitiminin önemli merkezlerinden birisi olmuştur.

Anadolu Selçukluları bir bakıma beyliklerden devraldıkları bu geleneği devam ettirmişler ve Anadolu'da değişik yerlerde önemli dârüşşifâlar tesis etmişlerdir. Bu hastaneler tıp eğitimine büyük katkı sağlamış ve yetişen pek çok hekim Anadolu'da değişik yerlerde görev yapmıştır.

İlk olarak 1205'te I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri'de, tıp eğitiminin de verildiği dârüşşifâ inşâ edilmiş; peşinden de Sivas'ta I. İzzeddin Keykâvus ikinci önemli dârüşşifâyı yaptırmıştır. Peşinden Alâeddin Keykubad döneminde başkent Konya'da bir başka önemli dârüşşifâ inşâ ettirilmiştir. Bu devirde Konya'daki dârüşşifâlardan **Efdalüddin Huncî**, **Tabip Ekmeleddin (Bey Hekim)**, **Tabip Gazanfer**, **Kemaleddin Karatay** gibi çok önemli tabipler yetişmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak tıp kitapları da telif edilmeye başlanmıştır. Anadolu'da telif edilen ilk tıp eseri ise Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübâriz* 'dir.

Anadolu Selçuklusunda tabiplerin bir kısmı Suriye, Mısır ve İran'dan özel olarak davet edilen hekimlerdir. Mesela Harezmi Lokman isimli tabip Anadolu'da meşhur olan bazı doktorların hocalığını yapmıştır. Bundan başka Musullu Şemseddin, Cerrah Fasil, Samuel İbn-i Yahya el-Mağribî, Abdüllatif Bağdadî diğer yabancı hekimlerdir. Bunların öncülüğünde zaman içinde dârüşşifâlarda, saraylarda, usta hekimlerin yanında usta- çırak yöntemi ile Türk hekimler yetişmeye başlamıştır. Aynı zamanda gayr-i müslimlerden de bu konuda istifade edilmiştir. Mesela **Cerrah Fasil Süryanî** bu hekimlerdendir ve Alâeddin Keykubad'ın boynunda çıkan çıbanı yarararak tedavi etmiştir. Öyle ki ilaçların hazırlanması ve belli hastalıkların tedavi usulleri de, Araplardan, Acemlerden ve Rumlardan öğrenilerek istifade edilmiştir. Hatta tıp

alanında uzmanlaşmak için özel yolculuklar yapılabiliyordu. Mesela göz hekimliği, Mısır'da çok gelişmişti ve bu konuda uzman olmak isteyen kişiler oraya gidiyor, bilgi ve görgülerini artırıyorlardı.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak Anadolu'da çok önemli dârüşşifalar meydana getirilmiştir. Belli başlı dârüşşifalar şunlardır:

Kayseri Gevher Nesibe Dârüşşifası, Sivas İzzeddin Keykâvus Dârüşşifâsı, Maristan-ı Atik, Konya Alaeddin Dârüşşifâsı ve Kadı İzzü'd-din Muhammed er-Razi'nin yaptırdığı Darü's-Şifa bulunmaktadır.

Selçuklu hastaneleri Sivas Hastanelerinin kitabelerinde Dârüssihha, Me'men-ülisithare, Kastamonu ve Kayseri Hastanelerinin kitabelerinde Maristan, Çankırı Hastanesinin kitabesinde ise Darülafiye şeklinde adlandırılmıştır.

Konya Darüşşifası, Konya'nın kuzeyinde Konya Suru'nun Ertaş ve Halkabegüş kapılarının dışında Musalla'da Gömeç Hatun Türbesinin bulunduğu yerle Medrese Mahallesi Mescidi ve Kesikbaş Türbesinin işgal ettiği saha içinde bulunmakta idi. Havasının güzelliği ile meşhur olan bu semt Eski Konya'nın en mamur bölgelerindedir.

Konya Darüşşifası'nın yerinin tespit edilememesinin en büyük sebeplerinden birisi Darüşşifanın yıkıldıktan sonra hastanenin seyyar bir hale gelmesidir. Darüşşifa Türkiye Selçuklu Devleti'nin en haşmetli hükümdarlarından Alâeddin Keykubad tarafından yapılmıştır. Darüşşifaya ona izafeten Alâeddin Darüşşifası denilmiştir.¹²⁷

Selçuklular devrindeki hekimler hakkında bize bilgi veren en önemli eser Ortaçağ Tıp Tarihçisi İbn Ebi Üsaybia'nın Tabakat'ul Etibba'sıdır. Selçuklu devrinde hekimlerin tamamına yakını Arapça ve Farsça bildiğinden bu dillerde yazılmış kitapları vardı. Kitaplarıyla beraber çok sayıda hekimin adı Tabakat'ül Etibba'da geçmektedir.

3. 1. Muvaffaküddin Abdüllâtif Bagdadi (1162-1231)

Bağdat Nizamiye Medresesinde tıp ve diğer ilimleri tahsil etmiştir. 1207 yılında Şam'da Nureddin Zengi Hastanesinde çalışmış ve daha sonra da Anadolu'ya gelmiştir.

¹²⁷ Yusuf Küçükdağ, *Konya Alaeddin Darüşşifası*, İstanbul 1989, s.347-357.

Anadolu'da Erzincan, Erzurum, Kemah, Malatya, Divriği'de Behram Şah'ın yanında bulunmuştur. Gevher Nesibe tıp sitesinde de çalışmıştır. Suriye'deki Bimaristan'ıda anlattığı bir seyahatname yazmıştır. Halep'te bulunmuştur. Kahire'deki veba salgınını araştırmak üzere buraya gitmiş 1231'de de geriye döndüğü Bağdat'ta vefat etmiştir.¹²⁸

“Çok değişik alanlarda ve çok sayıda eser vermiştir. Tıp, Tarih, Felsefe, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelam, Matematik, Havass, Motanik, Gramer, Edebiyat, Akaid, Lügat ve Siyaset alanında 154 eser vermiştir. Tıp eğitimi ile ilgili eserlerinin dökümü şöyledir.

I- Temel Bilimler (46 adet)

Anatomi(2), Biyoloji(2), Fizyoloji(7), Biyokimya(5), Felsefe(2), Mantık(5), Tıbbi Nebevi(2), Tıbbi Etik ve Deontoloji(3), Edebiyat(6), Farmokoloji(11)

II- Klinik Bilimler

İç Hastalıkları(10), Cerrahi(2), Ruh hastalıkları(5), Üroloji(2) ve Halk sağlığı ile ilgili olarak eserler yazmıştır. Galenosun eserlerinin büyük kısmını tercüme etmiştir.”¹²⁹

Abdüllâtif Bağdadi şeker hastalığını incelemiş bu hastalığın belirtilerini açıklayarak kendisinden önceki tıpçıların, İbni Sina'nın tedavi metodu ve şeker hastalığı hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir.

3. 2. Şemsüddin İbni Hiblil Musuli: (Dog. H.548. M.1153)

Alaaddin Keykubad'ın ve abisi Keykavus'un hastalıklarını tedavi için Musul'dan merkeze davet olunmuştur. Maruf bir hekimdir. Anadolu'da ölmüş cenazesi Musul'a götürülmüştür. Babası Müzehhebüddin İbni Hiblil'de tabibtir.¹³⁰

¹²⁸ A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti XI-XIV. Asırlar Arası*, T.T.K., Ankara 1940, 91-92; Ahmet Hulusi Köker, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Mektebi*, E.Ü. Yay. Kayseri 1992, s.53-54.

¹²⁹ Köker, a.g.e., s. 54; Ünver, a.g.e., 91.

¹³⁰ Ünver, a.g.e., s.90; Erdal Sargutan, “Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları” Vakıflar Dergisi S.11, s. 320.

3. 3. Takiyüddin Re'sul Avnî

Alaaddin Keykubad devri hekimlerindendir. Anadolu'da şöhret bulmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu İzzeddin Keykavus'a da tabiblik yaparak büyük bir mevki kazanmış.

3. 4. Cerrah Fasil:

Anadolu'da tıpla uğraşmış olan Hıristiyan Türk hekimlerindendir. Alaaddin Keykubat'ın yakalandığı kan çıbanlarını başarıyla ameliyat etmiştir. Ameliyat başarılı olunca cerraha dirhem, dinar, at, katır, kaftan verilmiş. Bu ameliyat sırasında Celaledin Karatay Cerrah'a tas tutmuştur.¹³¹

3. 5. Secaüddin Ali Bin Ebu Tahir: (ö 1245)

Konya ve Kayseri'de çalışmış bir Selçuklu hekimidir. 1245'te vefat ettiği anlaşılmıştır. Konya'da bir mezartaşı bulunmuştur. Mevlâna, Şeyh Sadrettin Konevi ve Şemsi Tebrizi ile çağdaştır.

3. 6. Ebu Salim Bin Kureba :

Sultan Alaeddin'in yanında saray hekimliği yapmış, Kayseri'de çalışmıştır. Alaeddin Keykubad Malatya'dan Harput'a giderken arkasından yetişememiş onu kızdırmıştır. Buna üzülen hekim geri dönmüş ve üzüntüsünden intihar etmiştir.¹³²

3.7. Ebul Fereci Nasrani:

Alaeddin Keykubad zamanında Anadolu'ya gelen Selçuklu hekimlerindendir.

3. 8. Bahaüddün Ebû's- Sena Mahmut Taberi el- Mahrumi:

Hekim bir tabiptir. 1211'de Anadolu'ya gelmiştir.

¹³¹ Ünver, a.g.e., s. 91.

¹³² Köker, a.g.e., s.55; Sargutan, a.g.m., s.320.

3. 9. Hekim Yakubi:

Büyük hekimlerdendir. Sultan Alaeddin'in hizmetinden sonra Ermeni kralı Konstantinin yanına gitmiştir. Orada uzun süre kalmayıp Sicilya Kralı II. Frederik'in yanına giderek maceralı bir hayat yaşamıştır.

3.10. İzzüddin İbni Hibli Musuli:

İbni Bibi'ye göre Alaeddin Keykubad'ın tabipleri arasındadır.¹³³

3.11. Hasnu'n-nûr Rehavi: (ö.1227)

Meşhur tıpcılardandır. Anadolu'ya dışardan gelmiş Diyarbakır ve Ahlat'ta çalışmış, 1227'de Halep'te ölmüştür.

3.12. Ahi Evren: (ö:1261)

Ahi Teşkilâtı'nın baş mi'mârı olan Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-din Mahmud, aynı zamanda bir tabibdir. Birçok eserinde tıbbî konulara temas ettiği gibi anatomiye dâir "*İlmu't-teşrih*" adlı bir eser de yazmıştır. İsmindeki Evren kelimesinin sırrı da bu tabibliği ile ilgilidir. Evren yılan demektir. "*Tabsire*" adlı eserinde yılan zehirlenmesine karşı, yılandan nasıl panzehir yapıldığını anlatmaktadır.¹³⁴

3.13. Hubeyş bin İbrahim et-Tiflisi: (ö:1232)

Kayseri'de M.1164–1200 yılları arasında bulunan Tiflisli Hübeş bin İbrahim 25 kadar eser telif etmiş ve bu eserlerin tamamına yakın bir kısmı tabiat ve akli ilimlere dairdir.

"*Sıhhatü'l-Ebdan*" ve "*Takvimü'l-Edviyye*" adlı iki eseri ile tıp ilmine katkıda bulunduğu gibi "*Medhal ila İlmi'n-Nücum*" ve "*Beyanü'n-Nücum*" adlı eserleri ise astronomiye dairdir.

¹³³ İbn Bibi, a.ge., s.325.

¹³⁴ Bayram, *Ahi evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s. 86-96.

Anadolu Selçukluları için temizliğin sağlık açısından ne kadar önemli olduğu hâkimiyetleri süresince kurulan şifahane ve bimarhanelerin yanı sıra, yapılan hamamlar ve ılıcalardan da anlaşılmaktadır. Bunların bir kısmı hala günümüzde kullanılmaktadır. Anadolu'nun jeolojik yapısının değerlendirilmesi suretiyle sıcak ve ılık su tedavi kurumları şeklinde ılıcalar ortaya çıkmıştır. “Bunlardan günümüzde de kullanılanları arasında Iğın, Kırşehirdeki Kara Kurt, Havza'da büyük ve küçük hamamlar, Erzurum'da Ova kazası, Hasan Kale, Konya'da Hamidiye ve Boğazlayan kaplıcaları, Seydişehir, Kütahya'daki kaplıcalar sayılabilir.”¹³⁵

4. Şair Ve Yazarlar

Anadolu Selçukluları zamanında I. Keykavus ve I. Keykubad dönemi Fars Dili ve Edebiyatının altın çağını yaşadığı dönemdir. Bu dönemde, İranlıların Anadolu'ya göçleri sonucunda İran dili ve kültürü Anadolu'da hızla yayılmıştır. Sultanlar, şiir ve edebiyatın yayılmasında etkili olmuşlardır. Arapça, Farsça ve diğer dillerin bir arada konuşuluyor olması bu dönemde tercümanların varlığını da ortaya çıkarır. Uluğ Sultan Keykubad iyi bir şairdir. İbn Bibi Farsça yazılmış şu rubainin ona ait olduğunu söyler: “Ayık olduğum sürece aklım ceza çeker. Sarhoş oldum mu akıl benden gizlenir. Şarap iç, çünkü sarhoşlukla ayıklık arasında Bir an vardır ki hayatın aslı odur işte.”¹³⁶ Bu dönemi inceleyen tarihçiler de dönemin aydınlatılmasına ışık tutmuşlardır. İbnü'l Adim, İbnü'l Cevzi'nin “el-Muntazam'ı”, İbnü'l Esir'in “el-Kamil Fi't Tarih'i”, İbn Ebi'l Hadid'in “Şerhu Nechi'l Belagat”ı, İbn Ebi Useybiye'nin “Tabakatü'l Etibba'sı”, İbn Hallikan'ın Vefayatu'l Ağyan'ı” bu tarihçilere örnek gösterilebilir.¹³⁷

Anadolu Selçuklularının en görkemli döneminde ticaretteki canlılık, zaferlerden elde edilen ganimetler, Müslüman olmayanlardan alınan cizyeler sultanın hazinesini doldurup taşıyordu. Böyle bir devirde Sultan saraylarında çok sayıda edip, şair ve

¹³⁵ Erdal Eraslan, *Türkiye Selçuklu Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*, Gazi Üniversitesi, SBE Basılmamış YLT, Ankara 2000, s. 90-165.

¹³⁶ İbn Bibi, s.228; Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 71-72.

¹³⁷ Ali Öngül, “Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış” Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Manisa 2003, s.67-76.

övgücülerin yaşaması, manzum ve mensur eserlerin oluşturulması doğaldır. Bu dönemin şairleri ise *Kâni'î-Tusî*, *Muhammed b. Gazi Malatyavi*, *Nizameddin Ahmed Ercizani*, *Mecduddin Ebibekr*, *Şemseddin Hamza-i Tuğrai*, *Taceddin Halati* ve *Kemâl-i Kâmyâr*, *Şemseddin Muhammed-i İsfahani*, *Ahmed Fakih* ve *Şeyyad Hamza* 'dır.

4. 1. Kâni'î-Tusî

Kâni'î mahlaslı Bahâeddin Ahmed b. Mahmûd-i Tûsî, gençliğinde Moğol baskını sırasında Tus'u terk edenlerden biriydi. O Hindistan, Aden, Mekke, Bağdat yoluyla sonunda 1221'de Konya'ya geldi ve I. Keykubad'ın sarayına girdi.

Kâni'î'nin şiiri orta derecedir. Anadolu Selçukluları tarihine ilişkin yazdığı Selçukname kaybolmuştur. Kaleme aldığı Selçukname'nin otuz cilt olduğunu ve yaklaşık üçyüzbin beyitten oluştuğunu söyler. Selçuklu padişahlarından üçünü, Birinci Keykubad'ı, İkinci Keyhüsrev'i ve İkinci İzzeddin Keykavus'u överek, Sultan İkinci İzzeddin Keykavus adına *Kelile ve Dimne*'yi yazmıştır.

1273 yılına kadar yaşayan Kâni'î, Mevlana ile görüşmüş ve onun vefatında bir mersiye söylemiştir.¹³⁸

4.2. Muhammed b. Gazi Malatyavi

İran dili ve kültürünün etkili olduğu Malatyalı olan Muhammed b. Gazi, İspehbud Merzbân b. Rüstem'in *Merzbânnâme*'sinin Taberi dilinden daha edebi bir dille tercüme ettiği *Ravzatü'l-ukul'u* 1201 yılında II. Rükneddin Süleyman Şah'a takdim ederek Sultan'ın ilgisini kazanmıştır. Malatyavî, *Ravzatü'l-ukul'dan* sonra *Berîdü's-saade* adlı eserini I. Keyhüsrev adına kaleme almıştır.

4.3. Nizameddin Ahmed Erzincani

II. Keykavus'un saray adamlarından güçlü bir şair olan Erzincani için İbn Bibi; "sadr-ı kebir", "Melikü'l-kelam" ve "Umdetü's-sâde" gibi ünvanlar kullanır ve der ki: "Söz ülkelerinin sultanı Tuslu Firdevsi'den sonra Pehlevice mesnevilerin

¹³⁸ Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s.74.

yazımında ondan daha yaratıcı biri gelmemiştir.” İbn Bibi yine onun için “Mesnevi inşasında İkinci Firdevsi’ydi” der.¹³⁹

I. Keykavus’u öven bir kaside yazdıktan sonra, ödül olarak münşilikten arız emirliğine yani askere alma dairesi başkanlığına yükseltilmiştir. Nizameddin Ahmed, I. Keykubad döneminde “Tuğrâi” (Nişancılık) makamına getirildi. Sultan 1228 yılında topraklarını çocukları arasında paylaştırdıca Nizameddin Ahmed şu rubaiyi söyledi: “İskender’in törelerini gelenekselleştirip, şehinşahlık geleneklerini kanunlaştırdığında, güneşe şahlık sancağını verdim; akşam içinde sabahı aydınlattım”.¹⁴⁰

4.4. Mecduddin Ebibekr

İbn Bibi, I. Keykavus’un vefatından söz ederken, yönetime gelecek sultanın seçimi hakkında devlet erkânının danıştığı kişilerden biri olarak Sahib Mecduddin Ebibekr’i de anarak onun söylediği meşhur rubailerden birini nakleder:

“Sana kulluk varken, özgürlük kime düşer? Senin gamın dururken, sevinç nasıl dayanır buna? Sen vefa töresini koydun koyalı ey güzel, Zulmün kaidesi kaldırıldı ortadan.”¹⁴¹

4.5. Şemseddin Hamza-i Tuğrai

Melikü’l Küttab Şemseddin Hamza b. Müeyyed-i Tuğrâi, İzzeddin Keykavus’un saray kâtiplerinden biridir. Şu rubai ona aittir:

“Gül zümrüt kutusunu açtı bugün. Lal tabağa altın koydu bugün. Reyhanların emiri olamasa da Sadberk gülü nasıl arzda bulundu bugün.”¹⁴²

¹³⁹ İbn Bibi, a.g.e., s. 126;202.

¹⁴⁰ İbn Bibi, a.g.e., s.359.

¹⁴¹ *Aynı eser*, s.201-202.

¹⁴² *Aynı eser*, s. 202.

4.6. Taceddin Halati

XII. yüzyıl ile XII. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılan Taceddin Halâtî'ye ait üç rubai bulunmaktadır.

4. 7. Şemseddin Muhammed-i İsfahani

Selçuklu Hükümdarlarından I.Alâü'd-din Keykubad, II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve II. İzzü'd-din Keykavus zamanlarında tuğracılık, vezir naibliği, vezirlik gibi önemli vazifelerde bulunmuştur. Alim ve şair olan Şemseddin İsfahani'ye ait olan rubaide şöyle der:

“Sen gülendam ile benim öyle bir gecem olsun ki lütfundan o gece anlatılmaz olsun. Yanına dudak dudağa, yüz yüze, sonra da “Sünnetli”yi “Sorahan”a koyalım.”¹⁴³

4. 8. Şemsü'd-din Hasoğuz

I. Alâü'd-din Keykubad zamanında Kayseri Emiri olan Şemsü'd-din Hasoğuz, II. İzzü'd-din Keykavus'un Kayseri'de tahta çıkışını takiben beylerbeği (melikü'l-ümera) olmuştur. Konya'da Pervane Fahrü'd-din Ebu Bekir Attar ile Emir-i dâd Nusret tarafından çekememezlik ve haset duygularından dolayı öldürülmüşlerdir. Rum asıllı bir köle (gulam) olduğunu söyleyen İbni Bibi, “*Münazara-i çeng ü şarap*” adlı bir risalesinin de varlığından haberdar etmiş ise de bu eser bulunmamaktadır.

4.9. Kemalü'd-din Kamyar

I. Alâü'd-din zamanının memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan Kayseri Subaşılığı (Ser-leşkerî) ona layık görülmüştür. Kayseri'de vilayetin mamuriyetine ve ahalinin refahına çalışması, onun mülkî (sivil) vazifesini, yani valiliğini; emrinde bulunan askerleri iyi terbiye ve teçhiz ederek Sultanın emrinde amâde bulundurması da askeri vecibelerini göstermektedir.

¹⁴³ İbn Bibi, a.g.e., s.202.

Sultan I.Alâü'd-din ve Melik Eşref Sivas'ta buluştukları zaman tercümanlığı o yapıyordu. Bu da onun ne kadar güvenilir bir devlet adamı olduğunu ortaya koyan en büyük delillerdendir. İbn Bibi, ona Allah'ın ilim ve vücut mükemmeliyeti bahsettiğini belirtirken Yunan felsefesindeki ihatasını, fıkhıta Nizamü'd-din Haşirî ve felsefede Şihabü'd-din Suhreverdi'den faydalandığını kaydeder. Ayrıca Erzurum'un fethi üzerine yazılan birinci fetih-name ağır olduğu için ikinci defa kaleme alınan Kemalü'd-din Kamyar'ın tetkikinden geçtikten sonra sultana arz edildi ki bu da inşadaki kudretini meydana koymaktadır. Şu rubai ona aittir:

“ Gönül kim oluyor da kederle eş tutuyorsun? Benden kim oluyor da ayrılıkla güçsüz bırakıyorsun? Halka sıfatlı can senin belinden ayrı değil. Onun senin belini arzulamasına razı olma?”¹⁴⁴

Diğer taraftan Celalü'd-din Harezşah muhitinde uzunca bir süre yaşamış ve faaliyet göstermiş olduğu anlaşılan İbn Bibi'nin annesi Müneccime Bibi'yi Ahlât'a Celalü'd-din Harezşah'a gönderildiği sırada tanımış ve I. Alaeddin Keykubad'a anlatarak, Anadolu'ya gelmesini sağlamıştır.

5. Din Alimleri

Selçuklu sultanları İslâm dininin Sünnî akidesini benimsemişlerdi. Buna rağmen kendilerinin dışındaki din, inanç ve mezhep sahiplerine hoşgörülü ve adaletli davranmışlardı. Hıristiyan prenslerle evlenen Selçuklu sultanları bile, onları kendi dinlerine girmeye zorlamamıştı. II.Kılıç Arslan, Alâeddin Keykubat gibi sultanlar, saraylarında ayrı mezhep imamlarını tartışacak kadar ileri görüşlüydüler. Selçukluların bu din anlayışları sebebiyle, haçlı askerlerinden bile İslâmiyet'i kabul eden olmuştu. Bu döneme yön veren dini âlimlerden ana hatlarıyla bahsedecek olursak:

5.1. Necmuddîn el-Kübrâ (545-618 HJ1145-1221)

Ebû'l-Cennâb Ahmed b. 'Ömer b.Muhammed b. 'Abdillah el-Hayvekî. Tefsir ve Hadis ilimlerinde ihtisas sahibidir. Şaffî fukahasıdır. Harzem köylerinden

¹⁴⁴ İbn Bibi, a.g.e., s.479-486.

Hayvek'de doğdu.Kâhire, Iskenderiyye, İsbekân, Hemedân ve Nişabur'a yolculuk yaptı. Zamanında Harzem şeyhi idi. Sûfîyyenin ileri gelenlerindendi.

Moğollar Harzem'i işgal ettiklerinde seksen kadar müridiyle onlara karşı verdiği mücadele sonunda müridleriyle beraber şehit düştü.

Eseri:

'Aynu'l-hayât fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm

5. 2. İbnu Teymiyye (542-622 H./1148-1225 M.)

Fahru'd-dîn, Ebû 'Abdillah , Muhammed b. el-Hadır b. Muhammed b. el-Hadır b. 'Ali b. 'Abdillah el-Harrânî.

Tefsir ve Fıkıh ilminde ihtisası vardır. Hanbelî fukahasıdır.

Harran'da doğdu.Bağdat'a gitti. Oranın alimlerinden istifade etti..Harran'a döndü. Harran'ın şeyhi, âlimi ve hatibi idi.

Hicrî 622 senesindeHarran'da vefat etti.

Eseri:

et-Tefsîru'l-kebîr

5. 3. el-Cemâl el-Mısri (555 -623 H./1160-1226 M.)

Cemâluddîn Ebu Muhammed, Yûnus b. Bedrân b. Feyrûz b. Sâ'idb. Ğ âlî b. 'Alî el-Kureşî, eş-Şeybî ,el-Hicâzî , el-Mısri , ed-Dimeşkî.

Tefsir , Fıkıh âlimi ve Ferâiz dallarında ihtisası vardır.Şâfiî fukahasıdır.

Hicrî 555 de *Mısır'* da doğmuştur. Şam 'da Kâdî'l-kudatlık yapmıştır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ İshak Özgel, “Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlimi ve Müfessirler”,Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, 2005, S.2, s.32-48.

Tefsir dersleri verirdi. Kur'ân'ın tamamının tefsirini bitirdikten sonra vefat hicrî 623 senesinde vefat etmiştir.

Eseri: *Kaynaklarda ilgili eserine rastlanmamıştır.*

5. 4. el-Mavsîlî (551-630 H./1156-1233 M.)

Ebû Muhammed el-Mu'âfâ b. İsmâ'il b. el-Hüseyn el-Mavsîlî .

Tefsir,Fıkıh , Hadisve Edebiyat dallannda ihtisası vardır Şâfiî fukahasıdır.

Hicrî 630 senesinde orada vefat etmiştir.

Eseri:

Nihâyetu'l-beyân fi tefsîri'l-Kurân

5.5. İbnu Muğâyid (558-631 H./1163-1234 M.)

Ebû 'Abdillah , Muhammed b. 'Ömer b. Yûsuf el-Ensârî, el-Kurtubî,el-Mâlikî.

Tefsir,Kıraât ve dallarında ihtisası vardır.

Kurtuba'da doğmuştur. Fas'da yetişmiştir.

Hicrî 631 senesinde *Mısır'da* vefat etti.

Eseri: Kaynaklarda ilgili eserine rastlanmamıştır

5. 6. es-Sühreverdî (539-632 HJ1145-1234 M.)

Şihâbuddîn Ebû Hafs, 'Ömer b. Muhammed b. 'Abdillah b. Muhammed b. 'Abdulah b. 'Amveyh el-Kureşî , et-Teymî, el-Bekrî , es-Suhreverdî , eş-Şâfiî.

Tefsir ve Fıkıh dallannda ihtisasi vardır. Vâizdir. Ve sûflerin büyüklerindedir.

Sühreverd'de doğdu. Bağdat'a gitti. Orada Şeyhlerin şeyhi diye ünlendi. Halifenin elçisi oldu.

Ömrünün sonuna doğru felç oldu.

Hicrî 632 senesinde vefat etti.

Eseri:

Buğyetu'l- (Nuğbetü'l-) beyân fi tefsîri'l-Kur'ân

5. 7. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (?-1272): “Tefsirü Kurtubi” adlı eserin müellifidir.

5. 8. Amidli Seyfeddîn Ali (öl. 631/1233): Kendine özgü kelimâ yaklaşımıyla hem İbn Sinacı çizgiyi hem de Fahreddin Razi'yi eleştiren Selçuklu düşünürlerindedir.

5. 9. İbnü's-Salah (1181-1243): Hadis alanında eser veren müellifin kitabı “Mukaddime-i İbni's Salah”dır.

5. 10. İbni Kemune (?-1284): Dini bir eser kaleme alan müellifin eseri “Tenkihü'l Ebhâs lil Mileli's Selase” dir.

6. Sosyal ve Kültürel Halk Örgütleri

Orta Asya'dan gelip Anadolu'yu yurt tutan Türk boyları çeşitli gruplar ve müesseseler oluşturarak, Anadolu'da yerleşme imkânı buluyorlardı. Bu tarihî görevi, içtimaî, iktisadî, dinî, siyasî ve tasavvufî açıdan gerçekleştiren bu zümrelere Âşık Paşa, Horasan Erenleri adını vermektedir. Dört grup hâlinde isimlendirilen bu zümreleri şu şekilde sıralayabiliriz:

6.1. Gâziyân-ı Rûm

Gâziyân-ı Rûm'a, Alp'ler veya Alperenler adı da verilmektedir. Geniş bir teşkilata mensup derviş-gâzilerdir. İslâm öncesi Türklerdeki alperin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Bektâşî tarikatının askerlik kolu olarak kurulan Yeniçeri ordusuna, “Gâziyân-ı Hacı Bektâş-ı Veli” ismi verilmiştir. Anadolu'ya göç eden sûfiler, sadece şeyh değil, aynı zamanda birer alperen, gazi, emir ve ahî idi. Alperin ölüme ve hayata, zamana ve tarihe yenilmedikleri gibi büyük felaketlere yol açan Moğol istilasıyla birlikte Horasan ve Maverâunnehir'den şehitlik arzusıyla Anadolu'ya koşan alperen ve Horasan erenleri birer kolonizatör Türk dervişleri olarak, tevazuları ile Anadolu halkını aydınlattılar. Alperenler kimi zaman uçlarda ilim ve fikir ehli olarak yerlerini alırken, kimi zaman da İslâm orduları ile birlikte veya onlardan önce veya sonra hareket edip savaflara katılmakta, fetihlerin

kazanılmasında büyük roller almaktaydılar. Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, buradaki gazalarını İlahi Kelîmetullah uğruna yapmaları ve bu coğrafyayı İslâmlaştırmayı amaçlamaları, Tuğrul ve Alparslan devrinde bu fetihlere iştirak eden Selçuklu komutanlarına “Gazi” unvanının verilmesine sebep olmuştur. Mengücek Gazi, Melik Ahmed Gazi, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi bunlardan bazılarıdır. Bu teşkilata mensup Turgut Alp, Akça Koca, Konur Alp gibi mücahidler, Osmanlı Beyliğinin kuruluş aşamasında aktif rol almışlardır.¹⁴⁶

6.2. Abdalân-ı Rûm

Abdal kavramı, o devirlerde derviş kelimesiyle aynı anlama gelmekteydi. Abdallar dünyaya karşı ilgisiz tutumları ile sade bir yaşam sürerken, aynı zamanda manevî kişilikleriyle insanlığa faydalı olmayı gaye edindiler. Bu, Türkmen kabileleri arasında faaliyet gösteren dervişlerin oluşturduğu bir teşkilattir. Abdal ve Baba ismini taşıyan bu dervişlere Horasan erenleri de denilmektedir. Anadolu'nun fethi, halkların Müslümanlaşması ve fethedilen toprakların maddî-manevî açılardan ihya edilmesinde önemli rol oynayan bu Horasan erenleri, sadece Horasan'dan gelen dervişler olarak değil, aynı zamanda bir melâmî meşrep ve sûfiler manasına da gelmektedir. Bu zümre daha sonra, XIII. asrın ikinci yarısında vefat etmiş olan Hacı Bektâş-ı Velî'ye nisbet edilir olmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî'nin bizzat kendisi, Nevşehir ve Kırşehir havalisindeki Hıristiyanlarla temas hâlindeydi. Hâlifesi Sarı Saltuk'u, Rumeli topraklarına, İslâm'ın sesini duyurmak üzere göndermişti. Gürcistan Beyini İslam'a davet edip, ona elini öptüren Sarı Saltuk, Rumeli'de başarılı faaliyetlerin sahibi olmuştur. İslâmlaştırma faaliyetini rastgele değil de belli bir plana göre gerçekleştiren Hacı Bektâş, bir kısım halifelerini Rumeli'ye gönderirken, Sarı Saltuk, Kara Donlu, Barak Baba, Hoy Ata ve Can Baba gibi halifelerini de Moğol grubunu İslâmlaştırmakla vazifelendirmişti. Bu sayede çok sayıda putperest Moğol zümresi İslâm'a girmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, haz, Mehmet Katar, İstanbul 1996, s. 63.

¹⁴⁷ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasvvuf-Anadolu'da Sufiler*, Devlet ve Ulema (XVI.Yüzyıl), İstanbul 2004, s.24.

6.3. Âhiyân-ı Rûm

Ahî Evran tarafından XIII. asırda kurulan ve meslekî bir hüviyete sahip olan Ahîlik, Anadolu'da meslekî eğitimin, sanat eserlerinin ve ilmi hayatın ilerlemesinde önemli katkıları olmuş bir tasavvuf grubudur. On sekizinci asra kadar "Ahîlik", XX. asrın başlarına kadar ise "gedik ve lonca" adıyla faaliyet yürüten esnaf teşkilatları toplumun ekonomik hayatını düzenlemede önemli roller üstlenmiştir. Bu teşkilat adını, Arapça "kardeşim" mânâsına gelen "ahî" kelimesinden veya Türkçe'de "yiğit, eli açık ve cömert" mânâlarına gelen "akı" kavramından aldığı, tahmin edilmektedir. O devirde "aki", "aka" veya "ahî" ismiyle anılan kişiler soylu zümrelerden sayılıp fütüvvet erbabının reisi konumundaydılar. Fütüvvet mesleğine bağlı olan Ahilerin senetleri, Hz. Ali aracılığıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaktadır. Diğer mutasavvıfların hırka giymelerine karşılık onlar, fütüvvet şalvarı giyer, kuşak bağlardı. Aralarında birçok kadı, müderris ve bilgin vardı. Sadece bir esnaf teşekkülünden ibaret olmayan Ahîlik Teşkilatı, aynı zamanda tasavvufî düşünce ve görüşleri ile bir tarikat özelliğine sahip bulunmaktaydı. İbn Batuta, Antalya'dan başlayarak Burdur, Güllhisar, Ladik, Milas, Barçın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Gümüş, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Görele, Geyve, Yenice, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Sinop gibi Anadolu şehir ve kasabalarında uğradığı ve ağırlandığı Ahi zaviyelerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla, çok iyi tanıdığı Ahi zümreleri hakkında seyahatnamesinde şu bilgileri vermektedir: "Ahiler Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple, bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda, bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir

Bunlara 'Fityan – gençler', önderlerine ise 'Ahi – kardeş' adı verilir".¹⁴⁸ İbn Batuta, Ladik, ve Tonuzlu adını verdiği Denizli'ye geldiğinde, Ahi Sinan mensupları ile Ahi

¹⁴⁸ İbn Batuta, a.g.e., s.5

Duman mensupları kendisini misafir etme konusunda atışmışlar en son kura sonucunda Ahi Sinan mensuplarının kendilerini ağırladığını anlatmaktadır.

Yine İbn Batuta, Ladik Beyi Yenenç Beyin bir bayram alayını tasvir ederken, Ahilerin teşkilatı hakkında şu bilgiyi veriyor:

“Namazgaha gittiğimizde sultan da askerleriyle çıkmış, bütün sanatkârlar davul zurna ve boruları, bayrakları ile hazırlanmışlar, gösterişleri ve silahları ile de birbirleriyle yarışa girişmişlerdi.

Her sanatçı kolu, yanlarında getirdikleri koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyorlar, kabristanda kestikleri kurbanları, ekmeklerle birlikte fakir fukaraya dağıtıyorlardı. Bayram alayı kabristandan başlamakta idi. Oradan namazgaha geliniyordu. Bayram namazını kıldıktan sonra, sultanla birlikte konağına gittik. Yemek hazırlandı. Fakihler, şeyhler ve ahiler için ayrı bir sofraya, fakirler, düşkünler için de ayrı bir sofraya kurulmuştu. Bugün hükümdarın kapısından bey olsun, fakir olsun kimse çevrilemezdi”.¹⁴⁹

XIII. asrın ikinci yarısı ile XIV. asrın başlarında Anadolu'nun önde gelen bir takım devlet erkânı, kadı, müderris ve tacirlerin, değişik tarikatlara mensup şeyhlerin bir ahî kuruluşu olan “fütüvvet teşkilatı”na girdikleri görülmektedir. O dönemde bu teşkilatın ne derece yaygın olduğu, İbn Batuta'nın “Ahiler Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır.” ifadesinden anlaşılmaktadır. İbn Batuta'ya, “Anadolu'nun şeffaf diyar” olduğu hükmünü verdiren ahîler, belli başlı merkezlerde, bir nevî özerk idare ile, bölge halklarını dağılmaktan, cemiyet hayatını parçalanmaktan kurtarmışlar ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar bu coğrafyayı korumuşlardır İbn Batuta, Aksaray'daki Şerif Hüseyin, Niğde'deki Ahi Çaruk, Kayseri'deki Ahi Emir Ali ve Sivas'taki Ahi Bıçakçı Ahmed ve Ahi Çelebi zaviyeleri ile Emir Alaaddin Eretna'yı tanıtırken, Ahilerin siyasî özelliklerine şu şekilde vurgu yapmaktadır: “Bu ülke törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde ahilerin hükümeti

¹⁴⁹ *Aynı Eser*, s. 14-15.

yönetmeleridir. Ahi, kudreti ölçüsünde geleni gideni ağırlar, giydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen bir hükümdarı andırır”¹⁵⁰.

Bünyelerinde alp ve alperenleri barındıran ahî teşkilatları aynı zamanda, fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran, ordunun lojistik ihtiyaçlarını imkânları ölçüsünde karşılayan askerî birer teşekküldü. II.Gıyaseddin Keyhüsrev’in zaafından ve kötü yönetiminden yararlanan Moğollar Anadolu’yu işgal edip, Sultanın ordusu Köseadağ’da Moğol ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğrayınca, Kayseri Ahileri Moğollara karşı şehri müdafaa etmişlerdir. Moğollar karşısında on beş gün süreyle şehri savunan Ahilerin gerçekleştirdikleri en şiddetli çarpışmalar, Debbaglar Çarşısı tarafındaki surlar önünde gerçekleşmiş ve Moğol ordusuna ağır kayıplar verdirmişlerdi. Moğol ordusu komutanı Baycu Noyan’ın muhasarayı kaldıracağı bir sırada Selçukluların Kayseri Subaşıcı Hacak oğlu Hüsameddin, Baycu ile anlaşarak Moğolların şehre girmelerini sağladı. Bu acı mağlubiyetten sonra Kayseri Ahilerinin topluca imha edildikleri ve teşkilatlarının dağıldığı anlaşılmaktadır.

Meslekî hayatın temel prensiplerine sadık kalan Ahilerle, bugünün esnaf dernekleri diyebileceğimiz Ahi zaviyeleri içerisinde her sanat dalından insanlar bulunmaktaydı. Aynı zamanda onlar, manevî mertebesi yüksek bir “pîr”in gözetiminde tasavvufî eğitim de almaktaydılar. Aldıkları terbiye gereğince, herkesin kendi mesleğinin gereklerini yerine getirmesi, işinin ehli olması ve ürettiklerinin kalitesine dikkat etmesi istenmekteydi. Çalışma hayatı ve hizmet sahalarında gösterecekleri en küçük bir ihmal ve kusurla, pîrin sevgi ve himmetinden mahrum kalacakları telkin edilmekteydi. Geçimini zırh yaparak kazandığı için Davud (a.)’ı pir ittihaz edinen demirciler, örslerinde demir döverken onunla bütünleşmişler, bu duygu ve heyecan içinde çeliğe su vermişlerdir. Pehlivanlar, abdest alıp iki rekat namaz kılmadan ve kendilerine cazgır tarafından pîrleri Hz.Hamza’nın ruhaniyeti hatırlatılmadan güreşe başlamamışlardır.

Anadolu Selçukluları zamanında, Ahi zaviyelerinin kurulmasını zaruri kılan sebeplerden biri, Türkmen halkın göçebelikten yerleşik hayata geçişidir. Göçebelikten yerleşik hayata geçişin en önemli şartı, yerleşim yerlerinde iş sahibi olunmasıdır. O

¹⁵⁰ İbn Batuta, a.g.e., s.21-24.

günün toplumunda Ahi zaviyeleri, Türkmen halkın şehir hayatına uyumunu sağlamaktaydı. Göçmen Türkmenlerin birer meslek sahibi hâline gelmelerine öncülük etmeleri ve onların şehir hayatına uyum sağlamalarına önem vermeleri ile Ahi zaviyeleri, meslek ve sanat dallarının Türklerin eline geçmesine sebep olmuştur.

Esnaf ve sanat kuruluşlarının eğitimini, üretim, kalite kontrolü ve fiyat politikası gibi esaslarını düzenleyen Ahîlik, usûl ve erkanını, iç-tüzükleri diyebileceğimiz fütüvvet-nâmelerle tespit etmiştir. Ahîliğin iç tüzükleri, diğer tarikatların usûl ve âdâbı kıyaslandığında, çoğu zaman paralellik arz ederken bazı önemli noktalarda farklılıklar bulunduğu da görülmektedir. Bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.“Müridlere kıyafet olarak ahîlikte, “şedd-kuşak” bağlanması ve şalvar giydirilmesi tercih edildiği hâlde, tarikatlarda, “hırka”nın esas libas olarak kabul edildiği görülmektedir.

2. Ahîlik ve fütüvvet’de, “yiğit, ahî, şeyh veya ahbâb, nîm-tarîk, müfred, nakîb, nakîbü’n-nukabâ, halîfe-i dâim-makam-ı şeyh, şeyh ve şeyhu’ş-şüyûh” şeklinde derecelendirilen teşekkül içi hiyerarşi, tarikatlarda, “mürîd-şeyh” veya “mübtedî, mutavassıt, müntehî, mürşîd” şeklinde bir tasnife tâbî tutulmaktadır.

3. Ahîlikte müritliğin ilk şartı, esnaf, sanatkar, ya da bir meslek mensubu olduğu ve müntesiplerini seviye ve kabiliyetine göre, gerek iş başında ve gerekse iş hayatı dışında iki yönlü bir eğitime tâbî tuttuğu bilindiği hâlde, tarikatlarda böyle bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır.

Kuralları ve Sühreverdî’nin *Avârifü’l-maâarif*indeki tasavvufî prensip ve kurallarla hemen hemen aynı olduğu görülen Ahîlik, usul, âdâb ve erkânlarında dış görünüş itibarıyla Sühreverdiyye ve Rifâiyyeden pek çok iktibasta bulunduğu gibi, değişik noktalarda Mevlevîlik, Bektâşîlik, Halvetîlik gibi tarikatlarla da ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan tüm bu açıklama ve değerlendirmelerden sonra, Ahilerin genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Anadolu beldelerinde oturup, Türkmenlerin köylerine kadar nüfûz etmeleri, Anadolu’yu bir şefkat diyarı hâline getirmeleri,

doğruluktan ayrılmamaları, yabancıları korumaları, cömert, misafirperver, alçakgönüllü, iyi huylu olmaları, kendilerini halka adamaları, kitleleri iyiliğe yönlentmeleri, hoşgörülü, affedici ve nezaket ehli olmaları, bir sanat veya iş dalından çalışmaları, her meslek ve sanatın bir pire sahip bulunması, son derece dindarane yaşam sürmeleri, utanma ve ar duygusunu canlı kılmaları, hile yapmaktan, yalan söylemekten, dedikodu yapmaktan, içki içmekten, zina ve fuhşa yönelmekten ve kusur aramaktan son derece kaçınmaları, zengin ve ekâbir takımına minnetsiz davranmaları, kimseye karşı düşmanlık ve kin duymamaları, büyüklere hürmetkâr, küçüklere şefkatli davranmaları, giyindikleri fütüvvet alâmet ve elbiseleri ile Allah'tan başka kimseye bel bağlamamaları, nefis ve şeytanla mücadeleyi şiar edinmeleri.

6. 4. Bâciyân-ı Rûm

İslâmiyet'in kabulünden önce Türklerde kadının aile ve toplum içindeki mevkii ve rolü son derece önemliydi. İslâmiyet'in kabulünden sonra da Türkmen kadınlar, bu millî ve aslî karakterlerini devam ettirmişlerdir. Anadolu'ya gelindikten sonra Türkmen kadınları iş hayatından kopmamış ve bir takım etkinliklerde bulunmuşlardır. İşte Bâciyân-ı Rûm isimli sosyal zümre, içinde buldukları topluma güç ve kabiliyetleri ölçüsünde hizmet eden Anadolu Türkmen kadınlarının meydana getirdikleri bir birliktir. Anadolu Ahîliğinin kurucusu olarak bilinen Ahî Evran'ın eşi Fatma Bacı, Fütüvvet teşkilatının kadınlar kolunun başıydı.¹⁵¹

Fatma Bacı, Bâciyân-ı Rûm'un lideri ve mürşidesi durumunda bulunuyordu. Bu teşkilata bağlı bacılar, dinî ve kültürel faaliyetlerini bir tarikat disiplini ve metodu içinde sürdürmekteydiler. Sanatı ve dallarını uygarlığın gereği sayan İbn Haldun gibi Ahi Evran da toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kollarının gerekli olduğunu savunuyordu. O her türlü sanatın yaşaması için sanat erbabının bir yere toplanmalarını ve sanatlarını orada icra etmelerini, yani teşkilatlanmalarını öğütüyordu. Ahi Evran'ın ilk yerleştiği Kayseri'de, böyle bir sanayi sitesinin kurulduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Dericiler çarşısı ile Kulah-duzlar çarşısı arasında bulunan cami ve zaviyede Fatma Hatun'un ikamet ettiği evin bulunduğu

¹⁵¹ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Konya 1994, s.11-35.

anlatılmaktadır. Ahi Evran bir mahalle oluşturacak kadar çok olan deri atölyelerinde, Ahilerin derileri debbağlanmasını sağlarken, Türkmen kız ve kadınlarını organize ederek onları örgücülük ve dokumacılığa yöneltmiş, debbağlanan derilerin yünlerini işlemeyi ve onların değerlendirilmesini gerçekleştirmiştir. Debbağcılar mahallesinin yanında Kulah-duzlar mahallesi yani Örgücüler mahallesinin bulunması, Debbağlar mahallesinde işlenen derilerin yünlerinin Örgücüler mahallesine intikal ettirildiğini ve burada Bacılar tarafından işlendiğini göstermektedir. Kısaca, Ahilik çeşitli sanat kollarına mensup erkeklerin kurduğu bir teşkilat olduğu gibi Bacılık da, kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arasında gerçekleşen sanatkârlar kuruluşudur. Çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık, çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapımı Bâciyân-ı Rûm adıyla bilinen kadınların meşgul oldukları sanat alanlarıdır. Daha sonraki dönemde, Yeniçerilerin kullandıkları “bükme elif tac” adı verilen ak börklerinin, askerî üniformalarının ve diğer giysilerinin Anadolu Bacılarının atölyelerinde imal edildikleri bilinmektedir. Üretilen halı ve kumaşların başta İstanbul olmak üzere diğer Hristiyan beldelere ihraç edilmektedir. Bâciyân-ı Rûm teşkilatının en iyi bilinen faaliyet alanlarından biri de Ahi tekke ve zaviyelerine misafir edilen konukların ağırlanması ve onlara karşı gösterilen hizmet çabalarıdır. O dönemde kitleler hâlinde Anadolu’ya göç eden Türkmen zümrelerinin kısa bir süre de olsa barındırılmaları, ağırlanmaları ve yeni ortama uyum sağlayabilmeleri devlet kadar Ahi zaviyelerinin de sorumluluk alanında bulunmaktaydı. Bu tekkelere konuk edilenlerin iâşe ve ibatesi hizmetlerinin Bacılar tarafından yürütüldüğü, tüm kaynaklarda dile getirilmektedir. Ahilerden ayrı düşünülmemeyen Bâciyân-ı Rûm teşkilatının, her bölgede kendi kadın mürşideleri ve şeyheleri bulunmaktaydı. Kadın Ana, Fatma Hatun ve Kadıncık isimleri ile anılan Fatma Bacı ile kardeşi Amine Hatun bu mürşide isimlerin başta gelenleri idi.

Moğolların 640/1243 yılında, Kayseri’yi muhasaraları sırasında Bâciyân-ı Rûm örgütüne mensup kadınların, şehrin savunmasında fiilen ve teşkilat olarak savaştıkları görülmektedir. Başlangıçta Ahiliğe paralel olarak Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara ve Lârende gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulan Bâciyân-ı Rûm teşkilatı, Moğol işgaline karşı gerçekleştirdikleri bu tür direnişleri sebebiyle,

bütün Anadolu'da yoğun bir takibata ve katliama maruz kalmışlar, işyerleri ve malları ellerinden alınmıştır. Bu durum, Ahiler gibi Bacıların da uc bölgelere veya Moğol zulmünün ulaşamayacağı ücra köşelere göçmelerine yol açmıştır. Uc mntikalara göç eden kadınlar teşkilatı, eski sanatlarını buralara nakletmişler ve özellikle Germiyanoğulları Beyliği'nde halı, kumaş, tülbent bez imal etmişlerdir. Bugün Konya yakınlarında üretilen Başara halılarının kökeninde, bacıları görürüz. Konya'nın 20 km. kuzey istikametindeki Ulumuhsine ve Kiçimuhsine köylerinin adlarını Moğol zulmünden kaçıp bu bölgeye sığınan Bâciyân-ı Rûm teşkilatına mensup iki bacının ismine izafeten kurulduğu rivayet edilmektedir. Dulkadiroğullarından Alauddevle'nin Kırşehir'deki Ahi Evran Türbe ve Zaviyesini yaptırması bu beylik döneminde Ahi ve Bacı teşkilatının kurucusuna ilgi duyulduğunu ve devlet tarafından himaye edildiğini göstermektedir

Anadolu Selçukluları devrindeki faaliyetleriyle Bacıyân-ı Rûm, kadının toplum hayatında ne denli etkin olabileceği ve topluma neler verebileceğini açıkça göstermektedir. Şu ifadeler Anadolu kadınının duygularına tercüman olmaktadır:

“Zehra'nın nutkunu güzel dinleyin. Ey erenler, erler, doğru söyleyin. Biz doğurmadık mı beyan eyleyin. Sizi irşad eden bu babaları.”¹⁵²

¹⁵² Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990, s. 163.

III. BÖLÜM

ALÂEDDİN KEYKUBAD'A ESER SUNAN BİLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad dönemi birçok bakımdan Anadolu'nun en parlak ve en güçlü dönemidir. İlim adamlarına çok değer veren ve birçok ilim adamın himaye eden Sultan'ın bu özelliği sonucu pek çok bilgin eserlerini kendisine ithaf etmişlerdir. Öyle ki Beyşehir gölü içerisinde bulunan Kubat-Abad sarayında ilim adamlarını huzuruna kabul eder ve onlarla ilmi münakaşa ve sohbetler yapmaktan zevk alan Sultan, şiir ve edebiyata düşkündü. Günümüze intikal eden bir kaç beyit Farsça şiiri, onun yüksek bir şiir zevkine sahip olduğunu göstermektedir

Ancak Selçuklu Sultanları içerisinde tarih ve siyaset felsefesine en çok ilgi duyan Sultan I. Alâeddin Keykubad 'tır. Okuduğu kitaplar arasında Nizamü'l-mülk'ün *Siyaset-name'si*, Gazzalî'nin *Kimya-i sa'adet'i* ve *Kabusname'nin* adları kaynaklarca sık sık vurgulanır. Uluğ Keykubad yalnızca bu sahalardaki eserleri okumakla yetinmemiş, aynı zamanda Ahmed Usmânî'nin 625/1227 tarihinde Alanya'da kendisine sunduğu *Kitâb el-letâif el-alâiyye fî el-fedâil el-seniyye* adlı eser örneğinde olduğu gibi bilginleri bu konularda kitap yazmaya teşvik etmiştir.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın ilim severliğinden dolayı pek çok âlim eserlerini ona ithaf etmişlerdir.

1. Ahi Evran:

Tam adı Nasîru'd-din Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyi olup, menkibevî adı olan Ahi Evren (veya Evran) diye ünlenmiştir. Anadolu Ahi Teşkilatı'nın kurucusu ve debbağların (dericilerin) piri olarak bilinir.

Selçuklular devrinde yetişmiş güçlü bir ilim ve fikir adamıdır. Devrinin siyasî ve fikrî akımları içerisinde çok önemli ve etkili faaliyetler icra etmiş bir şahsiyettir. Nasîruddin Mahmud 567/1171 yılında, Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuş, Horasan ve Maverannehr'de tahsil yapmış, meşhur Eş'ârî kelamcısı Fahrüddin-i Râzî'ye (ö.606/1209) talebe olmuştur. Bir süre Bağdat'ta da bulunan Ahi Evran

601/1204 yılında kayın pederi ve hocası olan Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî ile Anadolu'ya gelmiş ve Kayseri'ye yerleşmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubad dönemlerinde Anadolu Selçuklu Devletinin, İslâm dünyasındaki fütüvvet birliklerini organize edip kendi şahsına bağlayan 34. Abbasi Halifesi Nâsır li Dinillah (757-623/1179-1225) ile gayet sıkı ve aktif bir şekilde siyasî ve kültürel münasebetler içinde bulunduğu görülmektedir. Aslında en-Nâsır li Dinillah'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilatı'nın üyesi olan kayınpederi Evhâdüddin-i Kirmânî ile birlikte Bağdat'tan Anadolu'ya gelmiş bulunan Ahi Evran'ın, himaye göreceği siyasî ve fikrî yönden son derece münasip bir vasat ve bu vasatın meydana gelmesinde rol oynayan güçlü bir iktidar vardı. Onun teşkilatçı yönü devlet tarafından desteklenmesi Ahi Teşkilatı'nın kurulmasına yol açtı. O dönemin sosyo-kültürel, politik ve ekonomik yapısının şartları, teşkilatın kısa zamanda güçlenmesi ve gelişmesini hızlandırmıştır. Ahi Evran, dericilerin piri ve 32 çeşit esnaf ve sanatkarlar zümresinin lideri olmuştur. Ahiliğin Anadolu'da yayılmasına hizmet eden Alaaddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesi, Ahilerin bu sultana karşı direnişe geçmesine yol açtı. Sultan da iktidarına karşı oldukları ve kendisini devirmeyi planlayan veziri Sadeddin Köpek ile işbirliği içinde oldukları gerekçesi ile pek çok Ahi ve Türkmen zümresini öldürtüp, bazı ileri gelenlerini tutuklattı. Ahi Evran da beş sene müddetle (637-642/1240-1245) tutuklanmıştır. Tutukluluk hali kalktıktan bir müddet sonra Kırşehir'e göçmüş, 1261 yılında Ahilerin başlattıkları isyanın bastırılışı sırasında Ahi Evran Hacı Nasirü'd-din de öldürülmüştür. Kırşehir'de kendi adını taşıyan mahalledeki Ahi Evran Camii'ne bitişik olan türbesinde medfun olduğu bilinmektedir. Ahi Evren'in 25'e yakın eseri bulunmaktadır. Bunlar; “*Metâli'ül-imân, Tabsiratü'l-mübtedi ve tezkiretü'l Müntehi, Menâhic-i Seyfi, Letâif-i Gıyâsiyye, Letâif-i Hikmet, Âğâz u Encam, Murşidü'l Kifâye, Ahlak-ı Nasiri, Yezdan-Şinaht, Tuhfetü's- Şekur, Ulum-i Hakiki, İlmü't-teşrih, Müsari'ü'l-müsari, Medh-i fakr u zemm-i dünya, Tercüme-i el-Elvâhu'l-imâdiyye, Tercüme-i en-Nefsü'n nâtika, Tercüme-i Kitabü'l-hamsin fi usulî'd-din, Tercüme-i et-Teveccühü'l-etmm nahva'l- hakk, Tercüme-i Miftâhu'l-gayb, Mükâtebât, Kitabu'l- efâi, Mi'râc-nâme, Evsâfü'l-eşrâf, Goşayi-nâme, Tecridü'l- kelâm*”dır.”¹⁵³

¹⁵³ Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, s.65-71.

Bu mühim eserlerin müellifi Ahi Evran Hacı Nasirü'd-din Mahmud'un, Sultan döneminde Kayseri'den Konya'ya gelmesiyle birlikte yeni bir görevin sahibi olması onun Sulata'a eser takdim etmesine vesile olmuştur. Bundan böyle (Saray muallimliği) makamı ona verilmiş ayrıca Hanikah-ı Lâlâ onun hizmetine tahsis edilmiştir. Lâlâlık görevini sürdüren Ahi Evran, "Ahlak-i Nasirî" adlı eserini bu dönemde (632/1235) kaleme almış ve Alâeddin Keykubad'a sunmuştur. Bu eserin yanında iki eseri daha ona ithaf etmiş, iki eseri de Sultan'ın isteği üzerine tercüme etmiştir.

1.1. Mürşidü'l- Kifâye: Ruhun bekası hakkında bilgiler veren bu kitap I. Alâeddin Keykubad'a sunulmuştur. Bilinen tek nüshası Fatih (Süleymaniye) Ktp. Nr. 5426'deki derginin 130b-130a sahifelerindedir.

1.2. Yezdan-Şinaht: Felsefi içerikli olan bu eser Ahi Evran'ın bugüne kadar basılmış tek eseridir. Türkiye Kütüphanelerinde sadece iki nüshası mevcut olup bunlardan biri 731 (1330) tarihli Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. Nr. 4819, yp. 118b-138b'dedir ve eserin yazarı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır Diğer ise 720 (1320) tarihli olup, Şehid Ali paşa (Süleymaniye) Ktp. Nr. 2841, yp. 31a-45b'dedir. Bu nüshanın başında Sühreverdi el- Maktul'e ait olduğuna dair bir kayıt mevcuttur. Bu eser meşhur Sühreverdi el-Maktul, Aynu'l Kuzat- el Hemedani, İbn-i Sina gibi kimselere nisbet edilmiştir.

Yezdan-Şinaht'ın önsözünden ve son faslından onun, adı söylenilmeyen fakat "Meclis-i ve "Meclis-i Sâmi" sözleriyle övülen bir devlet büyüğüne sunulduğu anlaşılmaktadır. İbn Bibi'de bu sözlerin Sultan için kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca Ahi Evran yine Sultana sunduğu "Mürşidü'l Kifâye" adlı eserin önsözünde Sultan'ın hem adını anmış, hem de onu "Meclis-i Âlî" diye övmüştür. Böylece Yezdan-Şinaht'ın Alâü'd- Din Keykubad'a sunulduğu ortaya çıkmaktadır. Eserin bahsettiğimiz âlimlere nispet edilmesinin sebebi, bu kişilerin Ahi Evren'in fikir yapısı üzerindeki etkilerinin bu eserde çok belirgin olarak görülmesidir.

Ahi Evren Sultan'a ithaf ettiği Yezdan-Şinaht adlı eserinin önsözünde onun için şöyle demektedir: "*İlahi ve tabii bilimlerin meselelerinden olan hikmet sırlarını bu eserde açtım. Yunanlılardan bu güne kadar hükema bu sırları*

böylesine ifşa etmeği reva görmemişlerdir... Aristo bu yüksek sırların ancak isti'dad sahibi olanlara açılabileceğini söylemiştir. Fakat ben zaif ve hadim kul o Yüce Meclis'te(Alâü'd-din Keykubad'da) o isti'dadı gördüğümden bu özlü risaleyi tasnif edip bu yüksek hediyeyi ve ebedi saadet vesilesi olacak olan bu eseri yüce huzura göndermeği vacip gördüm. Bu eser o Yüce Meclis'e has ve ona yadigârdır... Ahi evren'in bu ifadelerinden Sultan I. Alâü'd-Din Keykubad'ın bilge kişiliği ve bilimsel zihniyeti hakkında güvenli bir bilgiye sahip olmaktadır.

1.3. Ahlak-ı Nasırî: Bu eser yıllarca Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu kabul görmüş ve böyle biline gelmiştir. Fakat eser incelendiğinde eserin birçok bölümünde Ahi Evren'in diğer eserlerine göndermeler bulunmaktadır. Ayrıca bu eserde dile getirdiği konular Ahi Evren'in Letâif-i Gıyâsiyye ve Letâif-i Hikmet'te anlattığı konularla benzerdir.

Eserin Ahi Evren'e ait olduğunun bir başka belirtisi ise Ahlak-ı Nâsırî'nin son faslında, Anadolu Ahiliğinin kuruluşu, örgüt yapısı ve felsefesinin konu edilmiş olmasıdır. Nitekim Hâce Nasîr-i Tusî'de esere yazdığı mukaddimede eserin kendisinin olmadığını fakat dostlarının ısrarı neticesinde bu esere ilaveler yaptığını ifade etmiştir. Eserin müellifi konusundaki ihtilaflar bu şekildedir.¹⁵⁴

Ahlâk-ı Nâsırî ünlü Ahlâkiyyatçı İbn Miskvehy'nin Tehzîbü'l-Ahlak adlı eserinin tercümesidir. Ahi Evren bu eseri tercüme ederken esere, "Hikmet-i İlmi" ve "Hikmet-i ameli" adını taşıyan iki bölüm eklemiştir. Bu iki bölümde Ahiliğin kuruluş felsefesi hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bu yüzden Ahlâk-ı Nâsırî Anadolu Ahi Teşkilatı için ilk ve en önemli kaynak eserdir.

Ahi Evren 633(1235) yılında bu eseri *Meclis-i âli* diye anılan I. Alâeddin Keykubad'a sunmuştur. Diğer eserlerinde de Sultan'ı Meclis-i Âlî ve Meclis-i Sâmi diye anmıştır.

Eserin orjinaline en yakın nüshası Afyon Karahisar Gedik Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca kaleme alındığı dönemin özelliklerini

¹⁵⁴ Mikail Bayram, "Hâce Nasîrüddin Muhammed Et-Tûsî'nin İntihalciliği", S. Ü. İ. F., Konya 2005, S.20, s.9-17.

yansıtan bir eserdir. Sünni ve Eş'arî mezheb anlayışıyla, Abbasi Hilafetinin gerekliliğini savunmasıyla, ünlü Eş'ari kelamcısı Fahrüddîn-i Râzî'yi medhetmesi itibariyle eserin Türkmenlerin güçlü ve kudretli olduğu bir çevrede yazıldığı anlaşılmaktadır.

1. 4. Tercüme-i en-Nefsü'n –nâtıka: “Sultan Alâü'd- Din Keykubad'ın emriyle Ahi Evren'in İbn-i Sinâ'dan yaptığı tercüme eserdir. Eser, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. Nr. 4851, yp. 31b-49a sahifelerinde yer almaktadır”.¹⁵⁵

1. 5. Mi'râc-nâme: “İbn-i Sinâ'nın eseri olup Fahrüddîn-i Râzî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. Ahi Evren Hâce Nasîruddîn buna bir mukaddime yazarak Alâeddin Keykubad'a hediye etmiştir”.¹⁵⁶

2. Zencânî:

Sultan I. Alâü'd-Din Keykubad zamanında yaşamış olan Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdüssamed el-Osmânî ez-Zencânî XII. Yüzyılın sonları ile XII. Yüz yılın ilk yarısında yaşamıştır. Hayatı hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. El-Letâifü'l – Alâiyye fi'l- Fedâilî's-Seniyye adlı eserin müellifi olup eserini 1228 yılında I. Alâü'd-Din Keykubad'a sunmuştur. İsim ve künyesinin sonundaki Zencânî mensubiyet isminden onun İran'ın kuzey bölgesindeki Zencân şehriden olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁷

Yazar, 1228 yılından kısa bir süre önce muhtemelen Alâiye (Alanya)'nin 1221 yılında feth edilip imar edilmesinden sonra Zencân'dan Anadolu'ya göç etti. Kitabında kendisi bu durumu şöyle ifade ediyor: “ Zamanın musibeti beni rahatsız edip Ermenistan'dan çıkmaya zorlayınca, sıkıntılar omuzlarıma çöktü ve talihsizliğimden dolayı kader yakama yapıştı... İçimden bir ses bana gidilecek en

¹⁵⁵ Mikail Bayram, *Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Konya 2008, s.67-72.

¹⁵⁶ Aynı Müellif, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, s.70.

¹⁵⁷ İhsan Fazlıoğlu, “Sultan I. Alaeddin Keykubad'a Sunulan Siyasetname”, *Divan*, İstanbul 1997, s. 225-239.

doğru yerin, bahse değer en önemli ülkenin... Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubad'ın ülkesi olduğunun fısıldadı" der.¹⁵⁸

Zencâni'nin kitabına "el-Letâifu'l-'Alâiyye" ismini vermesi Alâiye şehrinin imarından sonra görülen, mimari güzelliğe hayran olmasının sonucudur.

Müellif, metin içindeki bazı Türkçe yaygın özlü sözleri Arapça ifadelerle söylemeye çalışması, onun bir Türk din âlimi olduğunu düşündürüyor. Eserin Arapça yazılmasının nedeni ise XII. Yüz yıl Anadolu'sunda genellikle dini ilimler Arapça; edebiyat, tarih vb. ilimler Farsça yazılıyordu.

2. 1. El-Letâifu'l - Alâiyye fi'l- Fedâili's-Seniyye: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi bölümü, 316 numarada kayıtlı olan eser, 106 yapraktan (1b-106a) oluşmuştur. Eserin her bir sahifesinde 11 satır bulunmakatadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi mikrofilm arşivinde 213 numarada mikrofilmi mevcuttur. Eserin tek nüshası mevcuttur ve müellifin kendi hattıdır. Takdim sayfasında (1a) altın suyuyla yazılmış ancak zamanla bozulmuş, silik fakat okunabilen "Kitâbu'l-Letâifi'l-'Alâiyye" yazısı ve aşağı satırlarda "Sultânu's-Selâtini'l-Arab... Hâfizu ibâdillah Câmî'u bilâdillah Hamâ halifetillah Alâe'd-dünya ve'd-din Gıyâsü'l-İslam ve'l müslimin Keykubad b. Sultânu's-Saidü'ş-Şehid..." yazısı mevcuttur.

Kitap 625 Zilkade/1228 Ekim ayında tamamlanıp, Alâiye'de bulunan Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a takdim edilmiş siyasetname türünde bir eserdir.

Zencâni, eserin giriş kısmında Allah'ı hamd ve sena, Hz. Peygamber'i salat ve selam ile andıktan sonra, Sultan I. Alâeddin Keykubad'a bir hediye takdim etmek istediğini belirtir; en güzel hediyenin âyât, ahbâr, hikem ve âsardan oluşan bir eser olacağına karar verip, meliklerin ve sultanların siretleri, iyi yönetimleri, nesebleri, yönetim süreleri, yönetilenlere(ra'iyye) adaletli davranmaları, yeryüzündeki her varlığa merhametleri ile yönetilenlerin tabakalarını ve sıfatlarını zikretmek için âyât, ahbâr, hikayeler, âsâr, hikem, şiirler, halifelerin güzel sözleri ve âlimlerin nüktelerinden önemli ve latif sözler toplayarak bir kitap kaleme almıştır. Müellifin

¹⁵⁸ Zencani, a.g.e., (haz. Hüseyin Adalıoğlu), s.53.

isim zikrederek kullandığı tek kaynak Mensûru'l-Hikem'dir.* Kitabını, on sayısından bereket umarak on bölüme ayırdığını ve her bölüm başlığı altında konuya uygun ayet, hadis ve hikmetli sözleri topladığını ifade eder. Kitabın sonunda Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatının adaletli bir yönetim; Anadolu Selçuklu Devletinin ise ilelebet daim olması için dua ve temennilerden sonra kendi ismini ve kitabın bitiş tarihini kaydeder.

Eserin bir siyasetname olmasından dolayı ana teması halkın Sultan'a Allah'ın emaneti olduğu görüşüdür. Bu anlayışı yazar şu cümlelerinde ele almaktadır: “Halk, Allah'ın sultanlara ve idarecilere bir emanetidir. Sultanların, Allah'ın kendilerini sakındırılmış olduğu zulümden sakınmaları ve halkı gözetmeleri gerekir. Sultan memleketi yönetirken, Allah'ın emrine uysun, halka zulüm etmekten sakınsın. Himmetini, kendisine halkı yönetme görevi veren Allah'a yöneltsin.” Başka bir yerde ise “Allah, sultana eksiklikleri giderme gücü ve hem halk hemde yakınındakiler hakkında karar verme yetkisi vermesine karşılık, onun da Allah'ın bu nimetlerinden dolayı halka iyi davranması gerekir. Zira onlar muhafaza edilmesi ve haklarının gözetilmesi için Allah'ın emanetidirler. Halk ancak Allah'ın ihsanı ile adalete kavuşur ve ancak Sultanın yardımları ile sıkıntılarını giderebilir. Sultan, halkının durumunu gözeterek sıkıntılarına çare olmalı, kederlerini gidermelidir. Halkın durumu iyi olduğunda faydası, kötü olduğunda zararı kendisine dokunur. Halkına adalet ve iyilikle davranarak Allah'a itaat etmiş olduğundan, halkı da kendisine itaat eder.”¹⁵⁹ der.

“Eserin bölümlerinin konularını şöyle sıralayabiliriz:

- Cennete Özendirme ve Cehennemden Sakındırma
- Sultanların Halka Karşı Adaletli Olmaları ve Soylarının Zikri
- Zulmün Vehameti, Âfetleri ve Kötülüklerden Sakınma
- Sultanların ve Halkın Güzel Ahlakı: Mekarim-i Ahlakın Bölümleri

¹⁵⁹ Zencani, a.g.e., (haz. Hüseyin Adalıoğlu), s.45-59.

- Sultanların ve Halifelerin Hikmetli Sözleri, Yönetimleri ve Hâkimiyet Süreleri
- Yüce Sultanların Hikâyelerinden Bir Demet ve Yüce Hikmet Sahibi Olanların Himmetini Artırma
- Vezirler, Yardımcıları ve Memleket İdaresindeki Sorumlulukları
- Valiler ve İdareleri, Kadılar ve Nitelikleri
- Sultanların Halkın Durumunu Gözetmesi ve Diğer Zümrelerin Durumu
- Affetmek, Merhametli Olmak, Görevi Yerine Getirmek ve Gerçeği Görmek.”¹⁶⁰

3. Necmü’-d-Din Dâye:

13. yüzyılın büyük mutasavvıf yazarlarından birisi olan Necmuddîn-i Râzî, Moğol istilâsından kaçarak Anadolu topraklarına sığınmış ve klâsik Fars edebiyatının önemli eserlerinden birisi sayılan *Mirsâdu’l-İbâd* adlı tasavvufî kitabını Sivas’ta kaleme alarak Selçuklu sultanı Alâuddîn Keykubâd’a sunmuştur.

Müellif, *Mirsâdu’l-İbâd*’ın Hatimesi’nde tam adını “Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver¹ el-Esedî er-Râzî” şeklinde zikreder. Buna göre künyesi Ebû Bekr, küçük adı Abdullah ve nisbesi Râzî’dir. “Dâye” ve “Necmuddîn” lakaplarıyla şöhret bulmuştur; kısaca “Necm-i Râzî” ve “Necm-i Dâye” adıyla bilinmektedir. Muhammed Emîn-i Riyâhî, müellifin tam adını ve nesebini “Necmuddîn Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver b. Enûşirvân b. Ebi’n-Necîb el-Esedî er-Râzî” şeklinde tespit etmiştir.¹⁶¹

Müellif, kendi eserlerinde doğum tarihini bildirmemiştir. Çocukluğu Rey’de geçen, başta Arapça ve belâgat bilimleri olmak üzere yaşadığı çağda geçerli olan bütün aklî ve naklî bilimler konusunda iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Necmuddîn-i

¹⁶⁰ Zencani, , a.g.e., (haz. Hüseyin Adaloğlu), s.81-82.

¹⁶¹ Örs, a.g.m., s.19-20.

Râzî, on altı on yedi yaşından itibaren bir yandan ilim irfan elde etme, kişisel eğitimini tamamlama arzusu, bir yandan da o sıralarda Rey’de yaşanan mezhep çatışmaları ve şehrin Selçuklularla Harezmsahlılar arasında bir iktidar mücadelesine sahne olması yüzünden doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak uzun yıllar sürecek olan seferlerine başlamış, hayatının son anlarına dek Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Anadolu, Azerbaycan, Erran, Horasan ve Harez m bölgelerini dolaşmıştır. *Mirsâdu’l-İbâd*’daki “Bu zayıf, yaklaşık otuz yıldan bu yana dünyanın doğusundaki ve batısındaki şehirleri dolaşmaktadır” şeklindeki ifadesi de bu durumu doğrulamaktadır.

Müellif, bu tarihten sonra zamanın ünlü şeyhlerine intisap etmek ve onların irşat halkasına katılmak amacıyla Harez m ve Horasan bölgelerine gitmiş, Harez m’de XII-XIII yüzyılın en etkili ve en önemli mutasavvıflarından, Kübreviye tarikatının kurucusu Şeyh Necmuddîn-i Kübrâ’nın hizmetine girmiş, Necmuddîn-i Kübrâ da onu, irşat etmek ve yetiştirmek üzere, kendisinin önde gelen halifelerinden Mecdüddîn-i Bağdâdî’ye havale etmiştir. Böylece bir süre Harez m’de kalmış, daha sonra tasavvuf yolunun aşamalarını hızla çıkararak Horasan’da Mecdüddîn-i Bağdâdî’nin hanikahında dervişleri irşat etmekle meşgul olmuştur. Fakat Harez mşah sultanı Muhammed’in Kübreviye tarikatı mensuplarına sıcak bakmaması, dönemin önde gelen kelâmcı ve filozoflarından İmam Fahr-i Râzî ile Mecdüddîn-i Bağdâdî ve Bahâ-i Veled arasındaki açık çekişme ve düşmanlık Harez m’de huzursuz bir ortam yaratmış, nitekim Mecdüddîn-i Bağdâdî sultan tarafından öldürtülmüş (607/1210), Bahâ-i Veled ise ailesiyle birlikte Harez m’i terk etmek zorunda bırakılmıştır

Eş’arî anlayışa sahip mutaassıp bir sünnî olan ve özellikle Mutezile mezhebinin felsefe ağırlıklı görüşlerinin Harez m’de yayılmasından ve Harez mşah tarafından desteklenmesinden rahatsızlık duyan Necmuddîn-i Râzî, şeyhinin öldürüldüğü ve Harez mşah sultanının Abbasi halifesinin hilafetini hiçe saydığı bir ortamda daha fazla tutunamayacağını anlamış, oradan uzaklaşarak Rey’e geri dönmüştür.

Necmuddîn-i Râzî, 617/1220’den itibaren Moğol saldırıları şiddetini artırınca, ailesini ve yakınlarını Rey’de bırakarak oradan ayrılmak zorunda kalmış ve Hemedan’a gelmiştir. *Mirsâdu’l-İbâd*’da bu konuya geniş bir şekilde değinen Necmuddîn-i Râzî, Irak ve Horasan’da bulunduğu sırada bazen seferde, bazen

hazarda olduğundan çeşitli sıkıntılar, belalar ve fitneler yüzünden eserini tamamlama fırsatı bulamadığından, çünkü her gün gönlünü ve hatırını dağıtan bir belânın ve fitnenin baş gösterdiğinden, 617/1220 yılında Tatar kâfirlerinin kendi diyarlarına kadar ulaştıklarından, bundan önce kimsenin görmediği katliamlar yaptıklarından söz ederek İslâm ülkelerinin meliklerini ve sultanlarını bu belâyı def etmek üzere harekete geçmeye çağırır ve eğer böyle giderse yeryüzünde İslâm'dan ve Müslümanlıktan eser kalmayacağını söyler. Kendisinin bir yıl boyunca Irak diyarında sabrettiğini, bu fitnenin yatışmasını umarak beklediğini, bu uğurda nice sıkıntılara katlandığını, ancak ne bütün yakınlarını buradan götürmek imkânı bulunduğunu ne de yüreğinin hepsini birden felâketin eline teslim etmeye dayanmadığını, ama sonunda bıçağın kemiğe dayandığını bütün yakınlarını terk etmek ve sevdiklerini belâyâ teslim etmek zorunda kaldığını, 618/1221 yılı başlarında bir gece bazı yakınları ve dervişleriyle birlikte her türlü tehlikeyi göze alarak Hemedan'dan Erbil'e doğru hareket ettiklerini, bir süre sonra Moğolların Hemedan'a gelerek katliam yaptıklarını ve şehri yakıp yıktıklarını haber aldığını anlatır.¹⁶²

Bu zor şartlar altında Hemedan'dan ayrılarak inançlarını yaşayabileceği ve yayabileceği huzurlu bir ortam arayışına giren Necmuddîn-i Râzî, kendi vatanından umudunu kesince "ehl-i sünnet ve cemaatın" yaşadığı, bidat ve taassuptan uzak, güvenliğin ve adaletin olduğu, geçimini temin edebileceği, din ve fazilet ehlinin kıymetini bilen dindar bir padişah tarafından yönetilen bir ülke bulmak amacıyla olduğunuve bu özelliklere sahip tek ülkenin Anadolu diyarı olduğunu, hem halkının ehl-i sünnet mezhebinden hem de padişahının adaletli olduğunu işittiğini söyleyerek Selçuklu sultanlarından övgüyle söz eder ve daha güvenli olan Anadolu'ya doğru göç etmeye karar verir.

Büyük bir şans eseri, Malatya'da bulunduğu sırada, Abbasi halifesi en-Nâsır Lîdinillâh tarafından Selçuklu sultanı Alâuddîn Keykubâd'ın tahta geçişini kutlamakla görevlendirilen ve görevini tamamladıktan sonra 1221'de Bağdat'a dönüş yolunda bulunan Şeyh Şihâbuddîn Ömer-i Suhreverdî ile görüşme fırsatı elde ederek *Mirsâdu'l-İbâd*'ın henüz tamamlanmamış bir müsvettesini Suhreverdî'ye sunup oku-

¹⁶² Örs, a.g.m., s.23.

masını sağlar. Eseri beğenen Suhreverdi, Necmü'd-din Daye'ye: "Her ne kadar padişahlara yaklaşmak doğru değilse de bu genç, dindar, ilimden tam nasibi olan tasavvuf mensuplarına da bağlı bulunan bu Sultan'ın himayesine gir; Anadolu halkına faydalı ol" demiş ve Sultan'a hitaben onun hakkında bir tavsiye mektubu yazarak kendisine vermiş. Hemedan'dan ayrılışından yaklaşık altı ay sonra (Ekim 1221) Diyarbakır ve Malatya üzerinden Kayseri'ye ulaşan Necmuddîn-i Razi, bir süre burada uzlete çekilerek *Mirsâdu'l-İbâd*'ın kendi dervişlerinin isteği üzerine kaleme aldığı ilk yazımını tamamlar.

Necmü'd-din Daye'nin yazdığı eserler: "*Risâle-yi Işk u Akl, Risâletu't-Tuyûr, Mirsâdu'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Me'âd, Mermûzât-i Esedî der Mezmûrât-i Dâvûdî, Risâletu'l-Âşık ile'l-Ma'sûk, Bahru'l-Hakâ'ik ve'l-Me'ânî fî Tefsîri's-Seb'i'l-Mesânî, Menârâtu's-Sâ'irîn ilâllâh ve Makâmâtu't-Tâ'irîn billâh*" dır.

3. 1. Mirsâdu'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Me'âd: Necmü'd-din Daye ilk taslaklarını daha Anadolu'ya göç etmeden önce hazırladığı anlaşılan kitabının, dervişlerinin isteği üzerine yazdığı birinci yazımını telif etmeye Ramazan 618 (Ekim 1221)'de Kayseri'de başlamış, ikinci yazımını 1 Receb 620 (31 Haziran 1223) Pazar-tesi günü Sivas'ta bitirmiş ve Selçuklu sultanı Alâuddîn Keykubad'a takdim etmiştir. Eserinin konusu, giriş kısmında kendisinin de belirttiği gibi "*Din yolunun, kesin bilgi (yakın) âlemine ulaşmanın, insan nefsinin terbiyesinin ve Rabbânî sıfatların bilinmesinin beyanıdır*" *Mirsâdu'l-İbâd*, kırk "Fasıl"dan oluşan beş ana "Bâb" (bölüm) üzerine bina edilmiştir. Birinci bölüm "Dibaçe", ikinci bölüm "Varlıkların kökeni", üçüncü bölüm "halkın (dünyevî) hayatı", dördüncü bölüm "sa'id ve şakî nefislerin me'âdi", beşinci bölüm "çeşitli taifelerin sülûkü" üzerinedir. Yazarın, her fasılın başında yer verdiği ayet ve hadislerle tasavvufî konuları bütünüyle Kuran'a ve sünnete dayandırmaya çalışması eserine benzerleri arasında ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştır. Eserin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshasının bulunması çok okunan ve çok aranan bir kitap olduğunun göstergesidir.¹⁶³

¹⁶³ Örs, a.g.m., s. 26-27.

Mirsad'ül-İbad, Alâeddin Keykubad'a ithaf edilmiş bir siyasetname olup, Anadolu Selçuklularını dönemi hakkında önemli tarihi, dini, edebi ve toplumsal bilgiler içeren değerli bir kaynaktır.

Şeyh Necmü'd-din-i Dâye de Sultan Alaeddin Keykubâd'a sunduğu "*Mirsâdü'l-İbâd*" adlı eserlerinde, "Sanatı ilmîn insan ruhunda meydana getirdiği gücün neticesi olarak görmekte ve sanatı; insanın sahip olduğu ilmî sayesinde aklın direktifi ile kullandığı bir takım alet ve edevat vasıtası ile ruhunu, duygu ve düşüncesini eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır," şeklinde tarif ederek ilim ile san'at arasındaki ilişkiyi belirtmeye çalışmaktadır.

Eserin en çok bilinen nüshası, Muhammed Emîn-i Riyâhî tarafından (Tahran 1352/1973, 3. bs. 1366/1987) *Mirsâdu'l-İbâd*'ın sekiz yazma nüshası esas alınarak yeniden tashih edilmek suretiyle oluşturulan nüshasıdır.

Mirsad'ül-İbad, Kâsım b. Mahmûd-i Karahisarî tarafından 1422 yılında Sultan II. Murat adına *İrşâdü'l-Mürîd ile'l-Murâd fî Tercemeti Mirsâdi'l-İbâd* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

3. 2. Bahru'l-Hakâ'ik ve'l-Me'ânî fî Tefsîri's-Seb'i'l-Mesânî

Necmü'd-din Daye'nin bu eseri Bahru'l –Hakâ'ik adıyla meşhur olan Kur'an tefsiridir. Arapça yazılan bu eserin Bağdat'ta yaşadığı sırada kaleme alındığı söylenmekle birlikte biz bu eserin bir bölümünün de Necmü'd-din Daye tarafından Sultan Alâeddin Keykubad'a sunulduğunu düşünüyoruz. Kaynaklarda Bahru'l –Hakâ'ik, Aynu'l Hayat ve et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlarıyla geçen bu tefsirin içeriğine baktığımızda müellifin ayetleri te'vil ederken yaptığı felsefi izahlar, Edward G. Browne adlı tarihçinin bu eseri 1223'de Sivas'ta yazılmış olduğunu kaydetmesi bizde bu eserin bir kısmının Sultan'a sunulduğu düşüncesini uyandırmıştır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Örs, a.g.m., s. 28.

4. Nizâmeddin Yahya

Sultan Alâeddin Keykubad'a eser sunan bir başka bilim adamıdır. Tam adı kaynaklarda Nizâmeddin Yahya b. Saîd b. Ahmed olarak geçer. Müellifin hayatı hakkında bilgi sahibi değiliz.

4.1. Kitâbu Hadâiki's-Siyer fi Âdâbi'l-Mülûk: Eser bir siyasetname olma özeliğini taşımakla beraber eser üzerinde Ayla Demiroğlu'nun çalışmasından başka bir çalışma mevcut değildir.¹⁶⁵

Alâeddin Keykubad' a sunulan bir diğer eser ise **Esraru'l-Hurufut-Tehecci** adlı çalışmadır. Yazarı belli olmayan bu eserin bilinen tek nüshası Konya Yusufâğa Kütüphanesinde mevcuttur.

¹⁶⁵ Nizameddin Yahya b. Said B. Ahmed, *Kitabu hadaiki's-siyer fi adabi'l-mülük*, haz, Ayla Demiroğlu, Basılmamış DT., Tahran 1355, Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, Nr. 85; Ayla Demiroğlu, "Anadolu Selçukluları Devrine Ait Bir Siyasetname", İstanbul Üniversitesi Dergisi, İstanbul 1982, S.12., s. 621-626.

SONUÇ

Yaptığımız çalışmalar sonucunda ulaştığımız en temel netice Anadolu Selçukluları Dönemin’de I. Alâeddin Keykubad devri bilim, kültür ve sanat alanında büyük ilerlemelerin yaşandığı ve bunun sonucunda sağlam bir toplumsal yapı ile birlikte yüksek bir medeniyetin oluştuğu devirdir.

XI. ve XII. asırlarda Anadolu’da yazılan eserlerin çoğu tabiat bilimlerine ve felsefeye dair iken XIII. asrın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu’da telif edilen eserlerin büyük çoğunluğu Tasavvufî –Dini ve Edebi eserlerdir. Bu değişimin sebepleri ise; Moğol istilasını önünden kaçarak Anadolu’ya gelen çok sayıda mutassavıf ve dervişlerin buradaki faaliyetleri sonucunda devrin fikri yapısını etkilemeye başlamışlardır. Bunun yanında Sultanların ilimi teşvik etmeleri ve ilim adamlarını himaye etmeleri birçok âlimin ilgisini Anadolu’ya celbetmiştir.

I. Alâeddin Keykubad dönemi bu ilim ve fikir hareketliliğinin en çok yaşandığı dönemdir. Gerek Sultan Keykubad’ın kişiliği gerek devletin o dönemdeki refahı bilim ve düşünce hayatını olumlu yönde etkilemiştir.

Sultanü’l Muazzam ve Sultanü’l- Alem unvanlarıyla anılan I. Alaeddin Keykubad hüküm sürdüğü on sekiz sene boyunca yüce ahlakı ve şahsiyeti ile göz dolduran bir sultan olmuştur. Öyle ki: “ O, Müslümanlık sancağını koruyan, bilgimizi genişleten, servetimizi arttıran, şerefimizi yücelten bir sultan idi. Şöhreti Gürcü hudutlarından Hicaz’a, Ermeni vilayetinin başlangıcından Kıpçak diyarına ve Irak çöllerine kadar uzanmıştı. Ayrıca Şam hükümdarları kendilerini bu padişahın uşağı zannederlerdi. Hutbe onun namına okunur, para onun adına bastırılırdı. Sultan Alâeddin Keykubad’ın temiz bir ruhu, yüce adaleti vardı. Hazineyi bizzat teftiş eder, ifrat ve tefritten sakınırdı. Ancak misafirlerine ve komşu devletlerin elçilerine karşı çok cömert davranırdı. Askerlerinden karşılıksız itaat beklerdi. Hatta yüksek rütbeli kumandanlarının bile en küçük isyanına dayanamaz derhal cezalandırırdı”

On sekiz sene seferde ve barışta, gece-gündüz Alâeddin Keykubad’ın yanından ayrılmayan Celâleddin Karatay da sultan için şöyle der; “Gerek ayık gerekse mestlik (serhoşluk) zamanlarında gecenin üçte ikisinden fazla yatakta kaldığını bilmiyorum.

Her ne kadar İmam-ı Azam Ebu Hanife mezhebine mensup olsa da sabah namazlarını Şafii mezhebine göre kılardı. Gece-gündüz memleket işleri ile meşgul olan sultanın meclisinde şaka ve mizaha yer verilmezdi. Dostlarından veya maiyetinden herhangi birisi vazife ve mertebesinin dışında bir söz ya da davranışta bulunursa onu, bir daha meclisine çağırılmazdı.” Ayrıca Sultan Alâeddin Keykubad tarihten ve geçmişte yaşamış sultanların yaptıkları işlerden, ahlaklarından bahsetmekten çok hoşlanırdı. Eski hükümdarlardan en çok Gazneli Mahmud ve Kabus b. Veşmgir’i beğenirdi. Tavla ve satranç oyunlarında emsalsiz olan Sultan Alâeddin Keykubad çok iyi ok atar ve cirit oynardı. Yine İbn-i Bibi’nin çeşitli vesilelerle verdiği örneklere göre Sultan Alâeddin Keykubad aynı zamanda iyi bir şair idi. Mesela Ömer Hayyam’a ait sanılan şu dördlük aslında ona aittir.

“Ayık olduğum sürece aklım ceza çeker.

Sarhoş oldum mu akıl benden gizlenir

Şarap iç, çünkü sarhoşlukla ayıklık arasında

Bir an vardır ki hayatın aslı odur işte.”¹⁶⁶

Sulatan Alâeddin Keykubad için akıllı, bilgili, adil, dindar, cesur, atak ve cömert idi, huzuruna çıkan her mazlumun maruz kaldığı zulmü ortadan kaldırır ve âlimleri himaye ederdi şeklindeki bilgilerin yanında Sultanın dindarlığı konusunda Cenabi, “Allah rahmet etsin, abdestsiz hüküm ve menşurları imzalamadı” derken, İbn Bibi de buna benzer örnekler verir. Örneğin, Malatya’da tutuklu bulunduğu sıra saltanat müjdesi için gelenleri uzaktan gördüğünde yanlış anlayıp öldürmeye geliyorlar sanarak abdest alıp iki rekât namaz kıldığını kaydeder. Ayrıca Sultan Alâeddin Keykubad, sefere çıkmadan önce dualar edip evliya türbelerini ziyarete gider, savaşlarda da dua etmeye devam ederdi.¹⁶⁷

¹⁶⁶ İbn Bibi, a.g.e., s.228; Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev: Mehmet Kanar, s. 71-72.

¹⁶⁷ İbn Bibi, a.g.e., s.243.

Bu yüce kişiliğe sahip hükümdarın döneminde birçok cami, medrese, hanikah, han, hamam, tersane, köprü, darüşşifa gibi yapıların inşa edilip Selçuklu şehirlerinin mamur edilmesi, Türkmencilik ülküsünün Anadolu'da yayılması, birçok sosyal ve kültürel halk örgütlerinin kurulması devrin dinamizmini yansıtmakla beraber, Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatını gözlerimizin önüne seriyor.

BİBLİYOGRAFYA

AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud bin Muhammed, *Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsayeretü'l Ahyar*, Çev. Mürsel Öztürk, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK, II. Dizi. Sayı, 38, Ankara 2000.

ALPTEKİN, Coşkun, "Anadolu Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1992, s. 282.

ANONİM SELÇUKNAME-*Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, Yay ve Ter, F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

ARTUK, İbrahim, "Alâü'd-din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Bellekten*, XLIV, (1980), s.265-270.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.

BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.

_____, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003.

_____, Mikail, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Konya 2008, s.67-72.

_____, Mikâil, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994.

_____, Mikâil, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe"*, Konya, 1981.

_____, Mikâil, *Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, Konya 2008.

_____, Mikâil, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, Konya 2005.

_____, Mikâil, "Hâce Nasîrüddin Muhammed Et-Tûsî'nin İntihalciliği", S. Ü. İ. F., Konya 2005, S.20, s.9-17.

_____, Mikail, “Selçuklular Zamanında Orta Anadolu’dan Batı Anadolu’ya Göçler”, Uluslararası I. Batı Anadolu Sempozyumu, 2005, s. 124-126.

CAN, Mustafa, “Sadreddin Konevi’nin Esreleri ve Kütüphanesi”, Selçuk Arştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi, Konya 1989, S.4, s. 113-127.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Orta Asya-Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XIV. Yüzyıllar)”, Bilig, S. 44, s. 147-172.

DEMİROĞLU, Ayla, “Anadolu Selçukluları Devrine Ait Bir Siyasetname”, İstanbul Üniversitesi Dergisi, İstanbul 1982, S.12., s. 621-626.

DİKİCİ, Recep, “XII. Yüzyılda Konya ve Çevresinde Kültür Faaliyetleri”, III. Uluslar arası Mevlana Kongresi, 152-153.

EBU’L- FIDA, Min kitabi’l- Muhtasar fi Ahbari’l-beşer, I-IV, Mısır 1323–1325.

_____, *Takvimü’l Buldan*, nşr. M.Reinaud-Baron Mac Guckin, Paris 1840.

EFE, Ahmet, *Tarihi Âli Selçuk, Anadolu Selçuklu Sultanları ve Payitaht Konya*, Konya Ticaret Odası Eğitim Yayınları, nr. 6, Konya 1988.

EFLAKİ, Ahmed, *Menakibü’l-Arifin*, Neşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959-1961.

ELVAN ÇELEBİ, *Menakibü’l- Kudsiyye fi’l Menasibü’l- Ünsiyye*, Baba İlyas-ı Horasani’nin Menkıbevi Tarihi, Neşr. İsmail e. Erünsal, A. Yaşar Ocak, 2. bs., TTK, Ankara 1995.

ERASLAN, Erdal, *Türkiye Selçuklu Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*, Gazi Üniversitesi, SBE Basılmamış YLT, Ankara 2000.

ERKİLETLİOĞLU, Halil -Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları Kayseri 1996, s.29-33 .

ERTUĞRUL, Ali, “el-Veledü’ş-Şefik: Eseri Erzişmend ez Evâhir-i Deverân-ı Selçûkiyyân-ı Anatolî (Telif 733 Kamerî)”, Farsça’ya tercüme eden: Nasrullah Sâlihî, *Kitâb-ı Mâh Târîh ve Coğrafya*, VIII/6–7 (S.90–91), Tahran 1384 / 2005, s. 19–25.

ESTERABADÎ, Aziz bin Erdeşir, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

FAZLIOĞLU, İhsan, “Selçuklu Döneminde Anadolu’da Felsefe ve Bilim- Bir Giriş”, *Cogito*, İstanbul 2001, S.29, s. 152-168.

_____, İhsan, “Sultan I. Alaeddin Keykubad’a Sunulan Siyasetname”, *Divan*, İstanbul 1997, s. 225-239.

_____, İhsan, “Osmanlı Coğrafyasında İlmi Hayatın Teşekkülü ve Davud Kayseri”, *Uluslararası Davud El- Kayseri Sempozyumu Tebliğleri*, Kayseri 1998, s. 25-42.

GREGORY, Abu’l- Farac, *Abu’l- Farac Tarihi*, Cilt. I-II. Çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.

HACI BEKTAŞ-I VELÎ, *Vilayetnâme*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1958.

İBNU’L-ADİM, *Buğyetü’t-Talep fi Tarihi-i Halep*, Kemalü’d-din Ebu’l-Kasım Umer(H.660-M.1262) *Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, çev. Ali Sevim, Ankara 1982.

İBN BİBÎ, *El-Evamirü’l-Ala’iye fi’l- Umuri’l- Ala’iye (Selçuk-Name)*, I-II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İBNÜ’L-CEVZÎ, *Mir’atü’z-zaman*, editör: Ali Sevim, A.Ü.D.T.C. F yay. , Ankara 1968.

İBNÜ’L-ESİR, *el-Kamil Fi’t-Tarih*, I-X, Beyrut 1386/1966 çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, I-XII, İstanbul 1986.

İBNU'L-KESİR, İmameddin İsmail bin Omer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X-XII, Beyrut 1932 çev. Prof. Dr. Bekir Karlığa/ Bedrettin Çetiner, 1-16, İstanbul 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992.

KAHYA, Esin, "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi", III. Uluslararası Mevlana Kongresi Bildirileri, Konya 2003, s. 248.

KARA, Mustafa, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990.

KÂTİP ÇELEBİ, *Keşf el-Zünun an-Esami el-Kutup ve el-Fünun*, Yeni Camii Ktp., nr. 359, şr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerafettin Yaltkaya, I, İstanbul 1941.

KOCA, Salim "Sultan izzeddin Keykavüs ile Melik Alaeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi" Belleten, LIV/211, TTK, Ankara 1991, 935-943.

_____, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 8-12.

KOMAN, Mesud, *Ünsi'nin Selçuk Şehnamesi*, Konya 1942.

KÖKER, Ahmet Hulusi, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Mektebi*, E.Ü. Yay. Kayseri 1992, s.53-54.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları*, Belleten, VII/27, Ankara 1943.

_____, M. Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, haz, Mehmet Katar, İstanbul 1996.

_____, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Matbai Amire, İstanbul 1918.

KÖYMEN, M.Altay, “Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Bir Kaynak: el-Veledü’ş-Şefik” *TTK, Belgeler*, XV/29, 1993, s.1–23.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Konya Alaeddin Darüşşifası*, İstanbul 1989.

MADELUNG, Wilferd, “11. ve 13. Asırlarda Hanefî Âlimlerin Orta Asya’dan Batıya Göçü”, *Maturidilik*, haz. Sönmez Kutlu, Kitabiyat yay., Ankara 2003, s.371.

MERÇİL, Erdoğan, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2000.

NEŞRÎ, Mehmed, *Kitab-ı Cihannüma*, nşr. Faik Reşit Unat, Mehmet A.Köymen, Ankara 1949.

NİZAMEDDİN YAHYA b. Said B. Ahmed, *Kitabu hadaiki’s-siyer fi adabi’l-mülük*, haz. Ayla Demiroğlu, Basılmamış DT., Tahran 1355, Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, Nr. 85.

ORAK, Sabahat, *Anadolu Selçuklu Devletinde İkbâl Devri I. Alaeddin Keykubad Dönemi*, Celal Bayar Üniversitesi SBE Basılmamış YLT, Manisa 2002.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasvvuf-Anadolu’da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI.Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s.24.

ÖNGÜL, Ali, “Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa 2003, s.67-76.

ÖRS, Derya, “Necmuddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri”, *Nüşa*, 2002, S.6, s.19-25.

ÖZGEL, İshak, “Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlmi ve Müfessirler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, 2005, S.2, s.32-48.

ÖZKESE, Kadir, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VII, s.249-279.

RİYAHİ, Muhammed Emin, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev., Mehmet Kanar, İstanbul 1995.

RUBRUCK, William, *The Journey of William Rubruck the Eastern Part of the Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253–1255*, çev. Ergin Ayan, İstanbul 2001.

SARGUTAN, Erdal, “Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları” *Vakıflar Dergisi* S.11, s. 320.

SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK yay. , Ankara 1993.

_____, Ali, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi 7 (1080-1300)*, Ankara 1990.

_____, Ali Merçil, Erdoğan *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995.

SİPEHSALAR, Feridun bin Ahmed-i, *Mevlana ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.

SÜMER, Faruk, “Keykubad I”, *DİA*, s. 358-359.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

_____, Ramazan, “Selçuklular Devrindeki İlme Genel Bir Bakış”, II. Uluslararası Mevlana Kongresi, Bildiriler, Konya 2004 s.243.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 2000.

TİRMİZİ, Seyyid Burhanü'd-din Muhakkık, *Maarif*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara Tarihsiz

TURAN, Osman, “I.Süleyman Şah”, *İA*, İstanbul 1970, XI, s.201–219.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958.

_____, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1998.

UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, DT, İstanbul 1997.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK yay. , Ankara 1995.

ÜNSİ, *Şeh-name*, neşr. M. Koman, Konya 1942.

ÜNVER, A. Süheyl, *Selçuk Tababeti XI-XIV. Asırlar Arası*, T.T.K., Ankara 1940, 91-92.

YASA, Azize Aktaş, “Selçuklu Konya’sında Mimari Eserlerin Banileri”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, s.423-455.

YINANÇ, Mükremin Halil, “Alâiye”, mad., İA., c.I, s. 287.

YİNANÇ, Re'fet, "Amasya Halifet Gâzî Medresesi", Vakıflar Dergisi, Ankara 1982, XV, s.5-14.

ZENCANİ, *Sultana Öğütler(Alaeddin Keykubat’a Sunulan Siyasetname)*, haz., Hüseyin Adalıoğlu, İstanbul 2005.